

Het boek Genesis

DE EERSTE DRIE HOOFDSTUKKEN

Verklaard

door

Johannes Calvijn

Stichting De Gihonbron
Middelburg
2004

Aan de doorluchtigste vorst Prins Henri, hertog van Vendôme, erfprins van het koninkrijk Navarre

Wordt dit werk opgedragen
Door

Johannes Calvin

DOORLUCHTIGSTE vorst!

Wanneer velen mijn handelwijze afkeuren, dat ik het heb durven wagen, deze mijn arbeid aan U op te dragen, om onder uw naam te verschijnen, zal mij dit niet vreemd noch onverwacht vallen. Ongetwijfeld zullen zij mij tegenwerpen, dat door dit opschrift bij de slechten, die reeds meer dan genoeg op U gebeten zijn, de haat tegen U zal worden aangewakkerd. Maar omdat God U, op zo'n jeugdige leeftijd, te midden van tal van verschrikkingen en bedreigingen, met een zodanige zielsgrootheid heeft toegerust, dat gij nooit van de zuivere en oorspronkelijke belijdenis des geloofs zijt afgeweken, zie ik niet in, wat het U zou kunnen schaden, als door mijn getuigenis wordt bevestigd, wat openlijk bijna aan allen bekend is.

En daarom meende ik, doordat gij u het Evangelie van Christus niet schaamt, dat deze uw vrijheid mij genoegzame reden tot vertrouwen aanbod, om U geluk te wensen met zulle een gezegend begin en U met 'toog op de toekomst tot onwankelbare standvastigheid aan te sporen.

Want wat bij alle zeer uitnemende karakters wel eens voorkomt, dat zij wat onstandvastig zijn, is een gewone eigenschap van jongelingen, tot op het ogenblik, dat zij meer gerijpt zijn. Mocht echter mijn genegenheid tot U aan enkelen mishagen, zo ze maar wordt goedgekeurd door de allervoortreffelijkste Koningin, uw moeder, hetgeen naar ik vertrouwd zal gebeuren. Alsdan zal ik zowel hun onbillijk oordeel als hun kwaadwillige laster kunnen minachten. Ik zal er mij althans niet aan storen.

Eén ding heb ik misschien zonder genoegzaam overleg gedaan. Ik heb haar niet tevoren geraadpleegd, ten einde zekerheid te verkrijgen, dat ik niet iets ondernam, dat tegen haren zin en wil was. Maar ook hierin kan ik mij gemakkelijk verontschuldigen. Ware het uit nalatigheid, dat ik haar was voorbijgegaan, ik zou mij zetven niet alleen van onverschilligheid, maar ook van roekeloosheid en aanmatiging beschuldigen. Ik had echter niet verwacht, dat de uitgave zo spoedig zou plaats hebben, doordat de drukker mij naar 'het voorjaar verwees. Daarom meende ik bepaalde redenen te hebben, mij niet te haasten.

Doordat er echter anderen waren, die veel sterker en heftiger aandrongen dan ik, krijg ik plotseling bericht, dat het werk binnen vijftien dagen zou worden voltooid. Dit werd mij tevoren hardnekkig geweigerd. Zo werd mij tegen alle verwachting, maar niet tegen mijnen zin, de gelegenheid ontnomen, om bare toestemming te vragen. Neem ik echter in aanmerking, hoezeer de allervoortreffelijkste koningin brandt van verlangen, om de leer van Christus en van het zuivere geloof en de ware vroomheid te verbreiden, dan ben ik niet bezorgd, wat haren wil betreft, of zij zal mijn daad gaarne goedkeuren, en met haar gezag verdedigen. Zij maakt er geen geheim van, hoe afkerig zij is van bijgelovigheden en bederven waardoor de godsdienst is bezoedeld en verontreinigd. Ook is het te midden van vreselijke troebelen uit doorslaande bewijzen gebleken, dat in haar als vrouw een meer dan mannelijke geest woont. O, mocht zij de mannen eens beschaamd maken, opdat zij door een heilzame naijver tot navolging

werden geprikkeld. Want, toen zij zich zo bescheiden wist te beheersen, had bijna niemand durven denken, dat zij de meer dan gewelddadige aanvallen zo kalm zou weten te verduren, nog minder, dat zij die zo moedig zou afslaan. Er zijn slechts weinigen, die kunnen getuigen, hoe zwaar God haar heeft geoefend door inwendige strijd. Maar ik ben één van die enkelen.

Voorwaar, doorluchtigste prins, u behoeft niet naar een beter voorbeeld om te zien, om u te vormen naar de ware gedaante van alle deugden. En bedenk, gij zijt op bijzondere wijze verplicht, om naar dat doel met kracht en inspanning te streven. Want de heldhaftige aanleg, die zich in U openbaart, ontnemt U alle verontschuldiging, zo gij Uw karakter ontrouw wordt. Bovendien is uw opvoeding, die niet weinig bijdraagt tot het verkrijgen van een uitnemend karakter, een tweede band, die U bindt aan uw plicht. Want gij zijt niet alleen onderricht in goede zeden, maar ook in alle wetenschappen. Ook hebt gij na de beginselen der letterkunde te hebben geleerd, die studie niet uitverveling op zij gezet (gelijk bijna allen gewoonlijk doen), maar gij volhardt tot hiertoe nog ijverig in het vormen van uw geest. Daarom is het mijn begeerte, dat de verschijning van dit boek met uw naam tot opschrift, dezelfde kracht doe, alsof God bij vernieuwing niet uitgestrekte hand U opriep, U nog vrijer te openbaren als een discipel van Christus.

En voorzeker zal de nooit genoeg geprezene koningin, uw moeder, geen aangenamer blijk van gehoorzaamheid uwerzijds kunnen ontvangen, dan dat zij hoort, dat gij nog steeds grotere vorderingen maakt in godsvrucht.

Ofschoon nu veel dingen, die dit boek bevat, boven de bevatting van uw leeftijd gaan, zo bied ik het boek niet ondoordacht U ter lezing. Mijn doel is namelijk, dat gij U in het oplettend lezen daarvan vlijtig zult oefenen. Want hoewel jongelingen gewoonlijk vermaak scheppen in de kennis van oude geschiedenissen, zo zult gij toch spoedig die jaren bereiken, waarin de geschiedenis der wereldschepping en der Kerk van de oudste tijden U evenveel vrucht als genot zal verschaffen. Paulus veroordeelt terecht de goddeloze onwetendheid der mensen, dat zij die schitterende spiegel van Gods heerlijkheid, die hun steeds in het kunstgewrocht der wereld wordt voor ogen gehouden, met gesloten ogen voorbijgaan. Aldus verdonkeren zij onbillijk het licht der waarheid. Maar de onwetendheid aangaande de oorsprong en de schepping van het menselijk geslacht, die bijna alle eeuwen door heeft geheerst, is voorwaar niet minder schandelijk en afschuwelijk.

Het schijnt althans, dat kort na Babels torenbouw de herinnering aan de dingen, die onophoudelijk verdienen, besproken en verheerlijkt te worden, is uitgedoofd. Voor die goddeloze mensen toch was hun verstrooiing als 't ware losmaking van de zuiveren dienst van God. Maar zij hebben geen zorg gedragen, naar alle streken, waarheen zij zich richtten, mede te dragen, wat zij van hun vaders aangaande de schepping der wereld en haar herstelling na de val hadden vernomen. Zo is het gekomen, dat geen enkel volk, het geslacht van Abraham uitgezonderd, gedurende twee duizend jaren heeft geweten, uit welke bron het was gesproten, of wanneer het menselijk geslacht zijn aanvang had genomen.

Want dat koning Ptolomeüs eindelijk de boeken van Mozes in het Grieks heeft laten vertalen, was (nl. voor die tijd) een werk, dat meer de naam verdient van lofwaardig te zijn dan profijtelijk. Het licht, dat hij gepoogd heeft uit de duisternis te voorschijn te brengen, bleef toch verborgen, verstikt zijnde door de luiheid der mensen. En hieruit kan men gemakkelijk opmaken, dat zij in plaats van alle geesteskrachten in te spannen, om de Schepper der wereld te leren kennen, veeleer uit kwaadwillige, god-

deloosheid naar moedwillige blindheid hebben gestreefd. Intussen bloeiden de edele wetenschappen, beroemde geesten ontwikkelden hun kracht, en allerlei onbeduidende werken werden uitgegeven. Over de schepping der wereld bleef echter het diepste stilzwijgen bewaard. Zelfs Aristoteles, de voornaamste wijsgeer, die in scherpzinnigheid en kennis alle anderen overtrof, betoogde, dat de wereld eeuwig was, en gebruikte al zijn schranderheid, om God van Zijn Eer te beroven. En hoewel Plato, zijn meester, een weinig godsdienstiger was, en enige blijken geeft van diepere kennis, zo zijn toch de beginselen der waarheid, die hij aanstipt, zo mager, en hij bederft ze met zovele verzinselen, dat deze zelfuitgedachte manier van onderwijzen, meer schade dan voordeel doet.

Wat nu diegenen betreft, die zich toegelegd hebben op het beschrijven der geschiedenis, zij zijn mannen geweest van vernuft en ervaring in de wetenschap. Uit volle borst roemen zij, dat zij getuigen zullen zijn der hoogste oudheid. En toch, voordat zij zich op de tijd van David kunnen beroepen, vermengen zij hun werk met een veelvuldige en troebele droesem. Zodra zij hoger willen opklimmen, brengen zij een grote hoop leugens bij. Zover is het er van af, dat zij door een zuiver en duidelijk aaneengeschakeld verhaal komen tot het eerste ontstaan der wereld. Dat zij niet hebben willen weten, wat niet ver te zoeken was, zo zij slechts lust hadden gehad, om zich toe te leggen op het vernemen der waarheid, daarvan zijn de Egyptenaren een duidelijk bewijs. Ofschoon het licht van Gods Woord vlak voor hun ogen was ontstoken, verzonnen zij toch schaamteloos fabelen van hun verrichtingen, die zij deden voorkomen, als 15.000 jaren vóór de schepping der wereld gebeurd.

Niet minder kinderachtig en dwaas is het verzinsel der Atheners. Zij beroemden zich, dat zij uit de grond, die zij bewoonden waren geboren, en verklaarden een van het overige mensengeslacht verschillende afkomst te hebben. Aldus hebben zij zichzelf bij de Perzen belachelijk gemaakt. Ofschoon nu alle volken, min of meer aan dezelfde ondankbaarheid schuldig staan, zo heb ik het nuttig geacht die twee uit te kiezen, wier dwaling het minst te verontschuldigen is, omdat zij boven alle anderen in wijsheid schenen uit te blinken.

't Zij nu, dat alle volken, die er vroeger geweest zijn, zich met opzet een blinddoek hebben voorgedaan, 't zij, dat alleen hun traagheid hun in de weg stond, Mozes' boek verdient beschouwd te worden als een ongeëvenaarde schat. Ten minste, hij wekt bij ons een ontwijfelbaar geloof aan de schepping der wereld. En zo wij dat geloof laten varen, verdienen wij niet dat de aarde ons drage. Ik zal nu voor 't ogenblik maar weglaten de geschiedenis van de zondvloed, die evenzeer een vreselijk toonbeeld bevat van Gods straf in het verwoesten van het menselijk geslacht, als een spiegel van Gods genade in de vernieuwing daarvan.

Dit éne schenkt aan dit boek reeds een onschatbare waardij, dat daarin alleen de dingen, welke kennis van 't meeste belang is worden verhaald. Wij vernemen daarin, hoe na de dodelijke val des mensen God zich een kerk ten eigendom heeft aangenomen, welke de ware dienst van God is, en in welke godsdienstplichten de heilige vaders zich hebben geoefend.

Wij bemerken hoe de zuivere godsdienst, door 's mensen nalatigheid voor een tijd vervallen, als 't ware door een plotselinge ommekeer in zijn oorspronkelijke staat is teruggekeerd, toen God bij een bepaald volk het Genadeverbond der eeuwige zaligheid in bewaring gaf. Wij lezen daarin, hoe uit één man, die onvruchtbaar was en verouderd en als 't ware half gestorven en eenzaam (zoals Jesaja hem noemt),

langzamerhand een kleine nakomelingschap is ontstaan, die plotseling is uitgedijd tot een grote menigte. Wij horen daarin, op welke ongedachte wijze God dit door Hem uitverkoren huis heeft uitgered en beschermd, al was het arm en verstoken van alle hulpbronnen, en blootgesteld aan stormen van allerlei aard, ja, van alle kanten door een menigte benden van vijanden omsingeld. Laat elk met zijn eigen leven en onderzanding te rade gaan, hoe noodzakelijk de kennis van deze dingen is.

Wij zien ook met welk een omhaal de Papisten de eenvoudigen verschrikken onder de valse dekmantel van de kerk. Mozes schildert ons de oorspronkelijke gedaante van de kerk, zoals die met verwerping van alle vertoon de ijdele vrees wegneemt; maar zij brengen kortzichtige mensen, verblind door hun opschik en weelde, tot verrukking en verwondering, ja zelfs maken zij ze daardoor stomp en verblind. Maar zo wij letten op de kentekenen, waarmee Mozes de kerk aanduidt, zullen die ijdele maskers niet de minste kracht meer hebben om ons te misleiden. Dikwijls worden wij bezwaard en ontmoedigd, ziende op het klein getal van hen die de zuivere leer van God navolgen. Vooral wanneer wij zien, welk een uitgestrekte heerschappij de bijgelovigheden wijd en zijd hebben.

Maar zoals Gods Geest oudtijds door de mond van de profeet Jesaja de Joden opriep, te zien naar de rots, waaruit zij waren gehouwen, zo roept Hij ook ons thans door Mozes tot, dezelfde beschouwing. Hiermee waarschuwt hij ons, hoe verkeerd het is de kerk te beoordelen naar de menigte van mensen, alsof bare waardij bestond in de grote massa. Wanneer soms de godsdienst niet overal zo bloeit, als men wel zou wensen; als het lichaam der gelovigen zich verdeelt, en de goedgeordende staat van de kerk minder wordt, dan ontzinkt ons vaak de moed, ja zelfs versmelten onze harten. Maar als dan in dit verhaal van Mozes de opbouwning der kerk uit puinhopen, haar bijeenvergadering uit verscheurde brokstukken en verwoesting worden voorgesteld, zo moet zo'n blijk van Gods genade ons met recht opwekken tot een goed vertrouwen. Nu is de geneigdheid - om niet te zeggen de moedwil - van het menselijk geslacht in het verzinnen van vreemde godsdiensten zeer groot. Daarom is er voor ons niets nuttiger, dat de regel van de zuiveren en waren dienst van God te leren van de heilige aartsvaders, wier vroomheid Mozes met dit bijzondere kenmerk aanduidt, dat zij zich alleen van Gods woord afhankelijk gevoelden. Want al bestaat er groot onderscheid tussen hen en ons, wat de uitwendige godsdienstplechtigheden betreft, toch hebben wij met hen dit onveranderlijke gemeen, dat de godsdienst zich alleen naar Gods besluit en wil heeft te richten.

Het is mij niet onbekend, hoeveel overvloedige stof hier voorhanden ligt, en hoever mijn rede blijft beneden de waardigheid van de dingen, die ik bespreek.

Maar omdat ik deze dingen elders bij meer geschikte gelegenheden afzonderlijk heb behandeld, wel is waar niet met die luister, die ze verdienen, naar toch meer volledig en uitvoerig, zo stel ik mij thans tevreden met een herinnering aan de vrome lezers.

Deze betreft het grote voordeel, dat zij zullen verkrijgen, als zij het voorbeeld der oude kerk, zoals dat door Mozes is getekend, voorzichtig tot hun gebruik leren aanwenden. Ongetwijfeld heeft God ons met de heilige aartsvaders verenigd in de loop op dezelfde erfenis, opdat wij de afstand der tijden die ons van elkander scheidt, zouden overzien, en met onderlinge overeenstemming van geloof en lijdzaamheid dezelfde strijd zouden aanbinden. Te verachtelijker zijn daarom de onruststokers, die, met ik weet niet welken woedenden ijver bezielde, de toch reeds meer dan genoegzaam verstrooide kerk van onze tijden, nog onophoudelijk trachten uiteen te rukken. Ik

spreek niet van openlijke vijanden, die met alle kracht al, wat vroom heet, zoeken te verdelgen en hun nagedachtenis zoeken uit te wissen. Ik bedoel zekere lastige Evangeliebelijders, die niet alleen gedurig nieuwe stof voorhanden hebben, om verdeeldheid te wekken, maar ook met hun onrust de vrede verstoren, die vrome en bekwame mensen zo gaarne zoeken aan te kweken. Wij zien, dat onder de Papisten, hoezeer zij in andere zaken onderling een dodelijke strijd voeren, toch een schandelijke samenspanning tegen het Evangelie blijft bestaan. Ik behoef niet te zeggen, hoe klein, vergeleken bij hun groot aantal (Papisten nl.), het getal is dergenen, die de zuivere leer van Christus houden. En toch duiken uit ons midden drieste schrijvers op, die niet alleen het licht der gezonde leer door nevelen van dwaling verduisteren, of door hun dromerijen de eenvoudigen en minder geoeffenden verblinden, maar ook zich veroorloven de gehelen godsdienst om te keuren door hun goddelozen twijfel. Want door hun bedorven scherts en spitsvondigheden tonen zij echte volgelingen van Socrates te zijn. Geen grondstelling juichen zij meer toe, dan vrijheid van geloof. Aldus hebben zij vrijheid, door aan alles te twijfelen, de Schrift zoals een «assen neus (zoals men dat noemt) te verdraaien. Daarom zullen zij, die, door deze nieuwe school verlokkt, met deze twijfelachtige bespiegelingen ingenomen zijn, nooit verder geraken, dan dat zij altijd leren en nimmer tot kennis der waarheid komen.

Tot dusver heb ik in 't kort, naardat de plaatsruimte toestond, over het nut van de geschiedenis, in dit boek bevat, gehandeld. Maar ik heb ook mijn best gedaan, de leer van de wet, die vroeger wegens haar duisterheid velen schrik aanjoeg, in een vriendelijk daglicht te plaatsen. In hoever ik dit juist gedaan heb, weet ik niet, maar wel, dat ik dit werk getrouw heb verricht.

Ongetwijfeld zullen er zijn, die een meer breedvoerige uitleg van sommige teksten verlangen. Maar van nature een vijand zijnde van breedsprakigheid, heb ik om twee redenen mij bij dit werk beperkt.

- Doordat deze vier boeken toch reeds verscheiden mensen afschrikken door hun lengte, was ik bang, dat de afkeer daarvan nog groter zou worden, zo ik in de uitleg daarvan mijn pen wat al te veel de teugel vierde.
- Bovendien, doordat ik onder die arbeid meermalen aan de rand van het graf ben geweest, wilde ik liever een beknopte verklaring geven dan niets.

Toch zullen de oprechte lezers, begaafd met een gezond oordeel, zien, dat ik mij vlijtig heb gewacht, niet iets, dat ingewikkeld, dubbelzinnig of duister was, uit slimheid of achteloosheid over te slaan. En daarom, doordat ik getracht heb alle moeilijkheden op te lossen, zie ik niet in, om welke reden iemand zou kunnen klagen over de korthed, of 't moest zijn, dat hij alleen uit wonderlijke verklaringen wijsheid wilde putten. Maar gaarne vergun ik zulken mensen, die nooit verzadigd zijn van woorden, zich een anderen leermeester te zoeken.

En indien u zelf lust mocht hebben tot onderzoek zult u bemerken en gaan geloven, dat het de vaste waarheid is, die ik verkondig. Gij zijt nog jong. Maar God, Die beval, dat koningen voor zich een eigen afschrift zouden laten maken van de wet, heeft daarop geen uitzondering gemaakt voor de vrome Josia. Veeleer wilde Hij hem als knaap tot een voorbeeld van vrome opvoeding stellen, om daardoor te meer de nalatigheid van de ouden te berispen. Ook uw voorbeeld leert, van hoeveel belang het is, van de jeugd af aan iets te gewinnen; want uit de wortel, die de beginselen van de

Godsvrucht, die u hebt ingezogen, in U verwekt hebben, bloeit niet alleen de stengel op, maar ze vertoont bijna reeds enige rijpe vrucht.

Streef daarom met onvermoeide ijver naar het doel, dat U voorgesteld is. Laat U niet ophouden, noch in de war brengen door wijsneuzen, die het geheel ongepast vinden, knapen tot deze wetenschap, die, zo zij zeggen, niet past voor hun leeftijd, te lokken. Want niets is meer ongerijmd en onverdraaglijk, dan U te beroven van dit middel tegen de veelsoortige bedervingen die U omringen. Als de hofvermaken zelfs uw dienaren bederven, hoeveel gevaarlijker zijn deze valstrikken dan voor grote vorsten? Deze toch hebben zo'n overvloed van alle genoegens en vermaken, dat het een wonder is, zo ze niet geheel in bandeloosheid ontaarden. Ten minste het strijdt haast met de natuur, zonder wellust overvloed van genoegens te smaken. En hoe moeilijk het is te midden van vermaken een ongeschonden reinheid te bewaren, blijkt genoegzaam uit de ervaring.

Maar gij, doorluchtigste Prins, beschouw alles als vergif, wat in U de wellust zou doen toenemen. Want indien nu reeds datgene U streelt, wat dient tot verstikking van ingetogenheid en matigheid, wat zult gij dan wel begeren als gij groot zijt geworden? Misschien is deze uitspraak wel wat al te scherp: 'hoe bezorgder voor 't lichaam hoe zorgelozer voor de deugd'. Toch heeft Cato aldus de volle waarheid gezegd.

Ook zal deze stelling: 'Ik ben te groot en tot te hoge dingen geboren, dan dat ik een slaaf zou willen zijn van mijn eigen lichaam, want hoe geringer ik het acht, hoe groter mijn vrijheid is', ternauwernood bestaanbaar worden geacht met de gewone leefwijze. Weg dus met alle onmatige gestrengheid, waardoor alle genot uit het leven wordt weggenomen. Maar er zijn voorbeelden in overvloed, om te bewijzen, hoe licht men van zorgeloosheid en toegevendheid vervalt tot lichtvaardige schaamteloosheid. Toch zult gij niet slechts met weelderigheid te strijden hebben, maar ook met tal van andere ondeugden. Uw vriendelijkheid, uw bescheidenheid, uw zedigheid zijn aller-aangenaamst. Maar er is geen karakter zo kalm en standvastig, dat niet, door toejuichingen bedwelmd, tot ruwheid en norsheid ontaardt. Doordat nu ontelbare vleiers zoals staan met even zovele prikkelen, om Uw gemoed aan te zetten tot tal van ijdele genietingen, hoeveel te sterker moet gij U dan niet inspannen, om op uw hoede te, zijn? Met U te waarschuwen tegen hofvleierijen, vraag ik echter niets anders, dan dat gij toegerust met ingetogenheid U onoverwinnelijk zult betonen.

Want het is waar (wat een heiden sprak), dat het niet lofwaardig was, nooit in Azië geweest te zijn, maar wel, zo men zedig en ingetogen in Azië had geleefd. En komt het U ten hoogste wenselijk voor, dit na te streven, dan wordt U de weg gemakkelijk gemaakt door het korte voorschrift van David, dat gij slechts hebt na te volgen, als hij zegt: dat Gods geboden zijn raadslieden waren. Ten minste alle raad, die van elders wordt verkregen, zal in 't niet verzinken, zo gij niet hierin het begin van de wijsheid zoekt.

Tenslotte, edelste Prins, laat U gedurig voor de geest komen, wat men bij Jesaja leest van de vrome koning Hiskia. Want als de profeet zijn schitterende deugden opsomt, prijst hij dit in hem met de hoogste lof, *dat de vreze God zijn schat zou zijn*.

Vaarwel doorluchtigste Prins! God beware u veilig in Zijn hoede, Hij beklede U meer en meer met geestelijke gaven, en make U overvloedig in allerlei zegeningen.

GENÈVE, 31 JULI 1563.

VOORWOORD OP GENESIS 1

Doordat Gods oneindige wijsheid in dit verwonderlijk kunstgewrocht van hemel en aarde doorstraalt, is het er ver vandaan, dat de geschiedenis van de schepping van de wereld overeenkomstig haar waardigheid naar behoren zou kunnen beschreven worden. Immers, de mate van ons verstand is té klein, dan dat het zaken van zo'n omvang zou kunnen bevatten. Ook onze taal is evenmin in staat, om deze dingen volledig en grondig te verhalen. Maar ook hem, die zich bescheiden en eerbiedig oefent in de beschouwing van de werken Gods, komt lof toe, al verstaat hij niet zoveel daarvan, als wenselijk is. Daarom vertrouw ik, dat mijn werk, indien ik mij beijver naar de mate van de mij geschonken gaven, zowel door de vromen zal worden goedgekeurd, als door God zal worden aangenomen.

Het dacht mij goed dit vooraf te zeggen, niet alleen om mij te verontschuldigen, maar ook opdat de lezers gewaarschuwd zouden zijn, om, zo zij met mij goede vorderingen willen maken in de overdenking van Gods werken, matig, leerzaam, vriendelijk en nederig van geest te zijn. Wij zien met onze ogen de wereld, betreden met onze voeten de aarde, en betasten met onze handen ontelbaar veel werken Gods. Wij vangen uit kruiden en bloemen een zoeten en aangename geur op, en genieten zeer grote weldaden. Maar zelfs in deze dingen, die wij begrijpen, schuilt zo'n oneindige Goddelijke macht, goedheid en wijsheid, dat ons verstand daarvoor te klein is. Daarom moeten de mensen tevreden zijn, als zij naar hun bevattig middelmatig daarvan kunnen genieten. Naar dit doel hebben wij geheel ons leven zo te streven, dat wij zelfs in de hoogste ouderdom door de uitkomst volstrekt niet teleurgesteld worden als wij maar een weinigje gevorderd zijn.

Met deze bedoeling deed Mozes zijn boek aanvangen bij de schepping van de wereld, om ons God als 't ware zichtbaar voor ogen te stellen door de aanschouwing van Zijn werken. Maar hiertegen komen onbeschaamde mensen in verzet, en spottend vragen zij, *hoe deze dingen aan Mozes zijn geopenbaard*. Zij menen, dat Mozes maar wat verzint van dingen, die hem onbekend zijn, daar hij ze niet heeft gezien, noch uit geschriften heeft vernomen, dat ze zo waren. Aldus redeneren zij. Maar hun onbeschaamdheid is gemakkelijk te weerleggen. Want als zij deze geschiedenis niet geloofwaardig achten, omdat ze een lang tijdsverloop terugreken, moeten zij ook de voorspellingen weerleggen, waarin dezelfde Mozes heeft voorzegd, wat evenveel eeuwen later, als nu reeds sedert de vervulling verlopen zijn, gebeurd is.

Helder en duidelijk is alles, wat Mozes getuigt van de roeping van de heidenen. Bijna tweeduizend jaar na zijn dood trad eerst de vervulling daarvan in. En als hij nu een zaak, die zó lang daarna eerst zou gebeuren, en die voor 't menselijk verstand verborgen was, door de Geest Gods heeft vooruitgezien, kon hij dan ook niet verstaan, of de wereld door God was geschapen, daar hij toch hemels onderricht ontving? Want hij komt hier niet voor de dag met zijn gissingen, maar hij is een instrument van de Heilige Geest, om dingen te openbaren die voor allen van belang zijn te weten.

Wat betreft hun bevreemding, dat de orde van de schepping, die te voren onbekend was, door hem alleen is beschreven en verklaard, daarin vergissen zij zich deerlijk. Immers hij stelt niet te boek dingen die vroeger onbekend waren, maar hij was de eerste, die schreef, wat de vaderen veel jaren achtereen mondeling aan hun kinderen hadden overgeleverd; of moeten wij denken, dat de mens aldus op de aarde is

geschapen, dat hij onbekend bleef met zijn oorsprong en met die van alle dingen, welke hij genoot? Integendeel; niemand, die gezond verstand heeft, zal er aan twijfelen, of Adam is aangaande al die dingen uitnemend onderricht. Of is hij later stom geworden? Of waren de heilige aartsvaderen zo ondankbaar, dat zij een zo noodzakelijke leer stil hielden? Of heeft Noach, die door zo'n gedenkwaardig oordeel Gods was gewaarschuwd, vergeten die leer aan zijn nakomelingen over te brengen? Uitdrukkelijk ontvangt Abraham de eervolle vermelding, *dat hij een leermeester en voorganger was van zijn gezin*. Gen. 18 vs. 19. Ook weten wij, dat toen Mozes reeds lang weg was, de kennis van het verbond, dat God met de vaders gemaakt had, het gehele volk was ingeprent. Want de geboorte van de Israëlieten uit een heilig geslacht, dat God Zich ten eigendom had uitverkoren, openbaart hij niet als iets nieuws, maar hij herinnert slechts, wat allen wisten, en wat de ouden zelf van hun voorvaders hadden ontvangen; kortom, wat niemand onder hen in twijfel trok. Daarom mogen wij er niet aan twijfelen, of de schepping van de wereld, zoals die hier beschreven wordt, was door de oude en onafgebroken overlevering van de vaders reeds bekend. Maar omdat de mensen niets gemakkelijker doen, dan de waarheid Gods veranderen, zodat zij na verloop van tijd als 't ware ontaardt, wilde de Heere haar in schrift laten brengen, opdat een zuivere geschiedenis zou bewaard blijven. Mozes heeft dus de geloofwaardigheid van de leer, in zijn Schriften vervat, bevestigd, zodat ze niet door lichtzinnigheid van mensen kon verminkt worden.

En nu kom ik terug op de bedoeling van Mozes, of liever van de Heilige Geest, Die door zijn mond heeft gesproken. Doordat God onzichtbaar is, zo kennen wij Hem alleen uit Zijn werken. Om deze oorzaak noemt de Apostel de eeuwen *bewijzen van onzichtbare dingen*, Hebr. 11 vs. 3, of om zo te zeggen; een verschijning van iets, dat niet verschijnt. Dit is de reden, waarom de Heere ons het kunstgewrocht van hemel en aarde laat zien, en zich daarin te aanschouwen geeft; dat Hij ons wil uitnodigen om Hem te leren kennen. Want beide zijn eeuwige macht en Goddelijkheid blinken daarin uit, zoals Paulus zegt Rom. 1 vs. 20. Ook is het maar al te waar, wat David zegt: *dat de hemelen, schoon niet begaafd met een tong, toch welsprekende lofredenaars zijn van Gods heerlijkheid*, Ps. 19 vs. 1. Stilzwijgend vertelt de allerschoonste orde van de natuur, hoe verwonderlijk zijn wijsheid is. En hierop hebben wij des te vlijtiger acht te geven, omdat zo weinigen de rechten weg van de kennis Gods behouden, en de meesten in het schepsel blijven hangen, zonder zich te bekommeren om de Werkmeester; want de mensen vallen gewoonlijk in deze beide uitersten.

Sommigen zien God voorbij en leggen zich met al de kracht van hun verstand toe op de beschouwing van de natuur, anderen echter laten Gods werken stil liggen en verheffen zich met een al te dwaze en onzinnige nieuwsgierigheid, om Zijn wezen na te speuren. En hierin doen beiden verkeerd. Bezigt te zijn met het onderzoeken van de verborgenheden van de natuur, zonder ooit het oog te richten op de Schepper, is een verkeerde ijver. En van de gehele natuur te genieten zonder de Gever dezer weldaad te erkennen, is een al te schandelijke ondankbaarheid. Zij die zonder Godsvrucht redeneren, of liever door hun bespiegelingen God en alle Godvruchtig besef ver van zich trachten te stellen, zullen eenmaal ervaren, wat dit woord van Paulus, ons door Lukas verhaald, betekent: *dat God zich nooit onbetuigd heeft gelaten*, Hand. 14 vs. 17. Niet ongestraft zal Hij toelaten, dat zij doof en gevoelloos geweest zijn voor zulke schitterende getuigenissen. Dat men God nergens ziet, schoon Hij overal tekenen geeft van Zijn tegenwoordigheid, is voorwaar het bewijs van moedwillige onwetendheid.

En weten spotters zich tegenwoordig door uitvluchten te redden, hun verschrikkelijk uiteinde zal eenmaal getuigen, dat zij uit geen andere oorzaak God hebben geloofd, dan uit vrijwillige en boze verblindings. Wat hen betreft, die trots de wereld doorvliegen, en God zoeken in haar wezen, zij moeten ten laatste zichzelf in verwarring brengen door hun talrijke verzinselen. Want God, Die anders onzichtbaar zou zijn, zoals reeds gezegd is, neemt in zekere zin de gedaante van de wereld aan, om zich aan ons te vertonen. Zij, die zich niet verwaardigen, naar Hem om te zien, nu Hij zich zo heerlijk vertoont, toegerust met de ongeëvenaarde gestalte van hemel en aarde, ontvangen later in hun verwarring de rechtmatige straf voor hun afkeer. Laten wij daarom, zo dikwijls de Naam Gods in onze oren weerklinkt, of de gedachte aan Hem in ons opkomt, Hem ook met dit allerschoonste sieraad bekleed ons voorstellen. Kortom, laat de wereld ons tot een leerschool zijn, als wij God recht willen leren kennen.

Hierdoor is tevens de goddeloosheid weerlegd van hen, die het Mozes euvel duiden, dat volgens zijn verhaal sinds de schepping van de wereld nog maar zo weinig tijd verlopen is. Zij vragen, *hoe God zo plotseling op de gedachte kwam, om de wereld te scheppen, en waarom Hij zolang werkeloos is geweest in de hemel.*

Spottend wenden zij alzo hun scherpzinnigheid aan tot hun eigen verderf. Men leest in de 'Historia Tripartita' het antwoord van een Godvruchtig man, waarin ik altijd schik heb gehad. Er was namelijk eens een gemene hond, die met dergelijke spottaal God aanviel. Maar hij antwoordde, *dat God toen volstrekt niet werkeloos geweest was, maar de hel gemaakt had voor, die nieuwsgierigen.* Met welke redenen toch, zal men de onbeschaamdheid tot zwijgen brengen van dergelijke lieden, die er hun werk van maken, om alle gematigdheid in een bespottelijk en gehaat daglicht te stellen. Gewis zullen zij, die zich thans zozeer verstouten, dat, zij vrij durven spotten met Gods rust, tot hun eigen schade ervaren, dat Gods kracht in het maken van de hel een eeuwige geweest is.

Wat ons betreft, het moet ons niet zo ongerijmd toeschijnen, dat de in Zichzelf genoegzame God de wereld niet eer heeft geschapen; want Hij had haar niet eer nodig, dan toen het Hem goed dacht. En waar nu Zijn wil de regel is van alle wijsheid, zo moeten wij daarmede tevreden zijn. Want terecht zegt Augustinus, dat de Manicheeën God onrecht aandoen, als zij een oorzaak zoeken te vinden, die boven zijn wil staat. Ook vermaant hij wijselijk, dat men evenmin moet onderzoeken naar de oneindige tijdsruimte, als naar de oneindige plaatsruimte.

Nu ontkennen wij niet, ***dat de uitgestrektheid van de hemel eindig is, en de aarde als een bol in het midden daarvan geplaatst is.*** Maar zij, die 't verkeerd vinden, dat de wereld niet eer is geschapen, moeten God ook berispen, dat Hij niet ontelbare werelden heeft geschapen.

Ja, wat meer is, zij, die het ongerijmd vinden, dat veel eeuwen zijn voorbijgegaan zonder wereld, moeten dit als een groot gebrek van haar inrichting beschouwen, dat hemel en aarde slechts een kleine ruimte innemen, terwijl er een oneindige ruimte ledig blijft. Omdat echter de eeuwigheid van tijd en de oneindigheid van Gods heerlijkheid voor ons een dubbel doolhof zou zijn, zo past het ons bescheiden niet verder in te dringen in de leiding en besturing zijner werken, dan de Heere ons vergunt.

Als ik de wereld beschouw als een spiegel, waarin men God moet zien, versta ik daardoor niet, dat onze ogen helder genoeg zijn, om te zien, wat het kunstwerk van hemel en aarde voorstelt, noch dat de daaruit verkregen kennis genoegzaam is tot

zaligheid. Integendeel; Gods roeping door de schepselen heeft geen ander gevolg, dan dat ons alle verontschuldiging wordt benomen. Daarom heeft God (gelijk ook nodig was) een nieuw middel daarbij gevoegd. Hij komt althans met een ander hulpmiddel de onkunde van ons verstand te stude. Want door de leiding en het onderwijs van de Schrift wijst Hij niet alleen dingen aan, die ons anders zouden ontgaan; maar Hij dwingt ons bijna om te zien, zoals slechte ogen door een bril worden geholpen.

En hierop legt Mozes zijn arbeid aan, zoals reeds gezegd is. Want als het sprakeloze onderwijs van hemel en aarde genoegzaam was, zou Mozes' leer overbodig zijn. Aan de natuur wordt hier dus een heraut toegevoegd, om onze aandacht te trekken, opdat wij zouden weten, dat wij op dit toneel zijn geplaatst om Gods heerlijkheid te aanschouwen. En dit niet alleen als getuigen, maar ook om van alle rijkdommen, die hier zijn tentoongesteld, te genieten, zoals de Heere die tot ons gebruik heeft bestemd en onderworpen. Ook toont hij maar niet in 't algemeen aan, dat God de Schepper van de wereld is, maar de draad van zijn verhaal is er op aangelegd, te tonen, hoe verwonderlijk Gods macht Zijn wijsheid en goedheid is, maar bovenal, hoe groot Zijn zorg is voor het menselijk geslacht. doordat het eeuwige Woord Gods, Zijn levend en uitdrukkelijk Beeld is, zo vestigt hij vervolgens daarop ons oog. Daaruit volgt, wat Paulus ons zegt, dat men alleen door het geloof kan verstaan, *dat de hemelen door het Woord Gods zijn toebereid*, Hebr. 11 vs. 3. Want daaruit ontstaat eigenlijk het geloof, dat wij, door de dienst van Mozes onderwezen, niet meer omzwerven in dwaze en ijdele beschouwingen, maar de Enige ware God in Zijn oorspronkelijk beeld beschouwen.

Toch kan men mij tegenwerpen, of hiermee overeen te brengen is, wat Paulus leert: 'Nademaal in de wijsheid Gods de wereld God niet heeft gekend door de wijsheid, heeft het Gode behaagd door de dwaasheid van de prediking zalig te maken, die geloven', 1 Kor. 1 vs. 21. Want hij verzekert hiermede, dat men tevergeefs God zoekt met behulp van de zienlijke dingen, en dat ons niets anders overblijft, dan rechtstreeks tot Christus te gaan. Hieruit volgt, *dat men niet moet beginnen met de grondstoffen van de wereld, maar met het Evangelie, dat ons alleen Christus en zijn kruis voorstelt en ons daarbij doet blijven*.

Ik antwoord hierop, dat men wel tevergeefs redeneert over de Schepping van de wereld, als men niet eerst door de prediking van het Evangelie is vernederd, en geleerd heeft alle scherpzinnigheid van het verstand te onderwerpen aan *de dwaasheid des kruises* (gelijk Paulus haar noemt 1 Kor. 1 vs. 21). Nergens elders zullen wij iets vinden, dat ons opvoert tot God, zolang Christus ons niet in Zijn leerschool heeft onderwezen. Dit nu kan niet anders geschieden, dan doordat wij uit de diepte van de hel worden opgetrokken en op de wagen van Zijn kruis boven alle hemelen worden opgevoerd, om daar door het geloof te leren verstaan, wat het oog nooit heeft gezien, noch het oor heeft gehoord, en wat ons hart en verstand ver te boven gaat.

Want op die school wordt ons niet de aarde als 't hoogste doel voorgesteld, ofschoon ze ons dagelijks vruchten verschaft tot voeding, maar Christus Zelf biedt zich ons aan ten eeuwigen leven.

Ook is het daar niet de hemel, die met de glans van zon en sterren onze ogen verlicht, maar Christus zelf, het licht van de wereld en de zon van de gerechtigheid, straalt in onze harten. Ook is het daar niet de luchtruimte, die ons doet ademhalen, maar Gods Geest geeft ons kracht en leven. Kortom, Christus' onzichtbaar koninkrijk neemt daar alles in beslag, en zijn geestelijke genade is over alles verspreid. Maar dit verhindert onze zintuigen niet, zich te richten op de beschouwing van hemel en aarde, en ook daaruit iets te zoeken, dat ons versterkt in de ware kennis van God.

Want Christus is het Beeld, waarin God niet alleen *Zijn hart* ons laat zien, maar ook *Zijn handen en voeten*. Met *Zijn hart* bedoel ik die verborgene liefde, waarmee Hij ons in Christus heeft liefgehad. Met *Zijn handen en voeten*, bedoel ik de werken, die voor onze ogen zijn tentoongespreid. Zodra wij van Christus ons verwijderen, moeten wij noodzakelijk zowel in de meest duistere als in de meest vatbare dingen dwalen. Want al begint Mozes in dit boek met de schepping van de wereld, toch laat hij ons daarbij niet blijven. Dit toch moet samengaan, dat God de wereld heeft geschapen, en dat de mens, met het licht van de kennis begaafd en met tal van voorrechten vereerd, door eigen schuld is gevallen en zich daardoor van al de goederen, die hij verkregen had, heeft beroofd.

Voorts, dat hij door Gods genade het verlorene leven heeft terug ontvangen, en dat alleen door Christus verdienste. Daardoor bleef er op aarde altoos een geslacht dat de belofte des eeuwigen levens had, en daarop vertrouwend, God diende. Hierop nu ziet de samenhang van de gehele geschiedenis, dat het menselijk geslacht aldus door God is bewaard, dat Hij in 't bijzonder zorgde voor Zijn kerk.

- Want dit is de hoofdinhoud van dit boek, dat de mens na de Schepping van de wereld als 't ware op een schouwplaats is gesteld, om boven en beneden zich Gods wonderbare werken te aanschouwen, en zijn Maker eerbiedig te loven.
- In de tweede plaats, dat alles tot gebruik des mensen is bestemd, opdat hij des te nauwer aan God verbonden zou zijn, en zich geheel aan Hem in ware gehoorzaamheid zou toewijden.
- Ten derde, dat hij met kennis en rede is toegerust, om onderscheiden te zijn van de redeloze dieren, of liever, opdat hij rechtstreeks tot God zou gaan, Wiens Beeld hij droeg, als in hem gegraveerd zijnde.
- Daarna volgt de val, waardoor Adam zich van God heeft vervreemd, en welke de oorzaak was, dat hij van zijn rechtheid is beroofd.

Aldus stelt Mozes de mens ons voor, van alle goed beroofd, verblind in het verstand, verkeerd van hart, in elk opzicht verdorven, liggende onder het vonnis des eeuwigen doods. Terstond voegt hij echter daaraan toe de geschiedenis van de wederoprichting, waarin Christus ons tegenstraalt, met de weldaad van de verlossing.

Voorts verhaalt hij in onafgebroken volgorde Gods bijzondere Voorzienigheid in het regeren en beschermen zijner kerk, en prijst ons de waren dienst van 'God aan. Hij beschrijft ons ook, waarin het heil des mensen gelegen is, en moedigt ons met het voorbeeld van de vaderen aan tot onvermoeid kruisdragen.

Elk dus, die naar behoren partij wil trekken van dit boek, moet zijn aandacht laten vallen op deze hoofdzaken. Inzonderheid lette men hierop, dat nu Adam door zijn noodlottige val al zijn nakomelingen heeft verdorven; het fundament van onze zaligheid en de oorsprong van de kerk hierin bestaat, dat wij, uit de diepste duisternis opgevoerd, enkel door de genade Gods een nieuw leven ontvangen hebben; dat de vaderen (gelijk hun door Gods Woord werd aangeboden) door het geloof dit leven verkregen hebben en dat dit Woord op Christus was gegrond.

Voorts, dat alle vromen die daarna geleefd hebben, door dezelfde heilsbelofte ondersteund zijn, waardoor Adam in de beginne is verlevendigd; dat de onafgebroken voortzetting van de kerk dus is voortgekomen uit deze bron, dat de vrome vaderen, de een na de ander, de hun geschonken belofte door het geloof hebben omhelsd, en tot één huisgezin Gods werden vergaderd, om samen in Christus één leven te hebben. En hierop hebben wij vlijtig acht te geven, om te weten welke de ware gemeenschap van de kerk is, en welke de gemeenschap des geloofs is onder de kinderen Gods.

Mozes was bestemd tot een leermeester van de kinderen Israëls, en daarom behoeft men er niet aan te twijfelen, of hij heeft hen voornamelijk op 't oog gehad, opdat zij zouden weten, dat zij een volk waren, van God uitverkoren en tot kinderen aangenomen. Tevens moesten zij de zekerheid dezer aanneming zoeken in het verbond, dat de Heere met hun vaders gesloten had, en weten, dat er geen ander God is, noch een ander oprecht geloof. Maar hij heeft ook voor alle eeuwen willen getuigen; dat allen, die God recht begeren te dienen en als lid van de kerk wenschen beschouwd te worden, geen ander leven mogen leiden, dan 't welk hier wordt vertoond. zoals nu dit het beginsel des geloofs is, te weten: dat het de Ene ware God is, die wij dienen, evenzo is het een niet te versmaden versterking daarvan, te weten, dat wij medegenoten van de aartsvaders zijn.

Gelijk zij Christus (ofschoon Hij hun nog niet verschenen was) tot een onderpand van hun zaligheid hebben gehad, also klemmen wij ons aan God vast, die voormaals hun verschenen is.

Hieruit kan men tevens het onderscheid opmaken, dat er is tussen de zuivere en wettige dienst van God en alle valse godsdiensten, die later door Satans bedrog en de zondige stoutmoedigheid van de mensen gemaakt zijn. Bovendien lette men op de regering van de kerk, opdat de lezer daaruit besluite, dat God haar blijvende Bewaker en Beschermer is geweest, Maar zo, dat Hij haar altoos heeft geoefend door *de krijgsdienst des kruises*. En hier vertonen zich de eigenlijke oefeningen van de kerk; ja, als in een spiegel wordt ons de weg aangewezen waarlangs wij met de heilige vaders naar het einddoel van de zalige onsterfelijkheid moeten streven.

En laten wij nu Mozes zelf gaan beluisteren.

HET EERSTE BOEK VAN MOZES.
GEWOONLIJK GENESIS GENAAMD.

1ste HOOFDSTUK.

1. *In den beginne schiep God hemel en aarde.*
2. *De aarde nu was wanstaltig en ledig, en duisternis was op de oppervlakte des afgronds; en de Geest Gods zweefde op de wateren.*
3. *En God zeide: Er zij licht. En er was licht.*
4. *En God zag het licht, dat het goed was, en God scheidde het licht van de duisternis.*
5. *En God noemde het licht dag, en de duisternis noemde Hij nacht. En het was avond geweest en morgen, de eerste dag.*
6. *En God zeide: Er zij een uitspansel in 't midden van de wateren en het scheidde wateren en wateren.*
7. *En Hij maakte een uitspansel en scheidde de wateren, die onder 't uitspansel waren van die, welke daarboven waren. En het was alzo.*
8. *En God noemde 't uitspansel hemel. En het was avond geweest en morgen, de tweede dag.*
9. *En God zeide: Laat de wateren, die onder den hemel zijn, vergaderd worden op één hoop, en laat het droge gezien worden. En het was alzo.*
10. *En God noemde het droge aarde, maar de verzameling van de wateren noemde Hij zeeën. En God zag, dat het goed was.*
11. *Daarna zeide God: dat de aarde uitspruitsel voortbrengte, kruid, dat zaad voortbrengt, vruchtdragend geboomte, dragende vrucht naar zijn aard, welks zaad daarin zij op de aarde. En het was zo.*
12. *En de aarde bracht uitspruitsel voort, kruid, dat zaad voortbracht naar zijn aard, en vruchtdragend geboomte, dat zijn zaad in zich droeg, naar zijnen aard. En God zag, dat het goed was.*
13. *En het was avond geweest en morgen de derde dag.*
14. *Toen zeide God: dat er lichten zijn in het uitspansel des hemels, om de dag van de nacht te scheiden, en dat ze zijn tot tekenen en vaste tijden, dagen en jaren.*
15. *En dat zij zijn tot lichten aan 't uitspansel, om de aarde te verlichten. En het was alzo.*
16. *En God maakte de twee grote lichten, het grootste licht tot heerschappij des daags, en het kleinste tot heerschappij des nachts, en de sterren.*
17. *En God plaatste ze aan het uitspansel des hemels, om de aarde te verlichten. En om te beheersen dag en nacht, en licht van duisternis te scheiden.*
18. *En God zag, dat het goed was.*
19. *En het was avond geweest en morgen, de vierde dag.*
20. *Daarna zeide God: Dat de, wateren doen wremelen een gewremel van levende zielen, en het gevogelte vliege boven de aarde, aan de oppervlakte van het uitspansel des hemels.*
21. *En God schiep de grote walvisen, en alle levende wremelende ziel, die de wateren deden wremelen, naar haren aard, en alle gevleugeld gevogelte, elk naar zijnen aard. En God zag, dat het goed was.*
22. *En Hij zegende ze, zeggende: Vermeedert en vermenigvuldigt u, en vervult de wateren in de zeeën, en 't gevogelte vermenigvuldige zich op de aarde.*
23. *En het was avond geweest en morgen, de vijfde dag.*

24. *Daarna zeide God: De aarde brenge voort de levende ziel naar haren aard, vee en kruipend gedierte, en de dieren van de aarde naar hun aard. En het was alzo.*
25. *En God maakte 't gedierte van de aarde naar zijn aard en 't vee naar zijn aard, en alle kruipend gedierte der aarde naar zijn aard, en God zag dat het goed was.*
26. *En God zeide: Laat ons mensen maken met ons Beeld, naar onze Gelijkenis en hij heerse over de vissen van de zee, het gevogelte des hemels en 't vee, en de gehele aarde, en alle kruipend gedierte, dat op de aarde kruipt.*
27. *Derhalve schiep God de mens naar Zijn Beeld, naar het Beeld Gods zeg ik, schiep Hij hem, man en vrouw schiep Hij hen.*
28. *En God zegende ze, en God zeide tot hen: Vermeedert en vermenigvuldigt U en vervult de aarde, en onderwerpt ze, en heerst over de vissen van de zee, en 't gevogelte des hemels, en alle gedierte, dat op de aarde kruipt.*
29. *En God zeide: Zie, Ik heb u alle zaaddragend kruid gegeven, dat op de gehele aarde is, en alle geboomte, in hetwelk zaaddragende boomvrucht is, opdat het u zij tot spijsze.*
30. *En aan al 't gedierte van de aarde, en alle gevogelte des hemels, en al wat kruipt op de aarde, waarin een levende ziel is, zij alle groen kruid tot spijsze. En het was zo.*
31. *En God zag al, wat Hij gemaakt had, en zie, het was zeer goed. En het was avond geweest en morgen, de zesde dag.*

1. In den beginne.

Het woord *beginne* op Christus te laten slaan, is al te gezocht. Mozes toch wilde eenvoudig dit zeggen dat de wereld niet terstond van de beginne geordend is geweest, zoals zij thans gezien wordt, maar dat een ledige chaos van hemel en aarde geschapen werd. Derhalve kan de zin aldus worden verklaard: 'Toen God in de beginne hemel en aarde schiep, was de aarde woest .en ledig'. Voorts leert hij door het woord 'scheppen', dat hetgeen vroeger niet bestond, geworden is. Immers, hij gebruikte niet het woord ... dat 'vormen' of 'ordenen' betekent, maar ברא (baara). Daarom is de zin deze, dat de wereld uit niets is geschapen. Hierdoor wordt weerlegd het lichtvaardig gevoelen van hen, die zich voorstellen, dat er altoos een ongeordende stof heeft bestaan. Zij besluiten uit Mozes' verhaal niets anders, dan dat de wereld met een nieuw gewaad toegerust, en haar een gedaante is gegeven, die zij vroeger miste. Dit verzinsel was vroeger zelfs algemeen onder goddeloze mensen, tot wie slechts een vaag gerucht was doorgedrongen, zoals het de gewoonte van de mensen is, de waarheid Gods met vreemde verzinselen te vervalsen. Maar dat in het verkondigen van deze verfoeilijke dwaling, Christenmensen behulpzaam zijn (gelijk Steuchus doet), is ongerijmd en volstrekt niet te verdragen.

Dit zij daarom onze eerste slotsom, dat de wereld niet eeuwig is, maar dat ze geschapen is door God. Het lijdt geen twijfel, of met hemel en aarde bedoelt hij die ongevormde klomp, aan welken hij een weinig later de naam van 'de wateren' toekent. De reden daarvan is, dat die massa de grondstof van de gehele wereld was. Voorts wordt hier de algemene verdeling van de wereld aangegeven.

God.

Bij Mozes vindt men אלהים (Elohim) een woord in het meervoudig getal. Hieruit pleegt men te besluiten, dat hier in God drie Personen worden onderscheiden; maar omdat dit bewijs voor zo'n gewichtige zaak mij niet gegrond genoeg toeschijnt, wil ik op dit woord niet te veel de nadruk leggen. Veel beter is het, de lezers op te wekken, dat zij zich zullen wachten van dergelijke gewelddadige uitlegen. Men zou menen, een

bewijs te hebben tegen de Arianen voor de Godheid van de Zoon en van de Geest, en intussen zich verwickelen in de dwaling van Sabbellius; omdat Mozes er verder bijvoegt, dat Elohim heeft gesproken en dat de Geest van Elohim zweefde over de wateren. Wil men Drie Personen hier opmerken, dan zijn zij niet onderscheiden. Immers dan volgt, dat de Zoon door zichzelf is gegeneerd, en de Geest niet is van de Vader, maar van zichzelf. Mij is 't voldoende, dat het meervoudig getal de deugden Gods, die Hij in 't scheppen van de wereld heeft getoond, ons verkondigt. Voorts stem ik toe, dat de Schrift, al predikt zij nog zo veel deugden Gods, toch steeds ons tot de Vader en Zijn Woord en Geest leidt, zoals wij ook een weinig later hopen te zien. Maar deze ongerijmdheden, die ik heb aangeroerd, weerhouden ons zo maar op de Personen te laten slaan, wat Mozes heel eenvoudig van God zelf verhaalt. Dit echter stel ik buiten alle tegenspraak, dat naar de aard dezer plaats, hier aan God die Naam is toegekend, welke zijn macht uitdrukt, die tevoren enigermate in zijn eeuwig bestaan lag verborgen.

2. De aarde was wanstaltig en ledig.

Met het uitleggen dezer beide woorden *bohu, tohu*, zal ik mij niet druk maken. De Hebreëen gebruiken die woorden, als zij iets ledigs en verwards, of dat ijdel en niets is, aanduiden. Zonder twijfel heeft Mozes beide woorden als tegenstelling genomen van dat scheppen, dat op de vorm, de vernieuwing en de volmaking van de wereld betrekking heeft. Laten wij bijvoorbeeld eens uit de wereld wegnemen alles, wat God er later heeft ingebracht, dan krijgen wij die ruwen en ongevormde of liever wanstaltige chaos. Derhalve, wat Mozes er spoedig aan toevoegt, dat duisternis op de afgrond heerste, houd ik voor een deel van die ongevormde ledige ruimte, omdat het licht eerst enige gestalte aan de wereld begon te geven. Uit dezelfde oorzaak spreekt hij van afgrond en wateren, omdat in die massa niets hecht was of vast, niets, dat van het andere te onderscheiden was.

En de Geest Gods.

Deze plaats hebben de uitleggers op verschillende wijzen verdraaid. Dat sommigen hierdoor *de wind* verstaan, is zo onzinnig, dat het geen weerlegging behoeft. Die hieronder de Eeuwige Geest Gods verstaan, zijn wel op de goede weg, maar in de samenhang van Mozes' rede vatten niet allen de zin; vandaar de verschillende uitleg van het deelwoord מרחפת.

Laat ik eerst zeggen, wat mijn inziens Mozes bedoelt. Wij hebben gehoord, dat er voordat God de wereld ordende, een wanstaltige chaos geweest is. Nu leert hij, dat de kracht des Geestes nodig was, om haar staande te houden. Immers hierover had twijfel in ons verstand kunnen opkomen, hoe die ongeordende massa bleef bestaan, daar wij toch zien, dat de wereld tegenwoordig door haar natuurlijke gesteldheid wordt onderhouden.

Derhalve zegt hij, dat die klomp, schoon zij ongeordend was, door de verborgene kracht des Geestes een tijd lang is blijven bestaan. Er zijn twee betekenissen van het Hebreeuwse woord, die beide op deze plaats passen: óf de Geest Gods bewoog zich en was werkzaam op de wateren, namelijk om de levenskracht uit te breiden, óf de Geest zweefde daarop tot ondersteuning. Omdat het tot de hoofdzaak weinig toe of afdoet, welke mening men kiest, staat het oordeel de lezer vrij.

Overigens, indien deze verwarde hoop, de verborgen inblazing Gods nodig had, om niet spoedig ineem te storten, hoe zou deze zo schone en zuiver ingedeelde, geordende wereld van zichzelf bestaan, zo zij niet van elders haar kracht ontleende? Derhalve behoort dit woord vervuld te worden: 'Zend Gij Uw Geest uit en zij worden

geschapen, en Gij vernieuwt het gelaat des aardrijks.' En anderzijds: 'Wanneer de Heere Zijn Geest wegneemt, vergaat alles tot stof, waaruit het ontstaan is, en verdwijnt'. Ps. 104 vs. 29 vv.

3. En God zeide.

Nu eerst voert Mozes God sprekende in, alsof Hij die klomp van hemel en aarde had geschapen zonder het Woord. En toch getuigt Johannes, dat niets van al, wat gemaakt is, zonder hetzelfde gemaakt is (Joh. 1: 5). Toch is het zeker, dat de wereld door dezelfde kracht des Woords, waarmee zij voltooid is, ook is ontstaan; maar God laat Zijn, Woord alleen in de Schepping des lichts horen, omdat in de onderscheiding daarvan zijn wijsheid begon zichtbaar te worden. En dit éne alleen is voldoende, om de lastering van Servet te weerleggen. Deze schaamteloze hond blaft, dat dit het eerste begin des Woords geweest is, toen God beval, dat er licht zou zijn, alsof de oorzaak niet voorafgaat aan zijn werking. Integendeel; als door *het Woord Gods* plotseling dingen, die niet waren, bestaan kregen, moet veelmeer het eeuwig bestaan daarvan hieruit afgeleid worden. En daarom bewijzen de Apostelen de Godheid van Christus terecht hieruit, dat, doordat Hij het Woord Gods is, alle dingen door Hem zijn gemaakt.

Servet denkt, dat er een nieuwe eigenschap in God ontstaat, als Hij begint te spreken. Maar geheel anders moet over het Woord Gods worden geoordeeld, namelijk dat de wijsheid zetelt in God, en dat zonder deze God nooit kon bestaan; dat echter de uitwerking daarvan te voorschijn trad, toen het licht geschapen is.

Er z~ licht. Het licht, zo'n voortreffelijk sieraad, waarmede de wereld moest versierd worden, behoorde eerst te zijn, en dit was ook de aanvang van de nadere onderscheiding. Dat echter het licht voorafging aan zon en maan, gebeurde niet zonder reden, noch toevallig. Niets doen wij lichter, dan de macht Gods verbinden aan de middelen, welke diensten Hij gebruikt. Zon en maan dienen ons het licht toe. Die kracht binden wij in onze gedachten zozeer aan deze vast, dat, zo ze uit de wereld werden weggenomen, het ons toeschijnt, dat geen licht zou kunnen overblijven. Derhalve betuigt ons God door de scheppingsorde zelve, dat Hij het licht in Zijn hand heeft, en dat Hij dit aan ons kan schenken zonder zon en maan. Voorts is het zeker uit het verband, dat het licht zó is geschapen, dat het met de duisternis afwisselde.

Maar men kan vragen: *waren over de gehele omtrek van de wereld licht en duisternis om beurte, of besloeg de duisternis de halve aardbol, terwijl elders het licht uitstraalde?* Dat de opvolging afwisselend was, is buiten twijfel; maar of het overal tegelijk dag en nacht was, dit wil ik liever in 't midden laten, en 't is ook niet noodzakelijk dit te weten.

4. En God zag het licht.

Hier wordt God door Mozes ingevoerd, als beschouwende Zijn werk, om daarvan te genieten. Maar dit geschiedt om onzentwil; opdat wij zouden leren verstaan, dat God niets heeft gedaan zonder een bepaalde reden en plan. Maar het past niet om Mozes' woorden zo op te vatten, alsof God toen Zijn werk als goed begon te kennen, nadat het was gemaakt; maar de zin is, dat het werk, zoals het thans door ons wordt aanschouwd, door God is goedgekeurd. En daarom blijft ons niets over, dan te berusten in deze uitspraak Gods. En deze aanmaning is zeer nuttig. Want daar de mens al zijn zinnen moet inspannen om de werken Gods te bevatten, zien wij, hoe grote willekeur hij zich veroorlooft, als hij ze gaat beschimpen.

5. En God noemde het licht ...

Dit betekent: God wilde, dat er enige afwisseling van dag en nacht zou zijn, hetgeen ook spoedig gevolgd is, toen de eerste dag was geëindigd. Want God nam de aanschouwing van het licht weg, opdat de nacht de aanvang van een andere dag zou mogelijk maken. 't Geen Mozes zegt, kan echter op tweeërlei wijze worden opgevat. 't Iran zijn, dat het de avond en morgen geweest is van de eersten dag, of dat met avond en morgen de eerste dag voltooid werd. Welke van beide meningen men ook kiest, de zin blijft dezelfde. Want zijn bedoeling is eenvoudig, dat de dag met deze beide gedeelten is beëindigd. Voorts laat hij de dag aanvangen met de avond, volgens de gewoonte van zijn volk. Of deze volgorde de beste en de wettige is, alle twist hierover leidt tot niets. Wij weten, dat in tijdsorde de duisternis de voorrang heeft gehad. Toen God het licht introk, was dit een sluiten van de dag.

Ik twijfel niet, of de oudste vaders, voor wie het vallen van de avond het einde van de dag en het begin van de volgende was, hebben zich hierop beroepen. Toch wilde Mozes hier geen wet voorschrijven, welke overtreding zonde zijn zou, maar hij richt zijn verhaal in (gelijk reeds gezegd is) naar de overgeleverde gewoonte van zijn tijd. Het is daarom dwaas van de Joden, alle manieren van anderen te veroordelen, alsof God de hen alleen had ingesteld. Maar even onzinnig is het van anderen te beweren, dat de door Mozes aanbevolen tijdrekening verkeerd is.

De eerste dag.

Hier wordt openlijk de dwaling weerlegd van hen, die zeggen, dat de wereld op een enkel ogenblik is geschapen. Het is een al te gewelddadige spotternij, te zeggen, dat Mozes ter wille van zijn verhaal in zes dagen verdeelt, wat God op één ogenblik voltooide. Veeleer heeft God zelf, willende zijn werken regelen naar de bevatting van de mensen, een tijdvak van zes dagen voor zich genomen. De oneindige heerlijkheid Gods, die zich hierin ten toon spreidt, zien wij zo licht voorbij. En vanwaar komt dit anders, dan door onze traagheid om zijn grootheid te verbreiden, terwijl de ijdelheid van ons verstand ons intussen elders heenlokt? Tot verbetering van dit kwaad heeft God het meest gepaste geneesmiddel aangewend, door de schepping van de wereld in zekere afdelingen te onderscheiden, om onze aandacht te trekken, en als 't ware met geweld tot stilstaan te dwingen.

Zeer dom is het, dat men tot staving van dit verzinsel een plaats aanhaalt uit de Spreuken (hoofdstuk 8 vs. 1.) 'Die eeuwig leeft, heeft alles tegelijk geschapen'. Het Griekse woord *Koinè* dat daar gebruikt is, heeft een gans andere betekenis en ziet niet op de tijd, maar op het geheel van de dingen.

6. Er zij een uitspansel.

Het werk van de tweede dag is de ledige ruimte langs de omtrek van de aarde, opdat hemel en aarde zich niet zouden vermengen. Deze vermenging zou het kenmerk van de hoogste wanorde zijn, en daarom moet deze scheiding, van grote waarde geacht worden. Voorts omvat het woord רָקִיעַ niet slechts de gehele luchtstreek maar de gehele open ruimte boven ons, zoals het woord 'hemel' door de Romeinen soms wordt gebruikt. Zo wordt de gesteldheid van hemel en lucht beide alzo genoemd. Maar nu eens betekent het beiden tegelijk, dan weer een van beiden, zoals uit het vervolg nog duidelijker zal worden. Ik weet niet, waarom de Griekse overzetters hebben goedgevonden te vertalen; stereooma 'ledige ruimte'. De Latijnse overzetters zijn hen hierin nagevolgd door te vertalen 'firmament'. Letterlijk staat hier toch 'uitspansel'. Hierop doelt ook David in Ps. 104 vs. 2, als hij zegt, *dat de hemelen door God zijn uitgespannen als een gordijn*.

Vraagt iemand, of die ledige ruimte niet eer bestond, dan antwoord ik, dat al namen de wateren niet alle ruimte in, nu voor 't eerst toch de afstand werd geregeld. Tevoren bestond er een ongeordende vermenging.

Een bijzonder doel beoogt Mozes met de uitdrukking: 'opdat het scheiding make tussen wateren en wateren'. Deze woorden leveren een grote moeilijkheid op. Dat er boven de lucht nog wateren zouden zijn, is immers in strijd met de algemene opinie en geheel ongelooflijk? Daarom nemen sommigen de toevlucht tot zinnebeeldige voorstelling, en denken aan de engelen. Maar ten onrechte doen zij dit; want dit is voor mij een vaste grondstelling, dat hier alleen over de zichtbare gedaante van de wereld wordt gehandeld. Laat elk, die wil, de sterrekunde en andere verborgen wetenschappen uit iets anders leren. Hier wilde Gods Geest elk zonder onderscheid onderwijzen, en wel op die manier, dat van deze geschiedenis der schepping naar waarheid geldt, wat Gregorius vals en verkeerd zegt van de beelden en schilderijen, *dat het een boek van de leken is*. Derhalve dient alles, wat Mozes verhaalt, tot opsiering van dit schouwspel, dat hij ons voor ogen schildert. En daaruit besluit ik, dat hier wateren bedoeld worden, die zelfs onervarenen en ongeleerden zien kunnen; want wat sommigen zeggen, dat zij door het geloof verstaan, hetgeen zij hier lezen aangaande wateren boven de hemel, daar zij die niet kennen, is niet in overeenstemming met de bedoeling van Mozes.

Aangezien de kwestie open en bloot ligt, is elk verder onderzoek overbodig. Wij zien de in de lucht hangende wolken zover boven onze hoofden uitsteken, dat zij ons ruimte laten om te ademen. Zij die ontkennen, dat dit door de bewonderenswaardige voorzienigheid Gods geschiedt, zijn opgeblazen door de ijdelheid van hun verstand. Wij weten immers, dat de regen op natuurlijke wijze ontstaat. Maar de zondvloed heeft genoegzaam aangetoond, hoe spoedig wij door de neerslag van de wolken overstelpt zouden zijn, zo niet door Gods hand de sluizen des hemels waren gesloten. Ook vermeldt David niet zonder reden dit onder de wonderen Gods, *dat Hij op de wateren het fundament Zijner opperzalen legt*. Ps. 104 vs. 3. Elders roept hij de wateren in de hemel op om de Heere te loven. Ps. 148 vs. 4. Toen God de wolken had geschapen en Hij haar de luchtstreek boven ons had aangewezen, mocht daarom niet met stilzwijgen voorbijgegaan worden, dat zij door Gods kracht tegengehouden werden; anders zouden zij door een plotselinge uitstorting ons die verdrinken, te meer omdat hun geen ander beletsel is gesteld dan de heldere en vluchtige lucht. Deze zou gemakkelijk wijken, zo niet dit woord sterker was 'dat er een uitspansel zij tussen de wateren'.

Overigens heeft Mozes aan het werk van dezen dag niet de bekende opmerking toegevoegd, dat God zag, dat alles goed was. Waarschijnlijk deed hij dit, omdat het nut nog niet in 't oog viel, zolang niet de wateren van de aarde zich op een eigene plaats samentrokken, hetgeen op de volgende dag gebeurd is. Daarom wordt het daar tweemaal herhaald.

9. Dat de wateren vergaderd worden.

Ook dit is een schitterend wonder, dat de wateren door hun scheiding de mensen een woonplaats hebben gegeven. Ook de natuurkundigen stemmen toe, dat de plaats van het water in den beginne, zoals Mozes verhaalt, van die aard geweest is, dat het de gehele wereld omringde.

Ten eerste moet het als grondstof ook rond zijn, en omdat het zwaarder dan lucht en lichter dan aarde is, zo moesten de wateren deze aarde over de gehele omloop bedekken. Dat echter de wateren op een hoop werden gedrongen en plaats ruimden

voor de mensen, is iets bovennatuurlijks. Daarom verheft de Schrift in dit opzicht dikwerf de goedheid Gods. In Ps. 33 vs. 7 leest men: 'Hij vergadert de wateren op een hoop, en verbergt ze in schatkameren.' Zo ook Ps. 78: 'Hij verzamelde de wateren als in een zak.' Jerem. 5 vs. 22: 'Zult gij Mij niet vrezen? Zult gij niet beven voor Mijn aangezicht, die het zand tot een grenspaal van de zee heb gesteld?' Job 38: 8: 'Wie heeft de zee met deuren gesloten? Heb ik ze niet grenzen en sluitbomen gesteld? Ik heb gezegd, tot hiertoe zult gij komen, hier zullen uw schuimende golven gebroken worden'. Laten wij derhalve opmerken, dat wij op het droge wonen, omdat God door Zijn bevel de wateren heeft weggedreven, opdat zij niet de gehele aarde zouden onderdompelen.

11. **Dat de aarde uitspruite.**

Tot nu toe was de aarde ledig en onvruchtbaar, nu maakt God haar door Zijn Woord vruchtbaar. Want, ofschoon ze reeds bestemd was tot het voortbrengen van vruchten, moest ze toch ledig en ontbloot blijven, totdat uit Gods Woord nieuwe kracht uitging. Want ze was niet van nature geschikt om iets voort te brengen, noch ontstond enig uitspruitsel van elders, zolang niet de mond des Heren zich opende. Want, wat David verkondigt van de hemelen in Ps. 33 vs. 6, moet ook tot de aarde worden uitgestrekt, namelijk *dat ze door het Woord des Heeren is gemaakt, en door de Geest Zijnsmonds versierd en toegerust*. Dat kruiden en bomen voorts geschapen werden vóór de zon en de maan, gebeurde niet toevallig. Thans zien wij, dat de aarde door de zon wordt opgewekt, om haar vruchten voort te brengen. Deze gang van de natuur, die God later heeft geordend, was God niet onbekend. Maar opdat wij zouden leren, dat alles afhangt van Hem, zo heeft Hij toen aan zon en maan geen werkzaamheid opgedragen. Hij leert ons hiermee de kracht kennen, die Hij hen instort, en de wijze, waarop Hij van haren dienst gebruik maakt:

Maar omdat wij gewoon zijn, datgene, wat zij van elders hebben ontvangen tot hun natuur te rekenen, zo was het noodzakelijk, dat de kracht, die zij thans aan de, aarde schijnen te geven, ontstond, voordat zij werden geschapen. Wij stemmen wel toe, dat door het Woord de eerste oorzaak op zichzelf kracht genoeg bezit, en dat de middellijke en kleinere oorzaken slechts zoveel kracht hebben, als zij daaraan ontlenen. Metterdaad doen wij echter, alsof God hulpeloos en stom zou zijn, indien Hij niet door deze werd geholpen.

Ja, hoe weinigen klimmen honger op dan de zon, als het gaat over de vruchtbaarheid van de aarde. Dat wij zeiden, dat God met opzet zo heeft gehandeld, was daarom meer dan nodig. Aldus toch kunnen wij uit de volgorde van de Schepping zelve leren, dat God handelt door de schepselen, niet als vreemde hulp behoevende, maar omdat Hem zulks behaagt.

Wanneer Hij zegt: 'de aarde schiete kruid uit, dat zaad voortbrengt, geboomte, dat zaad bevat', betekent dit, dat hier niet slechts kruiden en bomen geschapen zijn, maar aan beide mede ook de ingeschapen kracht tot voortteling is gegeven, opdat de spruit zou blijven bestaan. Dat wij dus dagelijks de aarde uit haren schoot ons zoveel rijkdommen zien schenken, dat wij de kruiden zien zaad schieten, en dit zaad in het binnenste van de aarde opgenomen, zien gekoesterd worden, totdat het uitspruit, en dat weer andere bomen uit andere uitspruiten, geschiedt geheel door het Woord.

Zo wij dus vragen, hoe het komt, dat de aarde vruchtbaar is, dat uit het zaad de spruit wordt geboren, dat de vruchten tot rijpheid komen, dat enkele soorten jaarlijks nagroeien, dan is daarvoor geen andere oorzaak te vinden, dan dat God eenmaal gesproken heeft, dat Hij Zijn eeuwig besluit heeft ten uitvoer gelegd. De aarde nu en al hetgeen uit haar voortkomt, gehoorzamen Gods bevel, dat zij altoos horen.

14. **Dat er lichten zijn.**

Mozes gaat over tot de vierde dag, waarop de sterren zijn geschapen. Eerst had God het licht geschapen, maar nu stelt Hij een nieuwe orde in de natuur in, dat de zon de drager des lichts zij des daags, en de maan en de sterren des nachts licht geven. En dit bevel draagt Hij haar op, opdat wij zouden weten, dat alle schepselen onder Zijn bevel staan, en volbrengen, wat Hij hen oplegt. Want Mozes verhaalt niets anders dan dat God zekere organen heeft aangewezen, om het reeds vroeger geschapen licht op hun beurt door de wereld te verspreiden.

Dit is alleen het onderscheid, dat eerst het licht verspreid was, en dat het nu uit schitterende lichamen voortkomt, die te dien einde God gehoorzamen.

Dat ze scheiding maken tussen dag en nacht. Hij bedoelt de kunstmatige dag, *die begint met zonsopgang en met zonsondergang eindigt*. Want de natuurlijke dag (waarvan hij boven sprak) sluit de nacht in. Hieruit kan men opmaken, dat de wisseling van dag en nacht altoos zal blijven voortduren, omdat door het Woord van God, die wilde, dat dagen en nachten zouden onderscheiden zijn, de loop van de zon aldus is geregeld.

Dat ze zijn tot tekenen.

Dit moet in 'toog worden gehouden, dat Mozes niet zuiver wijsgerig over verborgenheden redeneert, maar dat hij verhaalt, wat algemeen en ook aan onkundigen bekend is, en in het volksgebruik is opgenomen. Tweeërlei rust wordt in de loop van zon en maan het meest opgemerkt. De een is natuurlijk, de andere heeft betrekking op de burgerlijke orde. Onder de natuur versta ik ook de landbouw. Want ofschoon zaaien en oogsten kunst en vlijt van de mensen vorderen, toch is het natuurlijk, dat de zon de aarde verwarmt door haar dichter te naderen, en dat ze de lente doet komen en zomer en herfst veroorzaakt. Maar dat de mensen tot hulp van het geheugen bij jaren en maanden tellen, dat zij daarvan lustra en olympiaden maken, dat zij bepaalde dagen hebben, dit alles reken ik tot de burgerlijke orde. Van beiden is hier sprake. Waarom Mozes van tekenen spreekt, moet met een enkel woord even worden aangestipt, daar nieuwsgierige mensen deze plaats misbruiken; om een schijn van waarheid te geven aan hun ijdele voorspellingen. Ik denk aan de Chaldeeën en de dweppers, die uit de voorspellingen van de sterren alles opmaken. Omdat Mozes zegt, dat zon en maan tot tekenen zijn gesteld, meen zij, dat ze van deze alles kunnen te weten komen. Maar de weerlegging is gemakkelijk. Want bij zekere dingen wordt gesproken van tekenen, maar niet om daarmee te kennen te geven, wat wij naar willekeur maar willen.

Van wat anders zegt Mozes, dat zij tekenen zijn, dan van 't geen op de orde van de natuur betrekking heeft? Want dezelfde God, die hier de tekenen verordent, getuigt door Jesaja, dat Hij de tekenen van de wichelaars verstroot, en verbiedt te vrezen voor de tekenen des hemels. Jesaja 44 vs.- 25. Jeremia 10 vs. 2. doordat het overigens duidelijk is, dat Mozes niet boven het gewone gebruik van de mensen uitgaat, zo zal ik mij van verder redetwisten onthouden. 't Woord ... dat men vertaalt door *gezette tijden*, wordt bij de Hebreëen verschillend opgevat, want het betekent ook tijd en plaats en zelfs samenkomsten. De Rabbijnen verklaren algemeen deze tekst als op hun feestdagen betrekking hebbende.

Ik strek dit echter veel verder uit, zodat het eerst betekent 'gelegene tijden' wat men in 't Frans noemt 'saisons', maar ook markttijden en openbare samenkomsten. Vervolgens prijst Mozes hierin de oneindige goedheid Gods, dat zon en maan niet alleen de aarde verlichten, maar ons ook tal van andere gerieven in het dagelijks leven schenken.

Tenslotte moeten wij zuiver genieten van de menigvuldige goedheid Gods en leren door ons verkeerd misbruik, zo uitnemende schepselen niet te schandvlekken. Laten wij die wonderbaren Kunstenaar bewonderen, die boven en beneden alles zo schoon heeft geordend, dat zij onderling in zuivere harmonie staan.

15. Dat zij tot lichten zijn.

Het is nodig hier nog eens te herhalen, wat ik vroeger gezegd heb, dat we niet te doen hebben met een wijsgerige uiteenzetting, hoe groot de zon aan de hemel is, en hoe klein de maan, maar hoeveel licht van deze ons toekomt. Immers hij beteugelt ons verstand hier, opdat de kennis van Gods gaven, die wij genieten, niet te overvloedig worde. Laten wij ons daarom houden aan Mozes' gedachte, dat 't niet nodig is boven de hemelen uit te vliegen, en laten wij alleen onze ogen ontsluiten voor het licht, dat God ons op aarde ontsteekt. En op deze wijze wordt (gelijk ik reeds heb gezegd) genoegzaam de onbeschaamdheid weerlegd van hen, die Mozes beschuldigen, dat hij niet nauwkeuriger heeft gesproken.

Want hij sloeg meer acht op ons, dan op de sterren, zoals het een Godgeleerde past, Toch was 't hem niet onbekend, dat de maan niet zoveel glans zou hebben om de aarde te verlichten, indien ze die niet aan de zon ontleende. Maar hij achtte het voldoende te leren, wat wij allen duidelijk merken, dat de maan voor ons de draagster is van licht. Wat de sterrenkundigen zeggen, dat ze een donker lichaam is, die waarheid stem ik in zover toe, dat ik toch blijf ontkennen, dat ze een zeer duister lichaam is. Want ten eerste moet ze noodzakelijk een lichaam van vuur zijn, daar het vuur als grondstof haar geheel omkleedt. Hieruit volgt, dat ze ook lichtgevend is; maar omdat ze niet zoveel heeft, als nodig is om tot ons door te dringen, ontleent ze het ontbrekende aan de zon. Hij noemt haar vergelijkenderwijze 'dat kleinere licht', omdat ze ons maar een klein gedeelte licht zendt, naar de maatstaf van de grote glans van de zon berekend.

16. Dat grote licht.

Ik heb gezegd, dat Mozes hier niet spitsvondig redeneert over de verborgenheden van de natuur, zoals een wijsgeer. En dit komt uit in deze woorden. Eerst wijst hij de planeten en sterren in het uitspannel van de hemelen haar plaats aan. De sterrenkundigen spreken echter van onderscheiden sferen en tegelijk leren zij, dat de vaste sterren een eigen plaats aan het firmament hebben Mozes heeft twee grote lichten. Maar de sterrenkundigen bewijzen met vaste redenen, dat het gesternte van Saturnus, dat wegens de afstand het allerkleinste schijnt te zijn, veel groter is dan de maan. Dit verschilt, omdat Mozes voor het volk datgene beschreef, wat zonder wetenschap en kennis alle leken, met gewoon verstand begaafd, verstaan.

Genen echter onderzoeken met grote moeite alles, wat met de scherpzinnigheid van het menselijk vernuft kan bereikt worden. Nu is daarom die ijver niet af te keuren, noch de wetenschap te veroordelen, zoals sommige krankzinnigen stoutmoedig alles, wat hun onbekend is, plegen te verwerpen. Want de sterrenkunde is niet alleen een aangename wetenschap, maar ook een bijzonder nuttige, en het kan niet worden ontkend, of die kunst ontvouwt de bewonderenswaardige wijsheid Gods. Daarom moeten de mensen, die hierin een nuttig werk verrichten, niet alleen geprezen worden, maar zij, die tijd en bekwaamheid hebben, mogen zich aan deze soort van oefening niet onttrekken. Mozes wilde ons ook niet geheel van deze studie aftrekken, toen hij, hetgeen tot het terrein van de kunst behoort, weglief. Maar omdat hij zowel voor ongeleerden en onkundigen als voor geleerden tot een leermeester was gesteld, kon hij zijn taak niet anders vervullen, dan door af te dalen tot deze bondige redenering. Zo hij had gesproken over dingen, die aan 't volk onbekend waren, hadden de leken

kunnen zeggen, dat dit te hoog was voor hun bevatting. En waar nu de Geest Gods hier een gemengde leerschool opent, is het geen wonder, dat Hij hetgeen door allen kan worden begrepen, 't meest bemint.

Wanneer een sterrenkundige de juiste afmeting zoekt van sterren, dan zal hij bevinden, dat de maan kleiner is dan Saturnus. Maar dit is verborgen en voor 't oog schijnt het anders te zijn. Mozes heeft zich daarom meer gericht naar het gewone gebruik. Want als de Heere op de een of andere wijze de hand naar ons uitstrekt en maakt, dat wij de glans van zon en maan genieten, welk een ondankbaarheid zou het dan zijn, om zelfs voor de ervaring voortdurend het oog te sluiten. Scherpzinnige mensen hebben dus geen reden om Mozes uit te lachen wegens zijn onkunde, dat hij de maan schat naar het licht. Hij nodigt ons niet tot naspeuring van de hemel, maar hij stelt slechts voor, wat zich aan onze ogen vertoont. Laten de sterrenkundigen voor zich een andere kennis hebben. Zij, die van de maan de nachtelijke glans genieten, worden door het nut zelf overtuigd van boze ondankbaarheid, indien zij Gods goedheid niet erkennen.

Tot heerschappij.

Dat hij aan zon en maan heerschappij toekent, is niet om iets of ook maar het minste af te doen van de macht Gods, maar omdat de zon, de halve luchtstreek doorlopende, de dag bestuurt en de maan op haar beurt de nacht. Wij hebben juist het tegendeel aangetoond: dat die macht een zodanige is, dat de zon toch knecht is en de maan een dienstmaagd. Weg dus met de dwaasheid van Plato, die aan de sterren verstand en begrip toeschrijft. Deze eenvoudige uiteenzetting moet ons genoeg zijn, dat God door de dienst van zon en maan dagen en nachten bestuurt, en dat Hij ze bezit als Zijn wagenmengers, die op elke tijd het nodige licht aanbrengen.

20. Laten de wateren wremelen van kruipend gedierte.

Op de vijfde dag worden vogels en vissen geschapen. De zegening Gods, dat zij kroost zouden voortbrengen, wordt er bijgevoegd. Hier is de wijze van voortteling echter anders dan bij de kruiden en bomen. Daar toch zit de vruchtbaar makende kracht in de plant, en de uitspruitende kracht in het zaad, maar hier is voortteling. Dit verhaal, dat de vogels zijn voortgekomen uit de wateren, is echter schijnbaar geheel in strijd met de rede. Daarom misbruiken spotachtige mensen dit ook tot lastering. Maar, ook al bestond er geen andere reden, dan dat het Gode aldus behaagde, zou het ons dan niet passen, in Zijn oordeel te berusten? Waarom staat het Hem, die de wereld uit niets heeft geschapen, niet vrij om vogels uit water voort te brengen? En wat is meer ongerijmd, vraag ik, het ontstaan van vogels uit water, of van licht uit duisternis?

Maar zij, die de Scheper zo onbeschaamd beledigen moeten er op rekenen, dat Hij zal komen als Rechter, om hen te verpletteren. Wil men echter op natuurkundige gronden ons bestrijden, zo weten wij, dat het water dichter aan lucht grenst dan aarde. Maar laten wij liever het oor leen aan onze leermeester Mozes, die ons door de beschouwing van Gods werken tot verwondering wil opwekken. Want al is de Heere de Schepper van de natuur, zo heeft Hij in 't scheppen van de wereld toch volstrekt niet de natuur als leidsvrouw gevolgd. Veeleer wilde Hij zulke bewijzen van zijn macht tonen, dat wij tot bewondering zouden gedrongen worden.

21. En God schiep.

Hier ontstaat een moeilijkheid uit het woord, 'scheppen'. Want vroeger hebben wij beweerd, dat de wereld uit niets was gemaakt, omdat ze is geschapen. En nu zegt Mozes van dingen, die uit andere stof worden gevormd, dat ze geschapen worden. Zij,

die zeggen, dat de vissen in waarheid en werkelijk zijn geschapen, omdat de wateren volstrekt niet bekwaam en geschikt zijn tot het voortbrengen daarvan, zoeken slechts een uitvlucht. Immers, dan zou toch glit vaststaan, dat de stof er eer geweest is, Hetgeen de eigenaardige betekenis van het woord niet toelaat. Maar ik wil dit scheppen niet verbinden aan het werk van de vijfden dag, maar ik zeg veel liever, dat het in verband staat met de wanstaltige en verwarde massa, die als 't ware de bronader van de gehele wereld was. God schiep dus de walvissen en overige vissen, niet omdat het begin hunner schepping moet gerekend worden van het ogenblik, dat ze gedaante kregen, maar omdat ze tot het gehele lichaam, dat uit niets is geschapen, behoren.

Wat dus *de soorten* betreft, alleen de vorm is daaraan toegevoegd. Toch wordt dit een waar *scheppen* genoemd, zowel van 't geheel als van de delen. Waar wij gewoonlijk walvissen of walvis lezen, zou het m. i. geoorloofd zijn te vertalen 'tonijnen'. Dit woord stemt overeen met het Hebreeuwse woord. Als hij zegt 'dat de wateren hebben doen wremelen' gaat hij voort met de kracht te prijzen van het Woord, waarnaar de wateren zo opletend luisteren, dat zij, schoon levenloos in zichzelf, plotseling levende wezens opwellen. Toch drukt Mozes nog meer uit, namelijk dat dagelijks uit de wateren ontelbare vissen opkomen, omdat het woord Gods, waarmee Hij eenmaal dit beval, altoos van kracht blijft.

22. En Hij zegende ze.

Wat die zegening betekent, heldert hij spoedig op. Want God wenst niet iets toe zoals de mensen, maar met een enkelen wenk bewerkt Hij, wat, de mensen met hun wensen afsmecken.

God zegent dus, wanneer Hij hen beveelt, zich te vermenigvuldigen en uit te breiden. Komt het echter iemand ongerijmd voor, dat God de vissen en het kruipend gedierte aanspreekt, dan antwoord ik, dat die wijze van spreken zodanig is geweest, dat ze kon worden verstaan. Want dat de kracht van het Woord, tot de vissen uitgezonden, geen ijdele is geweest, leert de ervaring zelve, want het heeft zelfs wortel geschoten in hun natuur, zodat zij onophoudelijk vrucht dragen.

24. De aarde brenge voort.

Hij gaat over tot de zesde dag, waarop de dieren zijn geschapen, en eindelijk de mens. De aarde brenge levende wezens voort, zo zegt hij. Maar vanwaar komt het leven in deze dode stof? Dit wonder is dus even groot, als wanneer God was begonnen uit niet te scheppen, wat Hij uit de aarde laat voortkomen. Toch neemt Hij de stof niet uit de aarde, alsof Hij die nodig had, maar om des te beter de afzonderlijke delen van de wereld met het geheel in overeenstemming te brengen.

Men kan echter vragen, *waarom God hier niet Zijn zegen aan toevoegt.*

Ik antwoord, omdat Mozes boven in gelijke bewoordingen zich heeft uitgedrukt, moet die zegening ook hier bij gedacht worden, ofschoon hij haar woordelijk niet herhaalt. Voorts beweer ik, dat het genoegzaam in Mozes verhaal ligt opgesloten, dat de dieren naar hun aard zijn geschapen. Deze onderscheiding toch bracht reeds iets duurzaam mede. En hieruit kan men opmaken, dat aan elk dier afzonderlijk de voortplanting werd ingeschapen. Want wat bedoelt hij anders met de aard, dan dat de individuen geslachtswijze zich zouden vermenigvuldigen?

Vee.

Sommige Hebreeuwse schrijvers maken tussen vee en gedierte der aarde dit onderscheid, dat het eerste woord alles, wat gras eet, aanduidt.

Maar ‘dieren der aarde’ noemen zij die, welke ook vlees daarbij eten. Toch wijst de Heere een weinig later aan beiden het gemeenschappelijk eten van kruid toe, en overal in de Schrift kan men zien, dat die twee woorden door elkaar gebruikt worden. Maar ik twijfel niet, of Mozes heeft, nadat hij ze in ‘t Hebreeuws zó heeft genoemd, er een andere naam tot beter verstand aan toegevoegd. Versta hier onder kruipend gedierte, zulke dieren, die van nature over de grond kruipen.

26. Laat ons mensen maken.

Hoewel de toekomstige tijd hier staat, zal niemand ontkennen, dat dit een woord is van iemand, die iets overlegt. Tot hiertoe voerde hij God alleen bevelende in, maar nu hij aan het allervoornaamste werk is toegekomen, spreekt hij van beraadslaging. Ongetwijfeld had God hier ook met een enkel woord kunnen bevelen, wat Hij wilde dat geschieden zou, maar hierin dat Hij over Zijne schepping op de een of andere wijze beraadslaging hield, wilde hij de uitnemendheid van den mens doen uitkomen. Dit is de hoogste eer, waarmede God ons heeft verwaardigd, en door dit woord wil Mozes ons tot het erkennen daarvan aansporen. Want God begint niet eerst met te denken, welke gedaante Hij den mens zal geven, en met welke gaven hij behoort versierd te worden en evenmin blijft Hij als bij een moeilijke taak even stilstaan. Doch gelijk wij vroeger hebben gezegd, verdeelt God de schepping der wereld om onzentwil over zes dagen, opdat onze zinnen des te beter Gods werken zouden kunnen overdenken. Aldus verklaart Hij ook hier, door met de beraadslaging over het scheppen van de mens te beginnen, dat Hij iets groots en bijzonders aanvangt, om daarmee de waardigheid van onze natuur ons aan te prijzen. Wel zijn er in onze bedorven natuur vele dingen, die verachting kunnen opwekken, maar zo men alles zuiver beoordeelt, is de mens onder de andere schepselen een toonbeeld van Gods wijsheid, rechtvaardigheid en goedheid. Terecht wordt hij daarom door de ouden Microkosmes, d. i. *een wereld in 't klein* genoemd.

Omdat God geen andere raadgever nodig had, zo is het aan geen twijfel onderhevig, dat Hij met Zichzelf te rade ging. Zeer belachelijk maken zich de Joden, als zij verzinnen, dat God met de aarde of met de Engelen heeft gesproken. Alsof de aarde Hem goede raad kon geven. Maar 't is ook een schandelijke godslastering, van zulk een heerlijk werk ook maar het minste deel aan de engelen toe te schrijven. Waar vindt men, dat wij naar het beeld der aarde of der engelen zijn geschapen? Sluit Mozes niet alle schepselen terstond uit, als hij zegt, *dat Adam naar het Beeld Gods is geschapen?* Anderen, die zichzelf vernuftiger toeschijnen, zijn nog tweemaal zo dwaas, als zij zeggen, *dat God naar de wijze der koningen Zich in het meervoudig getal heeft genoemd.* Alsof die vreemde gewoonte, die voor weinige eeuwen ingang vond, reeds toen in de wereld was!

Maar het is gelukkig, dat hun onbeschaamde slechtheid met zo'n domheid gepaard gaat. Thans kan een kind zelfs hun dwaasheid vatten. De Christenen bewijzen dus met recht op deze grond, dat er meer Personen in God zijn. God spreekt niet een vreemde aan. Hieruit leiden wij af, dat in Hem iets onderscheidens wordt gevonden, gelijk naar waarheid Zijn eeuwige wijsheid en kracht in Hem wonen.

Naar ons Beeld.

Over deze beide woorden zijn de uitleggers 't niet eens. De meesten echter, en bijna allen, zijn 't er wel over eens, dat beeld en gelijkenis worden onderscheiden. En dit is de bijna algemene onderscheiding, dat het Beeld ligt in het wezen van de mens, en de Gelijkenis in de bijkomende dingen. Zij, die dit kort willen omschrijven, zeggen, dat

onder Beeld de oorspronkelijke gaven worden verstaan, die God aan de menselijke natuur schonk; maar onder Gelijkenis verstaan zij de genadegaven.

Overigens is de redenering van Augustinus veel te spitsvondig, als hij de Drieëenheid in de mens meent te vinden. Want door de drie vermogens van de ziel, die Aristoteles leert, namelijk, 'verstand, geheugen en wil' te aanvaarden, leidt hij vervolgens uit deze éne, onderscheiden drieëenheden af. Heeft een lezer vrije tijd en lust om zich met dergelijke gissingen te vermaken, dan leze hij slechts boek 10 en 12 van 'de Drieëenheid', en boek 11 van '*De Stad Gods*'. Ik stem wel toe, dat er in de mens iets is, dat betrekking heeft op Vader, Zoon en Heilige Geest. Ook verwerp ik niet deze onderscheiding van de vermogens. Maar de kortere verdeling in tweeën, die de Schrift 't meest gebruikt, is beter geschikt voor de vaste leer van de zaligheid. De omschrijving van Gods Beeld moet vaster grond hebben dan zulke redeneringen.

Voordat ik overga tot de omschrijving van het Beeld Gods, beweer ik, dat er geen verschil is tussen beeld en gelijkenis. Want als Mozes later hetzelfde herhaalt, dan laat hij het woord '*Gelijkenis*' weg, en stelt hij zich met het woord 'Beeld' tevreden. Misschien werpt iemand mij tegen, dat hij zich heeft bekort, als hij het woord 'Beeld' tweemaal neerschrijft en 'Gelijkenis' weglaat.

Wij weten ook dat het een algemene gewoonte is van de Joden, om dezelfde zaak met verschillende woorden te herhalen. Maar ook de zin zelve toont aan, dat het tweede woord bij wijze van toelichting aan het eerste is toegevoegd. *Laten wij maken*, zegt Hij, *met ons Beeld, naar onze Gelijkenis* dat is dat hij gelijke op God, of het evenbeeld Gods vertone. Ook in hoofdstuk 5 maakt hij geen vermelding van 'Beeld', maar gebruikt hij in de plaats daarvan 'Gelijkenis'. Maar met de wegneming van het verschil tussen deze beide woorden, hebben wij nog niet de betekenis van Beeld of Gelijkenis uiteengezet. Al te dom is het, met de Anthropomorfen het Beeld Gods in het lichaam des mensen te zoeken. Hun dwaasheid gaan wij daarom met stilzwijgen voorbij. Anderen zijn wat scherpzinniger, als zij zich geen lichamelijke God voorstellen, maar toch het Beeld Gods in het lichaam des mensen laten bestaan, omdat daarin zulk een bewonderenswaardige kunstvaardigheid uitblinkt. Maar deze mening strijdt geheel tegen de Schrift, zoals we zien zullen. Even onwaarschijnlijk is de uitleg van Chrysostomus, die het Beeld Gods laat bestaan in de macht, die de mens gegeven is, om enigermate Gods plaats in het bestuur van de wereld in te nemen. Dit is wel een zeker deel van het Beeld Gods, maar slechts een gering deel. Omdat door Adams val Gods Beeld in ons verwoest is, moet uit de herstelling beoordeeld worden, van welken aard het is. Paulus zegt, dat wij door het Evangelie vernieuwd worden naar het Beeld Gods. Volgens hem is de geestelijke wedergeboorte niets anders, dan de herstelling van Gods Beeld. Kol. 3 vs. 10, Ef. 4 vs. 23.

Dat hij het stelt in gerechtigheid en ware heiligheid, is een deel voor 't geheel genomen. Want dit is wel het voornaamste deel, maar niet het geheel. Derhalve wordt met 'gelijkenis' aangeduid de ongeschondenheid van de gehele natuur. Adam was toen, nog begaafd met rechte kennis, hij had hartstochten in overeenstemming met de rede, al zijn vermogens waren gezond en geregeld, en hij muntte naar waarheid in alle dingen uit. De voornaamste zetel van het Goddelijk Beeld lag dus in 't verstand en in 't hart, waarin het 't meest uitblonk.

Er was echter geen stukje aan hem, waarin niet enige vonken schitterden van het Beeld Gods. Want in elk deel van de ziel heerste een stemming, die voortdurend in goede harmonie bleef. In het verstand woonde en heerste het licht van de rechte kennis, gepaard aan zuiverheid van de rede, en alle vermogens waren tot gehoorzaamheid aan de rede geneigd en geschikt. In het lichaam heerste een orde, bij

die toestand passende. Schoon thans enige onduidelijke trekken van dat Beeld in ons overblijven, zo zijn deze toch zo bedorven en verminkt, dat men naar waarheid kan zeggen; dat ze zijn verwoest. Want behalve de misvorming, die overal lelijk te voorschijn komt, is er ook nog dit kwaad, dat er geen deel is, of 't is geschonden door de smet van de zonde.

Met ons Beeld, naar onze Gelijkenis. Bij de voorzetsels \supset (=in, met en \supset (=naar, gelijk) blijf ik niet schroomvallig staan. Ik weet niet of 't waar is, wat sommigen beweren, dat dit wordt gezegd, omdat strikt genomen Gods Beeld slechts in ontwerp bestond, totdat het zijn voltooiing bereikte. De zaak zelve is wel waar, maar ik geloof niet, dat aan Mozes zo iets in de gedachten is gekomen.

Het is ook naar waarheid, als men zegt, dat Christus het Enige Beeld des Vaders is. Maar dezen zin: 'in ons Beeld, dat is Christus' Beeld, laten Mozes woorden niet toe.

Neem hierbij in aanmerking, dat de man, ofschoon met een ander oogmerk, het beeld Gods wordt genoemd.

En hierin hebben zich sommige Kerkvaders vergist, die meenden, dat ze met dezen pijn de Arianen doorboorden, zeggende dat Christus alleen het Beeld Gods is. Maar ook deze moeilijkheid is wel op te lossen, waarom Paulus ontkent, dat de vrouw het Beeld Gods is, terwijl toch Mozes beide geslachten zonder onderscheid met deze titel vereert. De oplossing is eenvoudig, want Paulus roert daar alleen de toestand van het huisgezin aan. Derhalve beperkt hij Gods Beeld tot de heerschappij, waardoor de man uitmunt boven de vrouw. Dit betekent ten minste niets anders dan dat de man in hogere graad van eer staat dan de vrouw. Hier wordt echter gehandeld over de heerlijkheid Gods, die in de menselijke natuur bijzonder uitblinkt, daar 't verstand, de wil en alle vermogens een Goddelijke orde vertegenwoordigen.

En dat hij heerschappij hebbe.

Hier verhaalt God een gedeelte van de waardigheid, waarmee Hij de mens besloot te bekleden. Namelijk met de heerschappij over alle dieren. Wel stelde Hij hem tot een heer over de gehele wereld maar in 't bijzonder onderwierp Hij hem de dieren, die, daar zij een eigen wil hebben, minder onder vreemde heerschappij schijnen te staan.

Het meervoudig getal wijst aan, dat dit recht niet aan Adam alleen werd gegeven, maar ook aan al zijn nakomelingen. En hieruit besluiten wij, waartoe alles is geschapen; namelijk opdat niets de mens zou ontbreken in alle behoeften en gebruiken van het leven. In de orde van de schepping komt de Vaderlijke zorg Gods jegens de mens nog beter uit; want voordat Hij hen vormde, voorzag hij de wereld met alle nodige dingen, ja zelfs met grote overvloed van schatten. Zo was hij dus al rijk, voordat hij werd geboren. En doordat God zo'n zorg voor ons had, vóór wij bestonden, zal Hij het ons dan, nu wij in de wereld zijn geplaatst, aan voeding en overig levensonderhoud laten ontbreken? Dat Hij dikwerf zijn hand gesloten houdt, is te wijten aan onze zonden.

27. Derhalve schiep God de mens naar Zijn Beeld.

Dat nog eens sprake is van het Beeld Gods, is geen overtollige herhaling. Want het is een bijzonder bewijs van Gods goedheid, dat nooit genoeg kan worden verheerlijkt. Tevens herinnert Mozes ons, van welk een heerlijkheid wij zijn uitgevallen, opdat het verlangen naar herstel in ons ontwake. Als hij er spoedig aan toevoegt, dat God man en vrouw heeft geschapen, prijst Mozes ons de huwelijksband aan, waardoor het menselijk geslacht wordt onderhouden. Want deze wijze van redeneren: 'God schiep de mens, man en vrouw schiep Hij hen', betekent zoveel, als of Hij gezegd had *dat de*

man een half mens is, en dat daarom de vrouw hem tot gezellin is toegevoegd, opdat zij samen één zouden zijn, zoals hij in hoofdstuk twee duidelijker uiteenzet. Dit wil ook Maleáchi als hij in hoofdst. 2: 15 zegt, *dat maar één mens door God is geschapen, schoon Hij overvloed van geest had*. Want hij spreekt daar over de huwelijkstrouw, die de Joden schonden door hun veelwijverij. Om ze van die ondeugd te genezen, noemt hij dit paar, dat God in de beginne heeft samengevoegd, en één mens heet, opdat elk zou leren met zijn eigen vrouw tevreden te zijn.

28. En God zegende hem.

Deze zegening Gods is als 't ware de bron, waaruit het menselijk geslacht is voortgekomen. Het past ons daarom haar niet alleen in 't algemeen, maar ook tot in de kleinste bijzonderheden te overwegen. Want wij zijn vruchtbaar of onvruchtbaar, naardat God zijn kracht sommigen instort en anderen onthoudt. Maar hier wilde Mozes eenvoudig; leren, dat Adam met zijn vrouw is geschapen tot voortplanting, opdat de mensen geheel de aarde zouden vervullen. Hij kon zelf wel de aarde bedekken met een menigte mensen, maar God wilde, dat wij allen uit één bron zouden voortkomen, opdat de lust tot onderlinge eendracht groter zou zijn, en de een de ander te liever als zijn eigen vlees zou omhelzen.

Doordat de mensen zijn geschapen om de aarde te vervullen, zo moeten wij als zeker aannemen, dat God een uitgestrektheid van aarde heeft afgemeten, die voldoende zou zijn om de mensen te bevatten en hun gastvrijheid te verlenen. De ongelijkheid echter, die in strijd is met deze natuurlijke gesteldheid is niets anders dan het bederf van de natuur, dat uit de zonde voortvloeit. Intussen heeft toch Gods zegen deze bijzondere kracht, dat de aarde, zover zij zich uitstrekt, haar inwoners heeft en de grote menigte van mensen in enig deel van de wereld, een woonplaats kan vinden. Voorts moet men in 't oog houden, wat ik gezegd heb van het huwelijk. Wel wil God dat het menselijk geslacht door voortplanting wordt vermenigvuldigd, maar niet door gemengde omgang, zoals bij de redeloze dieren.

Want hij verbond de man aan een vrouw, opdat hij een zaad Gods, dat is: 'wettig zaad' zou voortbrengen. Maleáchi 2 vs. 15. Laten wij dus opmerken, wie God hier toespreekt, als Hij beveelt dat zij zich zouden vermenigvuldigen, en voor wie Hij Zijn zegen bestemt.

Immers aan mannen en vrouwen heeft Hij geen vrijheid gegeven om zich aan onbestendige lusten over te geven, zonder keuze en schaamtegevoel. Maar beginnende met een heilige en reine huwelijksband, komt hij tot voortplanting. Want ook dit is de moeite waard om op te merken, dat Mozes hier kort aanroert, wat hij later wijldopiger zal verklaren.

De volgorde van de geschiedenis wordt dus zodanig door hem omgekeerd, dat alles doorstraalt, wat vroeger of later is geschied. Er wordt echter gevraagd, of ook de hoereerders en echtbrekers door de kracht Gods voorttellen, en zo ja, of dan over hen Gods zegen zich evenzeer uitstrekt.

Ik antwoord, dat dit een bederven van de goddelijke instelling is. Dat God echter uit dezen poel, evenzeer als uit de zuivere bron van de echt, zaad voortbrengt, moet hen tot zwaarder oordeel strekken. Deze zuivere en wettige wijze van voortplanting, die God in de beginne heeft ingesteld, blijft echter vast, zij is een natuurwet, die zelfs de publieke opinie onschendbaar noemt.

Onderwerp ze.

Hij bevestigt, wat hij vroeger over de heerschappij heeft gezegd. Reeds was de mens geschapen, op voorwaarde dat hij de aarde aan zich zou onderwerpen, maar nu eerst

komt hij in bezit van zijn recht, nu hij hoort, wat hem door God is gegeven. En dit legt Mozes nog duidelijker uit in het volgende vers, als Hij God sprekende invoert bij het schenken van gras en kruiden. Want het is van groot belang, dat ons niets van de goederen Gods toekomt, zonder dat wij weten, dat het ons door Hem is toegestaan. Nimmer genieten wij iets met een goed geweten, dan wanneer wij 't als uit Gods hand ontvangen. En zo leert ons Paulus, dat wij in 't eten en drinken altoos zondigen, als niet het geloof aanwezig is, Rom. 14 vers 23; zo worden wij vermaand van God alleen te vragen, wat voor ons nodig is.

Door het gebruik van de gaven worden wij ook geoefend in het overdenken zijner goedheid en vaderlijke zorg. Want hierop doelen de woorden Gods: "Zie, uw onderhoud is door Mij reeds bereid, voordat u er was. Erken mij daarom als Vader, die u, toen u nog niet was geschapen, zo ijverig heeft verzorgd. Ja, Mijn zorg is nog verder gegaan. Uw taak was het ze te voeden, maar Ik heb ook dat werk op Mij genomen. Daarom, ofschoon U gesteld wordt als huisvader van de wereld, toch is er geen reden, dat u over het onderhoud van de dieren veel bekommering zou hebben." Hieruit besluit men, dat tot op de zondvloed de mensen tevreden zijn geweest met kruiden en vruchten, en 't hun niet, geoorloofd is geweest vlees te eten. En dit komt te meer waarschijnlijk voor, omdat God het voedsel van de mensen enigszins tussen zekere grenzen beperkt. Later, na de zondvloed, staat Hij uitdrukkelijk vlees toe. Toch zijn deze redenen niet grondig genoeg, want hiertegenover kan worden aangevoerd, dat de eerste mensen offers brachten van het vee. En de wet van het rechte offeren is naderhand, God alleen te brengen, wat Hij ons ten gebruike afstond. Eerst waren zij gekleed in vellen, derhalve stond het hun vrij de dieren te doden. Daarom meen ik, dat 't beter is zo wij dienaangaande geen uitsluitel geven. Laat het ons voldoende zijn, dat kruiden en vruchten van de bomen hun tot gewoon voedsel zijn gegeven. Het lijdt geen twijfel, of dit was meer dan genoeg tot het hoogste genot. Want voorzichtig oordelen zij, die zeggen dat na de zondvloed de aarde zó bedorven is, dat wij nauwelijks een klein proefje meer over hebben van die eerste zegening. Terstond na de val van de mens begon de aarde reeds ontaarde en kwade vruchten voort te brengen. Maar toen is de verandering groter geworden. Hoe 't ook zij, God wilde geen licht en slecht voedsel aan de mens geven, maar met deze woorden kondigt Hij veeleer een milde overvloed aan, waaraan niets ontbreken zou, dat dienstig kon zijn tot een heerlijk en aangenaam leven. Mozes toch verhaalt, hoe goed de Heere jegens hen was, door alles te schenken, wat ze konden wensen, zodat hun ondankbaarheid te minder te verontschuldigen is.

31. En God zag alles.

Andermaal verhaalt Mozes, dat God bij het einde van de schepping heeft goedgekeurd, 't geen Hij had gedaan. Over Gods blik spreekt Hij op menselijke wijze, want de Heere wilde, dat Zijn oordeel regel en voorbeeld voor ons zou zijn, opdat niemand over Zijn werken anders zou gevoelen of spreken. Want het past ons niet te redeneren over de vraag, of wij moeten goedkeuren, hetgeen Hij goedkeurt, maar het past ons veel meer om zonder tegenspraak Zijn oordeel te onderschrijven. De herhaling toont, hoe overmoedig de vermetelheid van de mensen is; anders toch zou het voldoende zijn geweest, dat éénmaal werd gezegd, dat Gode Zijn werken behaagden. Maar God tekent zesmaal 't zelfde op, alsof Hij onze dристheid, die niet ophoudt ons te prikkelen, aan even zoveel banden wil leggen.

Overigens drukt Mozes meer uit dan vroeger, want hij voegt er aan toe 'Meood' dat is; 'zeer (goed)'. Bij de afzonderlijke dagen was het alleen een goedkeuring. Thans nadat

het werk van de wereld in alle delen is voltooid en voor 't laatst is gepolijst (om zo te spreken), zegt Hij, dat het *zeer goed* is. 't Is, opdat wij zouden weten, dat in de harmonie van de werken Gods de hoogste volmaaktheid heerst, aan welke niets kan worden toegevoegd.

HOOFDSTUK 2

1. *Alzo zijn voltooid, de hemelen en de aarde, en al hun heir.*
2. *En God had op de zevenden dag volbracht Zijn werk; dat Hij gedaan had, en Hij rustte op de zevenden dag van al Zijn werk, dat Hij gedaan had.*
3. *Hij nu zegende de zevenden dag, en heiligde dien, omdat Hij op dezen had gerust van al Zijn werk, dat God had geschapen, om te volbrengen.*
4. *Dit zijn de geboorten des hemels en van de aarde, toen zij geschapen zijn, op de dag, waarop de Heere God aarde en hemel heeft gemaakt.*
5. *En alle struik des velds, vóór hij in de aarde was, en alle kruid des velds, vóór het uitsproot; omdat de Heere God het nog niet had doen regenen op de aarde, en de mens er niet was, om de aarde te bebouwen.*
6. *Maar, een damp steeg op uit de aarde, en maakte de gehele oppervlakte van de aarde nat.*
7. *De Heere God nu had de mens gemaakt uit het stof van de aarde, en had in zijn gelaat den, levensadem ingeblazen, en de mens werd tot een levende ziel.*
8. *Ook had de Heere God een hof geplant in Eden, tegen 't Oosten, en daar de mens geplaatst, dien Hij had gemaakt.*
9. *En de Heere God had uit de aarde doen uitspruiten alle geboomte, begeerlijk om te zien, en goed om te eten, en de boom des levens in 't midden des hofs, en den boom van de kennis van goed en kwaad.*
10. *En een rivier ging uit Eden, om de hof nat te maken, die zich vandaar verdeelde en tot vier hoofden werd.*
11. *De naam van de een was Pison; deze omringt het gehele land Havila, waar goud is. En het goud van dat land is goed; daar is bedolah en de steen onix.*
13. *De naam nu van de tweede rivier is Gihon; deze omringt het gehele land Ethiopië.*
14. *En de naam van de derde rivier is Hiddekel, deze strekt zich uit tot Oostelijk Assur; en de vierde rivier is de Phrath.*
15. *Zo nam dan de Heere God de mens, en zette hem in de hof van Eden, om die te bebouwen En te bewaren.*
16. *En de Heere God onderrichtte de mens, zeggende: van allen boom des hofs zult gij vrij eten.*
17. *Maar van de boom van de kennis van goed en kwaad, eet daarvan niet, omdat, ten dage als gij daarvan eet, gij zeker zult sterven.*
18. *En de Heere God zeide: het is niet goed, dat de mens alleen zij. Ik zal hem een hulpe maken, die voor zijn aangezicht zij.*
19. *De Heere God, nu had uit de aarde gemaakt alle gedierte des velds, 'en alle gevogelte des hemels, en had ze tot Adam geleid, om te zien hoe hij ze zou noemen, en elken naam die hij haar gaf, n.l. die levende ziel, dat is haar naam.*
20. *Zo noemde Adam de namen van al het vee, en 't gevogelte des hemels, en alle gedierte des velds, maar voor de mens had, hij geen hulpe gevonden, die voor zijn aangezicht zou zijn.*
21. *Daarom deed de Heere God een slaap vallen op Adam en hij sliep; en Hij nam een van zijn ribben, en voegde in haar plaats vlees in.*
22. *En de Heere God bouwde, de rib, die Hij van Adam had genomen, tot een vrouw, en Hij leidde ze tot Adam.*
22. *En Adam zeide: Ditmaal is het been uit mijn beenderen en vlees van mijn vlees: zij zal geheten worden manninne, omdat zij uit de man is genomen.*

24. *Daarom zal elk zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en zij zullen tot één vlees zijn.*

25. *Zij nu waren beiden naakt, Adam en zijn vrouw, 'en zij schaamden zich niet.*

1. Zo werden volbracht.

Kort herhaalt Mozes, dat het gebouw van hemel en aarde in zes dagen voltooid is geweest. In deze twee delen wordt de wereld in 't algemeen verdeeld, zoals in 't begin van het eerste hoofdstuk, gezegd is. Maar nu voegt Mozes hieraan toe 'hun heir.' En daarmee geeft hij te kennen, dat de wereld met al haar sieraden toegerust was. Voorts weerlegt deze toevoeging opnieuw zeer duidelijk de dwaling van hen, die beweren, dat de wereld op één enkel ogenblik is geschapen. Immers, Mozes zegt, dat niet vóór de zesden dag een einde aan het werk is gemaakt. In plaats van 'heir' kunnen we ook vertalen 'menigte', want Mozes bedoelt dat deze wereld in alle delen afgewerkt is geweest, zoals een huis ingericht en gevuld is met zijn gehele huisraad. De hemel zonder zon, maan en sterren zou een ledig en naakt paleis zijn. Zo de aarde de dieren, de bomen en planten miste, zou die dode, ledige ruimte het aanzien van een arm en kaal huis hebben. Daarom hield God niet op met het scheppen van de wereld, voordat Hij haar in alle delen had voltooid, zodat zij aan niets gebrek had.,

2. En Hij rustte op de zevenden dag.

Niet ten onrechte wordt gewoonlijk gevraagd, hoedanig dit ophouden geweest is. Want zeker is het, dat God voorzover Hij de wereld door Zijn kracht draagt, en door Zijn voorzienigheid bestuurt, alle schepselen verzorgt en ook vermeerdert, nog voortdurend aan 't werk is. Het Woord van Christus, dat de Vader en Hij Zelf van de beginne tot nu toe gewerkt hebben, is dus waar; want zo God maar even Zijn hand terugtrekt, moet alles onmiddellijk te gronde gaan en in 't niet zinken, zoals men leest Ps. 104 vers 29. Maar ook wordt God niet recht gekend als Schepper van hemel en aarde, zo niet die voortdurende voeding Hem wordt toegeschreven. Bekend is deze verklaring, dat God met al Zijn werk heeft opgehouden, omdat Hij ophield nieuwe soorten van dingen te scheppen. Maar opdat de zin duidelijker zij, leze men, dat God, omdat niets meer tot de volmaking van de wereld kon verlangd worden, de laatste hand er aan gelegd heeft. Zo toch luiden Mozes woorden 'van al Zijn werk, dat Hij gemaakt had.' Immers, hij wijst de toestand van het werk aan, zoals God wilde, dat het zou blijven bestaan, alsof hij zeide, *dat toen voltooid is, 't geen God bij Zichzelven had besloten.* Kortom, dit strekt alleen, om de voltooiing van het gebouw van de wereld uit te drukken. En hieruit mag men niet' opmaken, dat God zo heeft opgehouden, dat Hij Zich onttrok van zijn werken, die alleen in Hem kracht en bestaan hebben.

Voorts moet worden opgemerkt, dat in de werken van de zes dagen alleen begrepen wordt, hetgeen behoort tot de rechtmatige en oorspronkelijke versiering van de wereld. Later zegt God: 'De aarde brenge voort doornen en distelen'. Alsdan beveelt Hij, dat het gelaat van de aarde anders zou zijn, dan het van de beginne geweest is. Maar de verklaring ligt voor de hand, dat veel van wat heden in de wereld wordt gezien, meer tot haar bederf behoort dan tot haar sieraad. Want zodra de mens uit zijn eerste oorsprong uitviel, moest noodzakelijk de wereld terstond ontaarden en haar natuur afwijken. Zo heeft men ook over vlo en meikever en andere insecten te oordelen. In deze allen heerst zekere ontaarding van de wereld, die tot de orde van de natuur volstrekt niet moet gerekend worden, daar deze meer uit de zonde van de mensen dan uit Gods hand voortvloeit. Deze worden ook wel door God geschapen, maar uit toorn. Hier echter beschouwt Mozes God niet als gewapend, om de zonden

van de mensen te straffen, maar als Kunstenaar en Bouwmeester en machtig Huisvader, die niets tot de hoogste volmaaktheid van Zijn gebouw heeft verzuimd. Wanneer wij thans de bedorven wereld beschouwen, die afgeweken is van haar schepping, moet ons dit woord van Paulus voor de geest komen, *dat het schepsel der ijdelheid is onderworpen, niet van zelfs, maar door onze zonde*, en dat wij, aldus herinnerd aan onze rechtvaardige verdoemenis, zuchten. Rom. 8 vers 20.

3. God zegende de zevenden dag.

Dit zegenen schijnt op God te zijn overgebracht van de wijze van de mensen, want deze zegenen die zij in hoge eer verheffen willen. In dezen zin zou dit zeer goed van God kunnen gezegd worden, omdat zijn zegening soms de gunst is, waarmee Hij de zijn begiftigt, zoals de Hebreëen *een gezegende Gods* noemen, wie een bijzondere genade bij God bezit. Zie beneden hoofdstuk 24: 31. "Kom in, gij gezegende des Heeren." Zo moet men de dag, door Hem gezegend, beschouwen, als de dag, die Hij bemint, opdat op dezelve de uitnemendheid en waardigheid Zijner werken geroemd worde. Overigens lijdt het bij mij geen twijfel, of Mozes wilde door het woord 'heiligen' terstond toelichten, wat hij had gezegd. Zo wordt alle onduidelijkheid weggenomen, omdat het tweede woord de uitleg is van het eerste. Want het Hebreeuwse woord is bij de Hebreëen uitkiezen uit een bekend getal. Derhalve heiligt God de zevenden dag door die te verheffen, opdat hij met een bijzonder recht onder de andere zou uitmunten. Hieruit blijkt ook, dat God altoos rekening houdt met de mensen.

Boven heb ik gezegd, dat zes dagen besteed zijn aan het scheppen van de wereld, niet omdat God de opvolging van tijd nodig had, want voor Hem is een ogenblik zoals aan duizend jaren, maar om ons te bepalen bij de beschouwing van Zijn werken. Hetzelfde doel beoogde Hij met Zijn rust, want Hij bestemde een dag, uit de overige genomen, tot dit bijzonder doel. En daarom is die zegening niets anders dan *de plechtige wijding*, waarmee God zich de neigingen en bezigheden van de mensen op de zevende dag toeigent.

Wel past ons deze beschouwing gedurende het gehele leven, en hebben wij ons dagelijks te oefenen, om de grote Goedheid Gods, Zijn Rechtvaardigheid, Kracht en Wijsheid, in deze grote schouwplaats van hemel en aarde op te merken. Maar doordat de mensen, soms minder ijverig dan billijk is, daarop zouden letten, is elke zevende dag bijzonder uitgekozen, om aan te vullen, wat aan de voortdurende beschouwing ontbreekt.

Eerst dus heeft God gerust, vervolgens heeft Hij die rust gezegend, opdat ze door de eeuwen onder de mensen heilig zou zijn, of liever, elke zevende dag heeft Hij aan de rust gewijd, opdat Zijn voorbeeld een eeuwigdurende regel zou zijn. Altoos moet het doel in 't oog worden gehouden; want God beval maar niet eenvoudig, dat de mens op elke zevende dag niets zou doen, alsof Hij behagen schiep in ledigheid, maar opdat hij, van alle andere zorgen ontslagen, vrijer zijn geest tot de Schepper van de wereld zou opheffen.

Kortom, dit is een heilige roeping, die de mensen aan de beslommingen van de wereld ontrukkt, en hen geheel aan God toewijdt. Maar doordat de mensen zo traag zijn om Gods rechtvaardigheid, wijsheid en kracht te roemen en Zijn weldaden te overdenken, dat zij, ofschoon ernstig vermaand, toch gevoelloos zijn, is door het voorbeeld Gods een sterke prikkel erbij gevoegd, en het bevel aangenaam gemaakt. Want God kan ons niet vleierder lokken tot gehoorzaamheid, noch krachtiger opwekken dan doordat Hij ons nodigt en aanspoort Hem na te volgen.

Voorts moet men weten, dat deze oefening niets slechts voor een tijd of volk, maar voor het gehele menselijke geslacht is. Later is in de wet een nieuw voorschrift over de Sabbat gegeven, dat in 't bijzonder was voor de Joden voor een tijd, want dit was een wettelijke plechtigheid, de geestelijke rust afschaduwende, waarvan in Christus de werkelijkheid is verschenen. Aldus getuigt God meermalen, dat Hij hierin aan Zijn oud volk een symbool van de heiligmaking heeft gegeven.

En daarom, als wij horen, dat de Sabbat met Christus' komst is afgeschaft, moet de onderscheiding worden toegepast, wat behoort tot de blijvende regeling van het menselijke leven, en wat eigen is aan de oude schaduwen, welker gebruik is afgeschaft, toen de vervulling is gekomen. De geestelijke rust is de doding des vleses, zodat de kinderen Gods niet meer zichzelf leven, noch aan eigen wil toegeven.

Dat de sabbat deze afschaduwde, is tijdelijk geweest, zeg ik, hetgeen echter van de beginne de mensen was bevolen, namelijk zich te oefenen in de dienst van God, behoort rechtens tot het einde van de wereld te duren.

Dat Hij geschapen had, om te voltooien.

Hier beuzelen de Joden dwaselijk op hun gewone manier, dat God door de late avond verhinderd, enige wezens onvoltooid heeft gelaten, waartoe behoren de bosgoden. Alsof God de een of andere kunstenaar, was, die tijd nodig had. Zulke wonderbare onzinnigheden tonen, dat zij in een verkeerde zin zijn overgegeven om een schrikwekkend voorbeeld te zijn van Gods toorn. Wat betreft de bedoeling van Mozes, sommigen vatten die zo op, dat God Zijn werken heeft geschapen om te volbrengen, omdat, zodra Hij aan deze het aanzijn gaf, Hij Zijn hand niet terugtrok van hun bewaring. Maar deze uitleg is gedrongen. Evenmin onderschrijf ik 't gevoelen van hen, die dit laten slaan op de mens, die God over Zijn werken stelde, om ze tot gebruik aan te wenden, en op de een of andere wijze door zijn vlijt af te werken.

Ik geloof meer, dat de volmaakte vorm van de werken Gods wordt bedoeld; alsof hij had gezegd; dat God zó Zijn werken heeft geschapen, dat niets aan hun volmaaktheid ontbrak, of dat de schepping tot dit punt was genaderd, dat het werk alleszins volmaakt was.

4. Dit zijn de geboorten.

Het plan van Mozes was ons een diepe indruk te geven van het ontstaan van hemel en aarde; en daarom bestempelt hij het met de naam van 'geboorte'. Want altoos zijn er ondankbare en kwaadwillige mensen geweest, die door 't verzinnen van een eeuwige wereld, of door 't wegnemen van de herinnering aan de schepping, de roem Gods hebben getracht te benadelen.

Zo heeft de duivel in zijn slimheid mensen van God afgekeerd, die buitengewoon scherpzinnig en schrander waren, opdat elk zichzelf tot een god zou zijn. En daarom is 't geen overtollige herhaling, als hij een zo noodzakelijk iets ons inprent, namelijk dat de wereld heeft bestaan van haar schepping af, opdat zodanige kennis ons zou opleiden tot de Bouwmeester en oorsprong daarvan.

Onder de namen *hemel en aarde* omvat hij korthedshalve het gehele pronkstuk, waarvan hij vroeger had gesproken. Dat hier tenslotte Gods Wezensnaam door Mozes wordt uitgedrukt, daarvan geven sommige Joden als reden op, dat zijn Majesteit na de voltooiing van de wereld helderder uitblinkt.

5. En alle struik des velds.

Dit vers hangt samen met het vorige, en moet in één adem daarmee gelezen worden. God voegt aan de aarde planten en kruiden toe, als het kleed, waarmee Hij haar heeft versierd, opdat haar naaktheid niet lelijk zou staan. 't Woord *Siach*, dat wij door plant vertaald hebben, betekent soms bomen, zoals beneden, hoofdstuk 21 vers 15. Daarom vertalen sommigen op deze plaats 'struikgewas', wat ik niet afkeur. 't Woord 'plant' echter past niet slecht, omdat Mozes eerst *het geslacht* schijnt te hebben genoemd en toen *de soort*. Want ofschoon hij heeft verteld, dat op de derde dag de kruiden geschapen zijn, is het toch niet overbodig, dat hier opnieuw melding daarvan gemaakt wordt, opdat wij zouden weten, dat ze toen op een andere wijze zijn geboren, én bewaard en vermenigvuldigd, als wij zien dat heden geschiedt. Want uit het zaad ontstaan kruiden en bomen, 't zij dat uit een vreemde wortel spruiten te voorschijn komen; 't zij dat ze groeien door uitbotten. Daarna komt de vlijt en de hand van de mensen erbij. Toen echter was de wijze anders. God bekleedde de aarde, niet op de nog gebruikelijke manier (omdat er geen zaad was, noch wortel, noch stek om uit te botten) maar op Gods bevel, en door de kracht van Zijn Woord ontstonden zij op een enkel ogenblik.

De kracht om in hun natuur staande te blijven bleef in hen voortduren, niet door die levenskracht welke wordt gezien, ook niet door middel van de regen, ook niet door besproeiing en verpleging door mensen, maar omdat God de aarde nat maakte door een damp. Want twee dingen sluit hij uit, de regen, waaruit de plant het sap trekt om haar aangeboren geaardheid te behouden, en de verpleging door mensen, die een steun is voor de natuur. Als hij zegt, *dat God het nog niet had doen regenen*, toont hij tegelijk aan, dat Hij het is, Die voor elks oog de fonteinen des hemels sluit, en in Wiens hand regen en droogte zijn.

7. God nu had de mens gemaakt.

Wat hij tevoren had weggelaten bij de schepping van de mens, legt hij nu uit, nl. dat zijn lichaam uit de aarde is genomen. Hij had gezegd, dat de mens naar 't Beeld Gods was geschapen. Dit is de hoogste en onvergelykelijke adel. Opdat nu de mensen zich daarop niet zouden gaan verheffen, stelt hij hun oorspronkelijke afkomst hun voor ogen, opdat zij erkennen zouden, dat dit goed van elders kwam. Want Mozes verhaalt, dat de mens oorspronkelijk stof geweest is. Laten nu dwaze mensen maar heengaan en roemen op de uitnemendheid van hun natuur. Van de overige levende wezens was gezegd: 'de aarde brenge voort alle levende ziel.' Nu wordt Adams lichaam gevormd uit klei en zonder bewustzijn, opdat niemand, buiten de maat zou roemen in het vlees. Meer dan dom is dus elk, die daaruit zijn geringheid niet leert. Hetgeen van elders later er bijkomt, verbindt ons evenzeer aan God. Toch wilde God tegelijk door enig bijzonder teken de mens van de redeloze dieren onderscheiden, want deze ontstonden op een enkel ogenblik uit de aarde. Maar dat de mens langzamerhand geworden is, daarin kwam een bijzondere waardigheid uit, die hij heeft boven de beesten. Want waarom beveelt God niet, dat hij terstond geheel levend uit de aarde zou voortkomen dan alleen, opdat hij, door een zeker voorrecht boven alles, wat de aarde voortbracht, zou uitblinken?

En had ingeblazen in zijn gelaat.

Wat verscheidene van de ouden ook mogen oordelen, ik aarzel niet het gevoelen te onderschrijven van hen, die deze plaats verklaren van het dierlijke leven van de mensen. En zo vertaal ik door 'adem' wat zij 'levende geest' noemen. Misschien werpt

iemand mij tegen, dat, als Mozes hier niets vermeldt, dan wat allen gemeen hebben, er dan geen onderscheid is tussen de mens en de andere levende wezens.

Ik antwoord hierop, dat schoon hier slechts wordt vermeld, een lager vermogen van de ziel, die 't lichaam doortrekt, en daaraan kracht en beweging schenkt, er toch niets tegen is, dat de ziel ook haar plaats kreeg, en daarom afzonderlijk moest vermeld worden. Over de *adem* spreekt Mozes 't eerst, vervolgens voegt hij er aan toe, dat de *ziel* aan de mens is gegeven, opdat hij daardoor leven, en gevoel en beweging zou bezitten. Wij weten immers, dat de krachten van de menselijke ziel veel en onderscheiden zijn? En daarom ligt er niets ongerijmds in, dat Mozes thans slechts één kracht aanroert, maar het verstandelijke deel weg laat, omdat daarvan in 't eerste hoofdstuk melding is gemaakt. In 's mensen schepping toch zijn drie trappen op te merken, nl. dat het levenloze lichaam uit de aarde gevormd is, dat het begiftigd is met een ziel, waardoor het levensbeweging geeft en dat in deze ziel God zijn Beeld heeft ingegrift, waaraan de onsterfelijkheid is verbonden.

Hij werd tot een levende ziel.

Het Hebreeuws 'nefesh' neem ik voor *het wezen van de ziel zelf*; maar het woord levend, dat daaraan wordt toegevoegd, past alleen op deze plaats, en omvat niet alle krachten van de ziel. Want Mozes bedoelde niets anders, dan de levenskracht van die gedaante uit stof te verklaren, als de oorzaak waardoor de mens begon te leven.

Paulus maakte 1 Kor. 15 vers 45 de tegenstelling tussen deze levende ziel, en de levendmakende Geest, Die Christus de gelovigen schenkt, met geen ander doel dan om te leren, dat in Adams persoon niet de volmaakte staat des mensen is geweest, maar dat dit de bijzondere weldaad is van Christus, dat wij worden vernieuwd tot een hemels leven, terwijl het zelfs vóór Adams val alleen maar aards was, omdat het geen onveranderlijkheid en standvastigheid had.

8. Ook had de Heere geplant.

Thans voegt Mozes er aan toe, hoedanige staat en regel des levens de mens was gegeven. En in 't bijzonder verhaalt hij, in welk deel van de wereld hij was geplaatst, en hoe vruchtbare en aangename woonplaats voor hem was uitgekozen. Dat God die hof heeft geplant, verhaalt hij in ongeleerde en ongekunstelde bewoordingen, zich richtende naar de bevatting van het volk. Want omdat Gods Majesteit naar haar aard niet kan worden uitgedrukt, spreekt de Schrift gewoonlijk menselijkerwijs daarvan. Zo had dus God het Paradijs geplant op een plaats, die Hij met veelvuldige bekoorlijkheid, met overvloed van allerlei vruchten, en met alle andere uitnemende gaven enigermate had toegerust. Dus, zowel om de sierlijkheid van de ligging als om de schoonheid van ligging, wordt het Paradijs *een tuin* genoemd. De oude overzetting heeft niet ten onrechte vertaald door 'Paradijs', daar juist de Hebreeën '*Paradisim*' als naam van nogal sierlijke tuinen gebruiken. En Xenophon, handelende over grootse en kostbare tuinen van koningen, zegt, dat het een Perzisch woord is. Dit was het uitgelezen gebied, dat God voor Adam als Zijn eerstgeborene bestemde.

In Eden.

Dat Hieronymus verkeerdelijk heeft overgezet 'van de beginne' is genoegzaam zeker, omdat Mozes later verhaalt, dat Kaïn heeft gewoond in een streek zuidelijk van die plaats. Voorts moet worden opgemerkt, dat als hij het Paradijs in 't Oosten laat liggen, dat hij dan spreekt met 't oog op Judea, want hij richt zijn verhaal tot zijn eigen volk. Hieruit besluiten wij dus allereerst, dat er een zekere landstreek is geweest, die God de eerste mens heeft toegewezen, om daarin zijn woonplaats te hebben. En hierop wijs ik

met nadruk, omdat er zijn geweest, die deze hof over alle werelddelen zich lieten uitstrekken. Wel stem ik toe, dat indien de aarde niet vervloekt was om de zonde des mensen, ze geheel, zoals ze ook in de beginne gezegend was, zou een schouwplaats geweest zijn van alle overvloed, zowel als van bekoorlijkheid; ja, ze zou niet ongelijk aan het Paradijs geweest zijn, gerekend naar de wanstaltigheid, die wij nu opmerken.

Maar als Mozes hier met name de ligging van de landstreek uitdrukt, is het dwaas, hetgeen van een bijzondere plaats gezegd is, op de gehele aarde te laten slaan. Want ongetwijfeld, (zoals ik vroeger gezegd heb) heeft God de meest vruchtbare en lieflijke plaats uitgekozen, als de eersteling van de aarde, om daarmee Adam, die Hij met de eer van eerstgeborene onder de mensen had verwaardigd, tot teken van Zijn bijzondere liefde te begiftigen.

Voorts besluiten wij hieruit, dat die hof op de aarde is geweest, en dat hij niet, zoals sommigen hebben gedroomd, in de lucht was gelegen. Want zo deze landstreek niet tot onze aarde behoorde, zou zij niet als tegen 't Oosten gelegen tegenover Judea, gesteld worden. De allegorieën van Origenes en zijns gelijken moeten dus geheel worden afgekeurd. Deze toch heeft Satan met de allergemeenste sluwheid in de kerk trachten in te voeren, opdat de leer van de Schrift twijfelachtig zou zijn, en er niets zekers en bepaalds zou wezen. Wel kan 't zijn, dat sommigen door de nood gedrongen tot de allegorische zin de toevlucht hebben genomen, omdat zij nergens ter wereld een plaats vonden, als door Mozes wordt beschreven; maar wij zien, dat verscheidenen, uit een dwaze neiging tot spitsvondigheden; al te zeer met allegorie zijn behept geweest.

Wat betreft deze plaats, het is dwaas en doelloos om buiten de letterlijke zin om te redeneren. Want niets anders was Mozes' bedoeling, dan om de mens te leren, dat hij door God geschapen is met het doel, om de heerschappij over de aarde te bezitten en daarvan vruchten in te zamelen, opdat hij dagelijks door ervaring zou leren, dat de wereld hem onderworpen was. Wat voordeel is er bij, in de lucht te gaan vliegen en de aarde te verlaten, waar God Zijn welwillendheid jegens het menselijk geslacht heeft getoond?

Maar de uitleg van de hemelse heerlijkheid is vernuftiger, zal iemand opmerken.

Ik antwoord, dat waar de enige erfenis des mensen in de hemel is, het wel goed is, dat wij daarnaar streven. Toch moet de voet een weinig op de aarde worden gezet, als wij in aanmerking nemen de gastvrijheid, waarvan God wilde, dat de mens gedurende enige tijd zou gebruik maken. Want stilstaande bij deze geschiedenis, leren wij, dat Adam van Godswege tot bewoner van de aarde gesteld is, opdat hij, zijn tijdelijk leven daarop doorbrennende, de hemelse heerlijkheid zou bedenken. Hij is door de Heere met ontelbare weldaden rijkelijk begiftigd, opdat hij door 't genot daarvan Zijn Vaderlijke goedheid zou leren kennen. Spoedig voegt Mozes er aan toe, dat hem de bebouwing van de aarde is bevolen, en de vruchten zijn gegeven om daarvan te eten.

Dit alles nu past niet op de loop van de maan in de luchtstreken. Ofschoon wij hebben gezegd, dat het Paradijs tussen 't Oosten en Judea lag, toch kan men iets naders over die streek willen weten. Zij, die beweren, dat het in de buurt van Mesopotámië ligt, steunen daarbij op niet te verachten gronden, omdat 't waarschijnlijk is, dat de nakomelingen van Eden in het aan de rivier de Tiger grenzend gebied hebben gewoond. Maar, omdat deze beschrijving straks volgt bij Mozes, is 't beter tot die plaats dit te verschuiven.

Verkeerd is de oude uitleg, die uit de eigenaam Eden 'genieting' heeft gemaakt. Ik ontken echter niet, dat de plaats naar de genietingen aldus is genoemd. Maar 't gemakkelijkst is het te denken, dat aan de plaats een naam is gegeven, om haar van andere te onderscheiden.

9. 'De Heere God had doen uitspruiten.'

Deze voortbrenging heeft betrekking op de derde dag van de schepping. Maar voornamelijk verhaalt Mozes, dat die plaats bijzonder is verrijkt geweest met allerlei vruchtdragend geboomte, opdat die plaats een volle en waarlijk gezegende overvloed van alle dingen zou bezitten. En dit is met opzet door de Heere gedaan, opdat de begeerlijkheid des mensen des te minder verontschuldiging zou hebben, zo ze, ontevreden met zo'n bijzondere overvloed van vruchten en zo'n genot en verscheidenheid als hun ten deel viel, tegen het bevel Gods zich in het verderf stortten, gelijk geschied is. Met opzet verhaalt ook de Heilige Geest door Mozes hoe groot de gelukstaat van Adam was, opdat het snode van zijn zondeval des te meer zou uitkomen, daar zo'n overvloed hem niet voldoende kon verzadigen en weerhouden, om aan de verboden vrucht de hand te slaan.

Ongetwijfeld was het een schandelijke ondankbaarheid, dat de mens in zo'n gelukkige en gewenste staat niet kon rusten. Maar ook was zijn lust meer dan dierlijk, dat zo grote overvloed die niet kon verzadigen.

Geen hoek van de aarde was toen onvruchtbaar, ja, wat meer is, er was geen plek, die niet bijzonder rijk en bekwaam was. Maar de zegening Gods, die elders middelmatig was, had zich op verwonderlijke wijze over deze plaats uitgestort. Niet slechts was de overvloed genoegzaam tot spijs, maar ook was daaraan toegevoegd, wat de smaak van het verhemelte kan strelen, en schoonheid tot bekoring van de ogen. Uit zo'n welwillende toegevendheid blijkt dus meer dan genoeg, hoe onverzadigbaar de begeerlijkheid des mensen was.

En de boom des levens.

Het is onzeker, of hij twee gelijke bomen, dan of hij twee soorten van bomen bedoelt. Beide meningen zijn waarschijnlijk. Maar de zaak is in 't geheel niet de moeite waard om daarvoor bevrediging te zoeken, want óf 't kan ons weinig, óf 't kan ons niets schelen, welke van beide meningen wordt bevestigd. Meer gewicht hangt aan de naam, die aan elke boom gegeven is, naar zijn werking, en dat niet volgens goedvinden van mensen, maar van God *de boom des levens* nu gaf Hij die naam, niet omdat die de mens het leven gaf, dat hij reeds vroeger had ontvangen, maar als symbool en herinnering aan het van Godswege ontvangen leven. Wij weten, dat 't geheel niet ongewoon is, dat God Zijn kracht door uitwendige tekenen maakt.

Wel brengt Hij geenszins zijn kracht over op de uitwendige tekenen, maar door deze reikt Hij ons de hand, omdat wij zonder hulp tot Hem niet kunnen opklimmen. Hij wilde dus, dat de mens, zo dikwijls als hij de vrucht van die boom proefde, zich zou herinneren, van Wie hij 't leven had ontvangen; dat hij zou erkennen, dat hij niet door eigen kracht, maar alleen door Gods genade leefde, en dat het geen wezenlijk goed was, zoals men dat noemt, maar dat het van God kwam.

Tenslotte werd in die boom een zichtbaar bewijs vertoond van deze uitspraak, dat wij in God zijn, leven en ons bewegen. Nu, indien Adam, tot nog toe ongeschonden en in zijn rechtstaat, aanmanende tekenen nodig had, om hem tot de kennis van de Goddelijke genade te trekken, hoeveel te groter behoefte is er dan heden aan tekenen, bij zo'n zwakheid van ons verstand, sinds wij van het ware licht zijn uitgevallen?

Overigens is 't niet verkeerd, wat door sommige kerkvaders, als Augustinus en Eucherius, is overgeleverd, dat de boom des levens een voorbeeld is geweest van Christus, in zover als Hij het eeuwige Woord Gods is; ja, dat die boom niet anders dan door Hem af te schaduwen, een symbool kon zijn van het leven. Want men moet vasthouden aan hetgeen in 't eerste hoofdstuk van Johannes wordt gevonden: dat in het Woord het leven van alle dingen is opgesloten geweest, voornamelijk dat van de

mensen, dat met rede en verstand gepaard gaat. En daarom werd door dit teken Adam aangemaand, om zich niets aan te matigen als eigen goed, opdat hij geheel zou afhangen van de Zone Gods, en nergens dan alleen in Hem het leven zou zoeken.

Bijaldien hij het leven, ten tijde dat hij 't ongeschonden bezat, alleen behield, als het bewaard werd in het Woord Gods, en hij 't ook niet anders behouden kon, dan door Hem als Gever daarvan te erkennen, vanwaar dan behoren wij het, nu 't verloren is, terug te zoeken?

Laten wij dus bedenken, dat, als wij van Christus zijn gescheiden, niets dan de dood ons overblijft. Ik weet, dat sommigen dit laten slaan op het lichamelijke leven. Zij menen, dat de kracht om 't lichaam te voeden in de boom geweest is, zodat de mens nooit in leeftijd verminderde. Maar ik zeg, dat zij weglaten dat het voornaamste is in 't leven, nl. de gave des verstands. Want altoos moet in 't oog worden gehouden, waartoe de mens was geschapen, en wat zijn levenswijze was. Tenminste, zijn leven was niet alleen het hebben van een bloeiend en fris lichaam, maar ook het bezitten van uitnemende gaven van de ziel.

Over *de boom van de kennis van goed en kwaad* moet aldus worden geoordeeld, dat de mens niet daarvan is afgehouden, omdat God wilde, dat hij als 't vee zonder oordeel en gave des onderscheids, zou rondzwerven, maar opdat hij niet meer zou zoeken te genieten dan behoorde, en hij niet, vertrouwend op zijn eigen oordeel, na 't juk Gods te hebben afgeschud, zich als een scheidsrechter en beoordeler van goed en kwaad zou aanstellen. Zijn zonde kwam voort uit een slecht bewustzijn, waaruit volgt, dat hem oordeel is gegeven geweest, om tussen deugden en ondeugden onderscheid te maken. Anders toch zou geen steek houden, wat Mozes tevoren heeft verhaald, dat hij was geschapen naar 't Beeld Gods; daar het Beeld Gods insluit de kennis van Hem, die 't hoogste Goed is.

Dubbel onzinnig redeneren dus de Libertijnen, monsters van mensen, als zij verhalen, dat wij hersteld worden in de toestand van de onschuld, zo elk zijn lust, zonder oordeel des onderscheids volgt. Nu verstaan wij, wat het onthouden van de boom des goeds en des kwaads betekende, nl. dat Adam niet door dit of dat te beproeven, een waagstuk voor zijn verstand zou ondernemen, maar nauw verbonden aan God alleen, slechts op gehoorzaamheid aan Hem zich zou toelagen. Derhalve is het verkeerd de kennis in ongunstige zin op te vatten vanwege de jammerlijke ondervinding, die de mens opdeed, toen hij van de enige Bron van de volmaakte kennis afweek.

Dit toch is de oorsprong van de vrije wil, dat Adam op zichzelf wilde staan, en durfde beproeven, wat hij kon.

10. En een rivier ging uit.

Mozes zegt, dat, om de tuin te besproeien, een rivier stroomde, die vervolgens in vier takken zich verdeelde. Dat twee van de takken de Eufraat en Tigris geweest zijn, hierin komen allen genoegzaam overeen. Want niemand betwist het, dat Hiddekel de Tigris is. Over de twee andere is groot verschil. Velen menen, dat Pison en Gihon, de Ganges en Nijl geweest zijn. De dwaling van dezen wordt overvloedig uit de afstand van de plaatsen bewezen. Ook ontbreken er niet, die tot de Donau toe overvliegen, alsof dus de woonplaats van één mens, van 't uiterste einde van Azië tot het gebied van Europa zich zou uitstrekken. Maar doordat verscheiden andere grote rivieren die streek door stromen, heeft de mening van hen, die gissen dat twee van deze, al is 't met veranderde namen, worden aangeduid, meer waarschijnlijkheid.

Toch is de moeilijkheid nog niet opgelost, want Mozes verdeelt de éne rivier, waardoor de tuin werd besproeid in vier delen. Het staat echter vast, dat de bronnen van de Eufraat en de Tigris ver van elkaar liggen. Uit deze moeilijkheid redden

sommigen zich door te zeggen, dat door de verwoesting van de zondvloed 't gelaat van de aarde is veranderd. Daarom kan 't gebeurd zijn, gissen zij, dat de beddingen der rivieren verward en samengevloed zijn, en de bronnen naar elders zijn verlegd; wat mij alleszins onaannemelijk toeschijnt. Want al stem ik toe, dat de aarde uit haar oorspronkelijke schoonheid, tot een ellendige en lelijke staat is gebracht, en als met een rouwgewaad is bekleed, zodra ze was vervloekt, en dat ze later door de zondvloed op veel plaatsen is verwoest, toch geloof ik, dat de aarde nog dezelfde is, als die welke in de beginne is geschapen.

Bovendien heeft Mozes zijn plaatsbeschrijving (naar mijn oordeel) naar de bevatting van zijn tijd geschikt. Niets echter is te beslissen, zo wij niet de plaats opzoeken, waar Tigris en Eufraat uiteenvloeien. Merk eerst op, dat geen melding wordt gemaakt van oorsprong of bron, maar dat alleen een stroom wordt genoemd. Onder de vier takken nu versta ik zowel de oorsprongen, waaruit de stromen voortvloeien, als de monden waarmee zij zich in zee storten. En zo geheel vloeiden Tigris en Eufraat vroeger samen, dat ze met recht één rivier konden worden genoemd, die zich in vier takken verdeelde, voornamelijk als mij wordt toegegeven, wat allen duidelijk is, dat Mozes niet nauwkeurig, noch op de wijze van de wijsgeren, maar in de volkstaal spreekt, zoals elk, die goed ontwikkeld is, zal begrijpen. Zo heeft hij in 't eerste hoofdstuk zon en maan 'de twee grote lichten' genoemd, niet omdat de maan in grootte de andere planeten overtrof, maar omdat zij gewoonlijk op 't gezicht groter wordt geacht. Bovendien schijnt hij alle bedenking weg te willen nemen, als hij zegt, *dat de rivier vier takken heeft gehad*, omdat zij van die plaats zich verdeelde. Wat betekent dit anders, dan dat uit één stroom, 't zij boven, 't zij beneden 't Paradijs de beddingen zich hebben verdeeld?

Nu zal ik een plaat vertonen, waaruit de lezers kunnen begrijpen, waar naar mijn oordeel Mozes 't Paradijs plaatst.

Wel verhaalt Plinius in 't zesde boek dat de Eufraat door de Orcheniërs is afgesloten geworden, opdat hij alleen door de Tiger in zee zou vloeien. Maar Pomponius Mela zegt in 't derde boek, dat hij niet met een bepaalde uitgang, als andere rivieren in zee stroomt, maar blijft steken. Maar Nearchus, die Alexander aan 't hoofd van zijn vloot had gesteld, en die op zijn bevel om al die streken heeft heengevaren, telt van de monding van de Eufraat tot Babylon 3300 stadiën. De monding van de Tigris echter plaatst hij op de kust van Perzië, in welke streek hij zijn terugkeer van die lange en gedenkwaardige zeetocht, zijn koning met de vloot ontmoette, zoals Arianus in 't achtste boek over de daden van Alexander verhaalt. Dit getuigenis bevestigt hij ook straks in 't vijftiende boek. Waar echter ook de Eufraat blijft steken of zich instort, zeker is 't, dat hij en de Tigris, beneden hun samenvloeiing ergens uiteengaan.

Evenwel schrijft Arianus in 't zevende boek, dat niet slechts door één bedding de Eufraat in de Tigris stroomt, maar door tal van rivieren en wateren, omdat het water gemakkelijk uit een hoge naar een lage en diepe plaats afloopt.

Wat de samenvloeiing betreft, die ik op de kaart heb aangeduid, dienaangaande meen enkelen, dat die door de arbeid van de praefekt Cibaris is aangelegd, opdat de Eufraat niet door zijn snelle loop Babylon zou overstromen. Maar zij spreken daarvan als een twijfelachtige zaak. Meer geloofwaardig is het, dat de mensen door kunst en nijverheid de loop van de natuur gevolgd hebben, zodat zij de wateren uitdiepten, toen zij zagen dat de Eufraat ergens van een hogere plaats van zelf naar de Tigris afliep. Of ook, zo men Pomponius Mela gelooft, heeft Semiramis de Tigris en Eufraat naar het anders droge Mesopotamië afgeleid, wat op generlei wijze geloofwaardig is. Meer waar is, wat Shabo, een vlijtig en stipt schrijver, verhaalt in 't elfde boek van zijn werk, dat deze twee stromen bij de Babyloniërs samenvloeien, maar dat vervolgens

elk afzonderlijk met zijn bedding afloopt naar de Rode Zee. Hij gelooft, dat die vereniging geschiedt boven Babylon, niet ver van de Massica, zoals te lezen is bij Plinius in 't vijfde boek. Van daar stroomt de een rivier door Babylon heen, maar de andere langs Seleucië, twee beroemde en machtige steden. Zo wij aannemen, dat van nature en van de beginne die samenvloeiing bestaan heeft, waardoor de Eufraat met de Tiger zich verenigt, is alle ongerijmdheid opgeheven. Zo er enige streek onder de hemel is, die uitmunt door schoonheid, door overvloed van allerlei vruchten, door vruchtbaarheid, door genietingen en andere gaven, dan is 't wel deze, die de schrijvers 't meest roemen. En daarom passen de lofredenen, waarmee Mozes het Paradijs prijst, volkomen daarop.

Dat het landschap Eden in die streek gelegen heeft, is ook waarschijnlijk volgens het 37e hoofdstuk van Jesaja, het 12e vers, en uit het 27e hoofdstuk van Ezechiël, het 23e vers. Mozes verhaalt, dat de rivier uitging, versta ik van de stroming van het water, alsof hij zeide, *dat Adam heeft gewoond aan de oever van de rivier, of in dat land, dat van alle zijden werd omstroomd*, zo men mag aannemen, dat het Paradijs op beide oevers heeft gelegen. Evenwel is 't niet van veel belang, of Adam beneden de samenstroming heeft gewoond, tegenover Babylon en Seleucië, of op het bovenste gedeelte; genoegzaam is 't, dat hij een besproeid stuk lands bezat.

Op welke wijze nu de rivier in vier takken zich verdeelde, is niet duister. Want het zijn twee rivieren, die tot één samensmelten en vervolgens naar verschillende kanten gaan. Zo is er slechts één rivier bij de samenvloeiing; maar twee armen zijn er in de bovengelegen bedding en twee naar de kant van de zee, doordat zij zich weer wat verder beginnen te scheiden.

Nog overig is nu het vraagstuk aangaande de namen, Pison en Gihon.

Want het schijnt niet met de rede overeen te stemmen, dat wij aan elke rivier tweeërlei naam geven. Maar niet geheel nieuw is 't, dat de rivieren van naam veranderen, vooral waar enig in 't oog vallend kenmerk van onderscheid is. De Tigris zelf, (volgens Plinius) wordt bij de bron Diglito genoemd, maar nadat hij meer beddingen heeft gemaakt en weer tot één is samengevloeid, heet hij Pasitigris. Er ligt dus niets ongerijmds in, dat wij zeggen, dat hij van de samenvloeiing af verschillende namen heeft gehad. Voeg hierbij, dat tussen 'Pasin' en 'Pison' enige verwantschap bestaat; zodat 't niet onwaarschijnlijk is, dat Pasitigris nog een spoor is van de oude benaming. En in 't vijfde boek van Quintus Curtina over de daden van Alexander, waar van de Pasitigris wordt melding gemaakt, hebben sommige handschriften, dat hij door de daarlangswonenden 'Pasisirma' genoemd. Niet slecht hierbij passen de overige omstandigheden, waarmee Mozes drie van deze rivieren nader omschrijft. De Pison omringt het land Havila, waar goud wordt gevonden. Aan de Tigris wordt terecht een omloop toegekend wegens zijn kromming beneden Mesopotamië. Het land Havila nu, wordt mijn inziens hier aan de aan Perzië grenzende landstreek genomen. Want in 't 25e hoofdstuk zal Mozes verhalen, dat de Ismaëlieten hebben gewoond van Havila tot aan Sur, dat grenst aan Egypte, waarlangs men naar Assyrië gaat de grens van Havila wordt geplaatst tegenover die van Sur, dat Mozes in de nabijheid van Egypte stelt, en wel naar Assyrië. Daaruit volgt dat Havila zich uitstrekt naar de kant van Susiana en Perzië. Want het is noodzakelijk, dat het beneden Assyrië ligt, naar de Perzische golf, dus ver van Egypte; omdat Mozes van veel volken verhaalt, die tussen de grenzen hebben gewoond. Voorts staat het vast, dat de Nabathaeërs, van wie daar melding wordt gemaakt, in de nabijheid van Perzië hebben gewoond. Zeer juist past thans, wat Mozes verzekert van het goud en de kostbare stenen.

Nu is nog overig de Gihon, waarvan Mozes verhaalt, dat hij 't land Chus bespoelt. Alle uitleggers vertalen: 'Aethiopië'; maar 't land van de Midianieten en de streek, die aan Arabië grenst, wordt bij Mozes met denzelfde naam aangeduid, om welke reden zijn vrouw elders wordt genoemd 'Aethiopische' doordat voorts de benedenloop van de Eufraat zich naar die zijde uitstrekt, zie ik niet in, waarom 't voor dwaas wordt gehouden, dat die met de naam van Gihon wordt aangeduid. En zo is de zin van Mozes' eenvoudig verhaal, dat de hof, waarvan Adam de bezitter was, besproeid is geweest door de rivier, die daardoor liep, en die later in vier armen zich verdeelde.

15. Zo nam dan de Heere God de mens.

Thans voegt Mozes hieraan toe, dat met deze bedoeling de aarde aan de mens gegeven is, opdat hij zich met de bebouwing daarvan zou bezighouden.

Daaruit volgt, dat de mensen zijn geschapen, om iets te doen, opdat zij niet traag en lui zouden neerliggen. Wel was deze arbeid aangenaam en vol genot, ver van alle moeite en verveling, maar doordat God wilde, dat de mens zich zou oefenen in de bebouwing van de aarde, heeft Hij de luiheid en rust in hem veroordeeld. En daarom is er niets, dat meer strijdt met de orde van de natuur, dan zijn leven door te brengen met eten, drinken en slapen, en ons intussen voor te nemen niets te doen.

Mozes voegt erbij, dat Adam is aangesteld geweest tot bewaking van de hof, om aan te tonen dat wij, hetgeen de Heere ons ter hand stelt, met dat doel bezitten, dat wij tevreden met een vruchtbaar en matig gebruik, het overige zouden bewaren. Die een akker bezit, moet dus de jaarlijkse vrucht trekken, en toezien dat hij de grond door zorgeloosheid niet laat uitgeput worden, maar hij moet zich er op toeleggen, om hem aan de nakomelingen over te leveren, zoals hij hem heeft ontvangen, of nog beter bebouwd. Laat hij zo de vruchten eten, zonder toe te laten dat iets door weelderigheid afvalt, of door verwaarlozing bederft. Zal echter onder ons die spaarzaamheid en vlijt ten opzichte van de goederen, die God ons te genieten gaf, heersen, dan moet elk bedenken, dat hij over alles wat hij bezit, de rentmeester Gods is. Zo zal het gebeuren, dat hij zich niet lichtzinnig gedraagt, noch door misbruik bederft, hetgeen God wil dat bewaard wordt.

16. En Hij onderrichtte.

Hier leert Mozes, op welke uitzondering na de mens heer van de aarde is geweest, namelijk dat hij onder God zou staan. Tot teken van onderwerping wordt hem een wet gegeven, want God had er geen belang bij, of hij van alle vruchten zonder onderscheid at. Maar het verbod van één boom, was een proef van gehoorzaamheid. En zo wilde God van de beginne af 't gehele menselijke geslacht gewennen aan de eerbiediging van Zijn Majesteit. Het was waarlijk ook nodig; dat hij, die met zoveel heerlijke gaven was versierd en verrijkt, onder de teugel werd gehouden, om niet tot bandeloosheid uit te breken. Wel was er een andere bijzondere reden, die wij boven hebben aangestipt, namelijk dat Adam niet zou begeren buiten de maat wijste worden; maar dit algemeen doel Gods moet worden vastgehouden, dat Hij de mens aan zijn heerschappij wilde onderwerpen. Zo was dus de onthouding van de vrucht van één boom een zekere eerste proef van gehoorzaamheid, opdat de mens zou weten, dat hij een bestuurder des levens en een Heere had van Wiens wenk hij afhing, in wiens bevelen hij moest berusten. En terecht, dit is de enige regel om goed en met verstand te leven, dat de mensen zich oefenen om God te gehoorzamen. Dit schijnt echter niet overeen te stemmen met Paulus' gevoelen, als hij leert, dat de wet de rechtvaardige niet is gesteld: 1 Tim. 1: 9. Want als dat zo is, had hij de wet niet nodig, daar hij tot nog toe ongeschonden en recht was. Maar de oplossing ligt voor de hand. Paulus redetwist

daar niet; maar hij spreekt volgens 't gewone gebruik van 't leven, dat zij, die van zelfs lopen, niet door de dwang van de wet zullen worden gedwongen, zoals een volksspreekwoord zegt: *dat uit slechte zeden goede wetten zijn voortgekomen*. Intussen ontkent hij niet; dat God van den beginne de mens de wet heeft opgelegd, om het Hem verschuldigde recht te behouden.

Zo iemand een andere uitspraak van Paulus mij tegenwerpt, waarin hij verzekert, dat de wet is de bediening des doods, antwoord ik, dat dit een bijkomende zaak is, zodra onze natuur bedorven is. Toen echter is de mens de wet gegeven, om daaruit te leren verstaan, dat God boven hem stond.

Overigens ga ik deze onbeduidende dingen stilzwijgend voorbij. Dat, wat ik gezegd heb, moet, omdat het van veel groter gewicht is, herhaaldelijk in 't geheugen worden teruggeroepen, dat eerst dan ons leven recht is ingericht, als wij Gode gehoorzamen, en Zijn wil al onze hartstochten beheerst.

Van allen boom.

Opdat Adam te gewilliger gehoorzamen zou, maakte God Zijn mildheid jegens hem groot. Zie, zegt Hij, *Ik stel u ter hand al wat de aarde en wat elk soort van geboomte aan vruchten voortbrengt. Van die onmetelijke overvloed en verscheidenheid zonder Ik slechts één boom uit*. Vervolgens boezemt Hij hem door straf aan te kondigen vrees in, om daardoor de wet kracht bij te zetten. Des te groter is daarom de slechtheid van de mens, dat noch die beminlijke vermelding van Gods gaven, noch de vrees voor straf hem bij zijn plicht kan houden.

Maar men vraagt, *welke soort van dood God hier bedoelt?*

Mij komt het voor, dat de bepaling daarvan moet gezocht worden in de tegenstelling. Men moet namelijk in 't oog houden, uit welk leven de mens is uitgevallen. In elk opzicht was hij gelukkig, daarom had zijn leven tegelijk betekenis voor lichaam en ziel. Wanneer hij in zijn ziel, een goed oordeel en de ware beheersing van de hartstochten had, dan heerste daarin ook het leven. In zijn lichaam was geen gebrek en daarom was hij geheel vrij van de dood. Wel was zijn aardse leven tijdelijk, maar hij zou naar de hemel verhuisd zijn zonder sterven of ernstig letsel. Thans is ons de dood zozeer tot afschrikking: ten eerste, omdat ze een zekere vernietiging is, wat 't lichaam betreft; vervolgens, omdat de ziel de vervloeking Gods gevoelt. Ook moet in aanmerking genomen worden, wat de oorzaak is van de dood, *de vervreemding van God*. Daaruit volgt, dat onder de naam van dood worden begrepen alle ellenden, aan welke zich Adam door zijn misslag heeft blootgesteld. Want zodra hij afviel van God, de bron des levens, was hij vervallen van zijn vorige staat, opdat hij zou gevoelen, dat 't leven des mensen zonder God ongelukkig en hopeloos is, en niet het minst verschillende van de dood. En daarom wordt de staat des mensen na de zonde ook niet ten onrechte beroving des levens, en 'dood' genoemd. De gebreken en kwalen, zowel van ziel als van lichaam, waarmee de mens is behept, zolang hij op aarde is, zijn als een voorportaal des doods, totdat de dood zelve hem geheel opslurpt.

Want 'doden' noemt de Schrift overal hen, die, onderdrukt door de tirannie van zonde en satan slechts leven tot hun verderf. En daarom is de vraag overbodig, waarom God Adam heeft bedreigd met de dood, ten dage als hij de vrucht aanraakte, daar Hij toch de straf voor langen tijd heeft verschoven. Want terstond was Adam aan de dood overgegeven en de dood begon haar heerschappij in hem, totdat de daar bijkomende genade een geneesmiddel aanbracht.

18. 't Is niet goed, dat de mens alleen zij.

Nu ontvouwt Mozes Gods plan met het scheppen van de vrouw n. l., opdat er mensen op aarde zouden zijn, die onderlinge gemeenschap zouden onderhouden.' Evenwel kan betwijfeld worden, of deze tekst tot de nakomelingschap moet worden uitgestrekt; want de woorden klinken eenvoudig aldus: 'Omdat het voor de man niet goed is alleen te zijn, moet de vrouw geschapen worden, opdat zij hem ter hulpe zij.' Ik vat dit echter zo op: dat God wel begint met de eerste schakel van het menselijk geslacht, maar toch ook de andere omvatten wil, elk op zijn plaats. Het begin is dus een algemene regel, dat de mens geschapen is, opdat hij zou zijn een in gemeenschap levend wezen. Nu kan het menselijk geslacht niet bestaan zonder vrouw. Ja, die zeer heilige band, waardoor man en vrouw tot één lichaam en ziel samensmelten, blinkt in de samenleving boven alles uit, zoals de natuur zelve Plato en andere zeer verstandige wijsgeren heeft doen spreken.

Overigens, schoon God dit zegt van Adam, dat het voor hem niet goed zou zijn alleen te wezen, beperk ik echter dit niet tot zijn persoon maar ik stel dat het een algemene regel is van de menselijke roeping, zodat elk het als tot hem gesproken moet aannemen, dat de eenzaamheid niet goed is, tenzij God iemand als door een bijzonder privilege uitzondert.

Velen menen, dat voor hun aangelegenheden het celibaat voordelig is, en daarom onthouden zij zich van het huwelijk, om zich niet in 't ongeluk te storten. En niet alleen goddeloze mensen hebben uitgesproken, dat het leven zonder vrouw gelukkig was, maar ook 't eerste boek van Hieronymus tegen Jovinianus is volgepropt met onbeschaamde scheldwoorden, waardoor hij beproeft het heilige huwelijk gehaat en berucht te maken. Laten de gelovigen, leren, tegenover deze verkeerde inblazingen van satan deze uitspraak Gods te stellen, waardoor Hij de mens, niet tot zijn verderf, maar tot zijn heil, voor het gehuwde leven bestemt.

Ik zal hem een hulp maken.

Er kan gevraagd worden, waarom niet in het meervoudig getal gezegd is 'laten Wij maken' zoals boven bij de schepping van de man. Enkelen menen, dat aldus het onderscheid van beide geslachten getekend en aldus getoond wordt, hoever de man boven de vrouw uitmunt. Mij echter dunkt, al is 't wel geen tegenovergestelde, dan toch een andere uitleg beter namelijk dat, toen inde persoon des mans het menselijk geslacht werd geschapen, de gemeenschappelijke waardigheid van de gehele natuur door één lofspraak is versierd, toen gezegd werd: 'Laten wij een mens maken', en dat 't niet nodig is geweest, dat dit. bij de schepping van de vrouw herhaald werd, die niets anders is dan de aanvulling des mans. Het kan ten minste niet ontkend worden, of ook de vrouw is, al is 't in de tweeden graad, naar 't Beeld Gods geschapen. Daaruit volgt, dat 't geen bij de schepping des mans gezegd was, ook slaat op het vrouwelijk geslacht. Als nu God de vrouw bestemt tot hulp voor de man, dan schrijft Hij niet slechts aan de vrouwen de regel van haar roeping voor, om ze tot hun plicht te brengen, maar Hij spreekt ook uit, dat het huwelijk voor de mannen werkelijk de beste steun in 't leven zal zijn.

Laten wij dus hieruit besluiten, dat de orde van de natuur eist, dat de vrouw de man tot hulpe zij. Wel is er een algemeen spreekwoord, *dat 't een noodzakelijk kwaad is*, maar men hore liever de stem Gods, die uitsprekt, dat de vrouw de man is toegevoegd tot gezellin en medegenoot, om hem te helpen en aangener te doen leven.

Wel stem ik toe, dat in dezen bedorven staat van het menselijk geslacht de hier beschreven zegen God niet wordt gezien, noch van kracht is. Maar men bedenke, wat de oorzaak van het kwaad is, namelijk dat door ons de orde van de natuur, die God

had ingesteld, is omgekeerd. Want zo heden de ongeschonden staat voort was blijven duren, zou deze instelling Gods duidelijk worden opgemerkt, en in het huwelijk zou de lieflijkste harmonie heersen, omdat de man op God zou letten, en de vrouw daartoe zijn getrouwe hulpe zou zijn, en beiden met één gevoelen de heilige, zowel als vriendschappelijke en aangename gemeenschap zouden in ere houden. Thans is het door onze zonde en 't bederf van de natuur gekomen, dat dit huwelijksgeluk grotendeels nu voor ons is teloor gegaan, of ten minste met veel ongemakken is vermengd en besmet. Daarvandaan komen twisten, zwarigheden, bitterheid, onenigheden, en een zee van grote kwalen; daarvandaan komt het, dat de mannen dikwerf door de vrouwen worden vervoerd, en veel onaangenaamheden van haar ondervinden. Toch kon door de slechtheid van de mensen het huwelijk niet zo worden bedorven, dat het geheel werd afgeschafft en de zegen werd uitgeblust, die God eenmaal door Zijn Woord heeft bekrachtigd. Derhalve inde veel ongemakken van het huwelijk, die de vruchten zijn van de ontaarde natuur, blijft toch nog iets overig van het goede, dat God daarin heeft gelegd en als in een uitgedoofd vuur, flikkeren toch tot hertoe nog de vonken.

Van dit leerstuk nu hangt ook 't andere af, dat de vrouwen van hun plicht onderricht, door haar mannen te helpen, zich zouden bevljigten de van Godswege gestelde orde te bewaren. De mannen past het ook te erkennen, wat zij op hun beurt verschuldigd zijn aan de helft van hun geslacht. De verplichting van beide geslachten toch is wederkerig, en is de vrouw de man tot hulp toegevoegd onder deze wet, dat hij zich haar hoofd en bestuurder zou betonen. Intussen moet worden opgemerkt, dat als hier de vrouw *de hulpe des mans* wordt genoemd, niet bedoeld wordt de nood waarin wij verkeren na Adams val. Want ook al was de man staande gebleven zou de vrouw hulpe geweest zijn. Thans, als de kwaal van de zinnelijke lust een geneesmiddel nodig heeft, hebben wij een dubbele weldaad, maar dit latere is bijkomstig. Als tegenover hem 't Hebreeuws heeft *ke negdo*, 'als recht tegenover hem'. ם is in die taal vergelijkingsteken. Schoon nu enkelen van de Rabbijnen menen, dat het hier als bevestiging staat, neem ik het in de oorspronkelijke zin, alsof gezegd was, *dat zij was als nevenstuk of pendant*. Want de vrouw wordt gezegd tegenover de man te zijn, omdat zij hem antwoordt. 't Vergelijkend bijwoord 'als' schijnt mij toe er bijgevoegd te zijn, omdat het een overdrachtelijke spreekwijze geldt. De Griekse uitleggers hebben de zin trouw weergegeven, namelijk (kat auton) voor 'hem'; en Hieronymus: 'die hem zoals zij' want Mozes wilde een gelijikheid aanduiden.

En hiermee wordt afgewezen de dwaling van enkelen, die menen, dat de vrouw slechts ter wille van de voortplanting is geschapen. Het goede, waarvan boven melding is gemaakt, beperken zij tot het voortbrengen van kinderen. Zij menen dat, wat Adams persoon betreft, de vrouw niet noodzakelijk is geweest, omdat hij tot nog toe vrij van zinnelijke lust was; alsof zij dus slechts hem was gegeven tot geslachtsgemeenschap en niet om zijn levensgezellin te zijn. Daarom hangt niet weinig af van 't partikel *neged*, opdat wij zouden weten, dat het huwelijk zich uitstrekt over alle delen en gebruiken van het leven. Anderen leggen dit uit, alsof gezegd was: 'tot gehoorzaamheid sta zij ten dienste'; hetgeen gezocht is, want Mozes wilde veel meer uitdrukken, zoals blijkt uit hetgeen volgt.

19. God nu had de mens gevormd.

Dit is een nadere verklaring van de vorige tekst; want hij zegt, dat toen de onderscheiding gemaakt was, geen enkel wezen is gevonden, dat tot Adam kon gebracht en voor hem geschikt gemaakt worden. Ook was de verwantschap van de natuur niet zodanig, dat Adam uit enige soort zich een levensgezellin kon uitkiezen.

En dit kwam niet voort uit onbekendheid, want alle soorten afzonderlijk waren voor Adam gebracht, en hij zelf had niet zo maar, doch met kennis de namen gegeven. Er was echter geen gelijke evenredigheid tussen deze en hem. Derhalve zo niet een vrouw van zijn soort hem was toegevoegd, zou hij verstoken zijn gebleven van een gemakkelijke en geschikte hulpe.

Voorts betekent dit 'leiden' van God niets anders, dan dat hij de dieren een kracht van onderwerping inschiep, zodat zij van zelfs zich aan de mens aanboden, en hij, na ze van nabij te hebben gezien, door eigene en bij elks natuur passende namen hen zou onderscheiden. Deze zachtzinnigheid jegens de mens zou in de wilde dieren en ook in het vee voortgeduurd hebben, zo niet Adam de heerschappij die hij had ontvangen, door zijn afval van God had verloren,

Zodra hij tegen God begon op te staan, heeft hij de woede van de redeloze dieren tegen zich ondervonden. Want sommige worden met moeite tam gemaakt, andere blijven altoos onbedwongen, enkele jaren ons ook van zelfs door hun ruwheid vrees aan. Toch blijven tot hiertoe enige overblijfselen van die eerste onderwerping voortduren, zoals wij in hoofdstuk 9 vers 2 zullen zien. Voorts moet worden opgemerkt, dat Mozes alleen spreekt over de dieren, die 't dichtst bij de mens komen, want de vissen wonen als 't ware in een andere wereld.

Wat betreft de namen, die Adam gaf, twijfel ik niet of in elk daarvan blonk zijn zuiver verstand uit; maar het gebruik daarvan is zoals met de meeste andere goede dingen teloor gegaan.

21. Zo liet Hij een diepe slaap vallen.

Schoon aan goddeloze mensen deze wijze van vorming van de vrouw belachelijk toeschijnt, en sommigen van hen zeggen, dat Mozes fabels verdicht, ons echter blinkt hier de bewonderenswaardige voorzienigheid Gods tegen. Want opdat de vereniging van het menselijk geslacht des te heiliger zou zijn, wilde God, dat zowel mannen als vrouwen uit een en dezelfde oorsprong voortkomen zouden.

De menselijke natuur schiep Hij in Adams persoon, en daaruit vormde Hij Eva, opdat de vrouw slechts een deel zou zijn van het gehele geslacht. Dit betekenen Mozes woorden, die wij boven hebben behandeld, hoofdstuk 1 vers. 28. 'God schiep de mens, man en vrouw schiep Hij ze.' Op deze wijze werd Adam aangespoord, om zichzelf in zijn vrouw als in een spiegel te leren kennen, en Eva op haar beurt, dat zij zich gewillig aan de man zou onderwerpen, daar zij uit hem genomen was. Indien de twee geslachten uit verschillende oorsprongen waren gevloeid, zou er aanleiding geweest zijn tot onderlinge verachting, of afgunst of twist.

En wat hebben nu onbeschaamde mensen hiertegen in te brengen? Het verhaal schijnt niet geloofwaardig, omdat het van de gewoonte afwijkt, alsof het meer schijn zou hebben, dat dagelijks uit het zaad mensen worden verwekt, zo het niet door gebruik en ondervinding bekend was. Maar, men werpt tegen, of de rib, die aan Adam werd ontnomen overtollig was, dan of zijn lichaam door afwezigheid van de rib is verminkt geweest.

Wat van beiden men hun ook antwoorde, zij vinden daarin grote dwaasheid. Ja, zelfs als wij zeggen, dat de rib door de Bouwmeester van de wereld is toebereid, opdat Hij daaruit het andere lichaam zou vormen, dan zie ik in dit antwoord niets, dat niet overeenstemt met de Goddelijke voorzienigheid. Toch lijkt mij beter een andere gissing, dat aan Adam iets is ontnomen, opdat hij dit deel van hemzelf met des te grotere welwillendheid en liefde zou ontvangen. Hij verloor dus een rib, maar voor deze werd hem gegeven een veel overvloediger vergoeding, doordat hij een trouwe

levensgezellin verkreeg, ja zichzelf geheel weervond in de vrouw, daar hij tevoren slechts half mens was.

En hierin aanschouwen wij het wáre evenbeeld van onze vereniging met Gods Zoon, want ook Deze is krachteloos gemaakt, opdat Hij, met deugden begiftigde ledematen zou hebben. Intussen moet worden opgemerkt, dat Adam in een diepe slaap was gedompeld, zodat hij geen pijn gevoelde; vervolgens, dat de verbreking niet gewelddadig geweest is, en dat hij in het verlies van de rib geen gemis gevoeld heeft, omdat God aldus de lege plaats met vlees heeft gevuld, dat er kracht genoeg overbleef. Slechts de hardheid van het been werd weggenomen. Met opzet heeft Mozes gebruikt het woord 'bouwen', om te leren dat met de persoon van de vrouw eindelijk 't menselijke geslacht is voltooid geworden, terwijl het eerst zoals was aan een pas begonnen gebouw. Anderen laten dit slaan op de huishouding, alsof Mozes wilde zeggen, dat toen de wettige orde van de familie is ingesteld, hetgeen niet ver afwijkt van de vorige uitleg.

22. En Hij bracht ze ...

Nu verhaalt Mozes, dat van Godswege 't huwelijk is ingesteld, hetgeen vooral nuttig is te weten. Want, dat Adam niet uit eigen keuze zich een vrouw nam, maar haar van de Heere ontving, alsof ze Hem werd aangeboden en toegevoegd, daarin blijkt allerduidelijkst de heiligheid van het huwelijk, omdat wij weten, dat God de Bewerker daarvan is. Hoe meer satan heeft beproefd 't huwelijk te besmetten, des te meer moeten wij het van allen smaad en schande bevrijden, opdat het zijn achting behoude. Want daardoor zal het geschieden, dat de kinderen Gods met een goed en gerust geweten het huwelijksleven genieten, en er een reine en eerlijke omgang is tussen mannen en vrouwen.

Tweeledig was Satans toeleg in het verdacht maken van het huwelijk, om door afkeer daarvan de verderf-aanbrengende wet van het celibaat in te voeren, en vervolgens, opdat de echtgenoten zich zoveel vrijheid zouden veroorloven, als ze maar willen. Derhalve moet door de waardigheid van het huwelijk aan te tonen, het bijgeloof worden opgeheven, opdat de gelovigen geen beletsel vinden om de wettige en reine instelling Gods zuiver te gebruiken. Vervolgens moet men tegemoet komen aan de teugelloosheid des vleses, opdat de mannen eerbaar met de vrouwen samen wonen. Zo al geen andere reden ons drong, toch zou dit een ons genoeg moeten zijn, dat zo wij niet eervol over 't huwelijk denken en spreken, wij smaad aandoen aan de Bewerker en Bestuurder daarvan. Want aldus wordt het hier door Mozes beschreven.

23. En Adam zeide.

Er wordt gevraagd, vanwaar Adam deze kennis had, daar hij op dat ogenblik door Benen diepen slaap was overvallen. Als wij zeggen, dat hij toen zo scherpzinnig is geweest, dat hij zijn oordeel kon opmaken uit vermoedens, krijgen wij een zwakke oplossing. Maar 't behoeft voor ons niet twijfelachtig te zijn, of God heeft hem óf door verborgen openbaring óf door mondelinge aanspraak, de loop van de zaak geopenbaard. Want niet, omdat Hijzelf dit nodig had, heeft Hij de rib aan de man ontleend om daaruit de vrouw te vormen, maar Hij wilde, dat zij onderling door deze band des te meer verbonden zouden zijn. En dit kon niet gebeuren zo Hij hen niet met die zaak in kennis had gesteld. Echter drukt Mozes niet uit, hoe Hij dit heeft bekend gemaakt; maar tenzij wij Gods werk overtollig willen maken, moeten wij besluiten, dat de Bewerker zowel dit, als de wijze en 't doel van Zijn openbaring heeft bekend gemaakt.

De slaap werd Adam toegezonden, niet om de oorsprong van de vrouw voor hem te verbergen, maar om de smart en de moeite weg te nemen, totdat hij een zo heerlijke beloning kreeg voor het missen van zijn rib. Dat hij zegt: 'ditmaal' betekent, dat hij tot hiertoe iets tekort kwam, alsof hij zeide: 'Nu eindelijk heb ik een rechte wederhelft gekregen, die een deel is van mijn wezen en van mijn vlees, en waarin ik als 't ware mijzelf aanschouw.' En hij gaf aan de vrouw een naam naar de man, om door dit bewijs en dit teken Gods wijsheid tot eeuwige gedachtenis te roemen. De armoede der Latijnse taal dwong de vertaler om het Hebreeuws 'Yscha' te vertalen: 'viraga'. Toch moet worden opgemerkt, dat 't Hebreeuws woord niets anders betekent dan 'vrouw des mans'.

24. **Daarom zal verlaten ...**

Men twijfelt, of Mozes God sprekende invoert, dan of hij Adams woorden voortzet, dan of hij dit volgens de taak van de leermeester voor eigen rekening er aan heeft toegevoegd. Het laatste draagt 't meest mijn goedkeuring weg. Nadat hij dus geschiedkundig heeft verhaald, wat door God was gedaan, toont hij ook het doel van de goddelijke instelling aan. De hoofdsom is dat onder de graden van de menselijke samenleving deze de voornaamste en als 't ware de meest heilige is, dat de man zijn vrouw aanhangt. En dit versterkt hij door de vergelijking er aan toe te voegen, dat de man zijn vrouw boven zijn vader moet verkiezen. Er wordt gezegd, *dat de vader moet verlaten worden*, niet omdat het huwelijk de zonen van de vaders losmaakt, of andere banden van de natuur opheft, want aldus zou God met Zichzelf in strijd komen. Maar terwijl de liefde van een zoon jegens zijn vader hoog in ere te houden is, en op zichzelf onschendbaar en heilig moet geacht worden, zo verklaart Mozes toch, dat het huwelijk zo hoog staat, dat het minder geoorloofd is zijn vrouw dan zijn ouders te verlaten. Derhalve zij, die echtscheidingen zo maar om kleine oorzaken toestaan, schenden in één stuk alle wetten van de natuur en maken ze tot niets. Is het scheiden van de vader en zoon zonde, het ontbinden van een band, die de Heere boven alle andere heeft gesteld, is groter zonde.

En zij zullen tot een vlees zijn.

Ofschoon de oude vertaler heeft vertaald 'in één vlees' toch is duidelijker, wat de Griekse overzetteren lezen: 'die twee zullen tot één vlees zijn.' Zo haalt ook Christus deze tekst aan: Matth. 9 vers 5. Hoewel nu van twee hier geen melding is, toch is in de zin niets dubbelzinnigs. Want hij had niet gezegd, dat God meer vrouwen aan één man heeft toebedeeld, maar éne, en bij zijn algemene stelling had hij 't woord 'vrouw' in 't enkelvoudig getal gezet. De slotsom is dus, dat de huwelijksband bestaat tussen twee, waaruit gemakkelijk blijkt, dat niets minder in overeenstemming is met de Goddelijke instelling dan de Polygamie. En als Christus, de willekeurige echtscheidingen van de Joden afkeurende, de oorzaak er bijvoegt 'omdat het alzo van de beginne niet is geweest,' beveelt hij ten minste, dat deze eerste instelling, als eeuwig blijvende regel zal behouden worden. Zo ook herinnert Maleáchi de Joden van zijn tijd: 'Heeft hij van de beginne niet één gemaakt' en ook in hem was de overvloedige mate des Geestes. En daarom is 't niet twijfelachtig, of de veelwijverij is een bederf van het wettige huwelijk.

25. **Zij nu waren beiden naakt.**

Dat de naaktheid van de mensen als niet passend en lelijk wordt geacht en dat ze in het vee niets schandelijks heeft, schijnt maar weinig te passen bij de waardigheid van de mensen. Een mens kunnen wij niet naakt zien zonder schaamte; in 't zien van een

ezel, of hond of stier bestaat niet hetzelfde schaamtegevoel. Ja zelfs ieder schaamt zich over zijn eigen naaktheid, al zijn er geen anderen bij. Waar is dan die adel, waardoor wij uitmunten? De oorzaak van die schaamte, die ons nu treft, zal Mozes in 't volgende hoofdstuk toelichten. Nu is 't voldoende te zeggen, dat in de ongeschonden natuur niets oneerbaars geweest is. En daaruit volgt, dat ons schaamtegevoel aan onze schuld is te wijten, want onze ouders hadden niets oneerbaars in zich, totdat zij door de zonde bezoedeld zijn.

DERDE HOOFDSTUK

1. *De slang nu was listiger dan al 't gedierte des velds, dat de Heere God had gemaakt, en zij zeide tot de vrouw: 'Is het ook, dat God gezegd heeft, Gij zult niet eten van allen boom des hofs?'*
2. *En de vrouw zeide tot de slang: van de vrucht der bomen dezès hofs zullen wij eten. Maar van de vrucht des booms, die in 't midden des hofs is, heeft God gezegd: Daarvan zult gij niet eten, noch haar aanraken, opdat gij misschien niet sterft.*
4. *Toen sprak de slang tot de vrouw: gij zult de dood niet sterven.*
5. *Want God weet, dat ten dage als gij daarvan eet, uw ogen zullen geopend worden, en gij zult als God zijn, kennende het goed en het kwaad.*
6. *En de vrouw zag, dat de boom goed was, om te eten en dat hij een lust was voor de ogen, en een boom begeerlijk om verstandig te maken, en zij nam van zijn vrucht en at, en zij gaf die aan haren man, die bij haar was, en hij at ook.*
7. *Toen zijn hun beider ogen geopend, en zij begrepen, dat zij naakt waren, en zij vlochten vijgenblaren en maakten zich schorten.*
8. *Zij nu hoorden de stem van de Heere God, wandelende door de hof, aan de wind des daags, en Adam en zijn vrouw verbergden zich van het aangezicht van de Heere God, in 't midden van de bomen des hofs.*
9. *En de Heere God riep Adam, en zeide tot hem: Waar zijt gij?*
10. *En hij zeide, ik hoorde Uw stem in de hof, en ik vreesde, omdat ik naakt ben, daarom heb ik mij verborgen.*
11. *Toen zeide Hij: Wie heeft u aangewezen, dat gij naakt zijt? Of hebt gij gegeten van die boom, waarvan Ik gezegd heb, dat gij daarvan niet zoudt eten?*
12. *En Adam zeide: De vrouw, die Gij mij gegeven hebt, om bij mij te zijn, die gaf mij van de boom en ik at.*
13. *En de Heere God zeide tot vrouw, waarom hebt gij dit gedaan? En de vrouw zeide: de slang heeft mij verleid en ik heb gegeten.*
14. *En God zeide tot de slang: Omdat gij dit gedaan hebt, vervloekt zult gij zijn boven alle vee en boven alle gedierte des velds, op uw buik zult gij gaan, en stof zult gij eten, al de dagen van uw leven.*
15. *En Ik zal vijandelijkheden zetten tussen u en de vrouw, en tussen uw zaad en haar zaad; dat zal u verwonden aan de kop, en gij zult het verwonden aan de keel.*
16. *Tot de vrouw zeide Hij: Ik zal bovenmate uw smart vermeederen, en uw dracht; met smart zult gij kinderen baren, tot uw man zal uw begeerte zijn en hij zal over u heersen.*
17. *Maar tot Adam zeide Hij: Omdat gij hebt geluisterd naar de stem uwer vrouw, en hebt gegeten van de boom waarvan ik u had onderricht, zeggende: 'gij zult van die niet eten'; vervloekt zij de aarde om uwentwil; met smart zult gij daarvan eten al de dagen uws levens.*
18. *Ook zal zij u voortbrengen de doorn en de distel, en gij zult eten het kruid des velds.*
19. *In 't zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij wederkeert naar de aarde, omdat ge daaruit genomen zijt: want stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.*
20. *En Adam noemde de naam 'Heva', omdat zij een moeder is, van al wat leeft.*
21. *En de Heere God maakte voor Adam en zijn vrouw kleren van vellen, en deed ze hen aan.*

22. Toen zeide de Heere God: Zie de mens is geworden als een van ons, kennende goed en kwaad; nu dan, dat hij niet soms zijn hand uitstrekke en neme ook van de boom des levens, en ete en leve in eeuwigheid.

23. En de Heere verdreef hem uit Edens hof, om de aarde waaruit hij genomen was te bebouwen.

24. En Hij wierp de mens uit, en plaatste tegen het Oosten des hofs van Eden; Cherubim, en het lemmet van een zich naar alle kanten omdraaiend zwaard, om te bewaken de weg van de boom des levens.

1. En de slang was listiger.

In dit hoofdstuk legt Mozes uit, dat de mens, nadat hij, door satans list misleid, van Zijn Maker afgevallen was, geheel veranderd en zo ontaard geworden is, dat het Beeld Gods, waarnaar hij was gevormd, is verwoest. Vervolgens, dat tegelijk met de mens de gehele wereld, die tot zijn genot geschapen was, van baren eerste oorsprong is afgevallen, en dat zoveel van bare oorspronkelijke schoonheid is verloren gegaan.

Maar hier duiken veel en moeilijke kwesties op. Want als Mozes zegt, dat de slang listig geweest is boven alle andere dieren, schijnt hij toe te stemmen, dat zij niet door de ingeving van Satan tot het verleiden van de mens gebracht is, maar door haar eigen kwaadwilligheid.

Ik antwoord, dat de aangeboren sluwheid van de slang voor Satan geen beletsel was om haar te misbruiken tot verderf des mensen. Want toen hij een werktuig nodig had, koos hij onder de dieren dat die uit, dat voor hem 't meest geschikt zou zijn. Kortom, hij dacht een manier uit, om des te gemakkelijker de strik, die hij spande; in Heva's gemoed te doen vallen. Daar hij geen gemeenschap met de mensen had, nam hij 't masker van een dier aan, waaronder hem de toegang zou open staan.

De uitleggers zijn 't er echter niet over eens, in welken zin ערמה slang wordt genoemd. Het Hebreeuws woord wordt zowel voor de voorzichtige als de sluwe aangeduid. Enkelen willen daarom dat het in goede zin worde opgevat, anderen in slechte zin. Maar ik meen, dat door Mozes niet zozeer een kwaad wordt gemeld, als wel dat tot lof van de natuur gezegd wordt, dat God aan dit dier een bijzondere slimheid had gegeven, waardoor het boven andere vernuftig en scherpzinnig was, maar dat Satan de van Godswege aan de slang toegekende gave tot zijn listige plannen heeft aangewend. Spitsvondig is de opmerking van sommigen, dat thans in veel dieren meer slimheid woont.

Aan dezen antwoord ik, dat het geen dwaasheid is, als wij zeggen, dat aan de slang de gave is ontnomen, die verderfelijk is geweest voor 't menselijk geslacht evenals zoals wij straks zullen zien, hij ook andere straffen heeft gekregen. Toch verschillen, de schrijvers over de natuur van de dieren niet veel van haar kenschetsing door Mozes gegeven, en de ondervinding beantwoordt uitnemend daaraan. Niet tevergeefs toch beveelt de Heere de Zijnen *voorzichtig te zijn als de slangen*. Matth. 10: 16.

Maar 't schijnt zeer weinig in overeenstemming te zijn met de rede, dat hier alleen de slang wordt ingevoerd, en alle melding van Satan is onderdrukt. Wel stem ik toe, dat uit deze éne tekst niets anders kan worden opgemaakt, dan dat de mensen door de slang misleid zijn; maar genoegzaam zijn de vele bewijzen van de Schrift, waarin het openlijk en duidelijk wordt bevestigd; dat de slang slechts de mond van de duivel is geweest, omdat niet zij, maar hij voor de vader van de leugen, voor de werkmeester van het bedrog, voor de oorzaak des doods wordt gehouden.

Toch is nu nog niet de kwestie opgelost, waarom Mozes de naam van Satan heeft verzwegen. Ik onderschrijf gaarne 't gevoelen van hen, die zeggen, dat de Heilige Geest destijds met opzet duistere vormen heeft gebruikt, omdat het volle en heldere

licht moest verschoven worden tot het rijk van Christus. Intussen bewijzen de Profeten, dat Mozes' bedoeling hun goed bekend is geweest; want overal wijten zij de oorzaak van onze ondergang aan de duivel. Elders hebben wij gezegd, dat Mozes in korte en ruwe stijl, hetgeen hij vermeldt, schikt naar de bevatting van het volk, en dat om een zeer wijze reden. Immers, niet alleen had hij een onkundig volk te onderwijzen, maar de Kerk was ook nog in haren kinderlijke staat, waarin zij nog geen verhevener leer kon bevatten.

Derhalve ligt er geen dwaasheid in, dat zij met melk worden gevoed, van wie wij weten en toestemmen, dat ze in overeenstemming met die tijd als kinderen geweest zijn. Of (zo een andere gelijkenis beter bevalt) Mozes mag volstrekt niet worden beschuldigd, dat Hij, wetende dat hem het ambt van leermeester door God was opgedragen, begint met de eerste beginselen voor kinderen. Zij, aan wien deze eenvoudigheid niet bevalt, moeten noodzakelijk de gehele huishouding Gods in 't regeren van de kerk veroordelen. Dit zij genoeg, dat God door de verborgen verlichting van Zijn Geest heeft aangevuld, wat in de uitwendige woorden aan helderheid ontbrak.

Dit blijkt ook uit de Profeten, die zagen, dat Satan de bijzondere vijand was van het menselijk geslacht, de werkmeester van alle kwaad, toegerust met alle soorten van bedrog en list om te schaden en rampzalig te maken.

Hoezeer de goddelozen zich dus daartegen verzetten, is er niets, dat in deze manier van spreken ons een rechtmatige aanstoot kan zijn, als Mozes, in de tijd, toen Christus, het Hoofd van de Kerk en de Zoon van de gerechtigheid, nog niet openlijk was verschenen, Satan, de vorst van de ongerechtigheid, beschrijft onder de gestalte van zijn dienaar en instrument. Bovendien komt de snoodheid van de ondankbaarheid des mensen beter daarin uit, dat, schoon Adam en Heva wisten, dat hun door Gods hand alle dieren waren onderworpen, zij zich toch door één van hun knechten hebben laten verleiden, tegen God te rebelleren. Zo dikwijls toch als zij de dreven van de wereld aanschouwden, moest hun zowel de hoogste macht Gods als zijn bijzondere goedheid in 't geheugen komen. En nu handelen zij integendeel juist omgekeerd; want, toen zij zagen, dat de slang van zijn Maker was afgevallen, lieten zij niet alleen haar ongestraft, maar tegen de wettige orde onderwerpen zij zich aan, en voegen zich bij haar als medegenoten van dezelfde afval. Kan er iets lager dan deze verkeerdheid gevonden worden? De naam van de slang vat ik dus niet beeldsprakig op, zoals enkelen dwaselijk doen, maar in de oorspronkelijke zin. Ook verwonderen verscheidene zich daarover, dat Mozes eenvoudig en als 't ware kortweg vertelt, dat de mens op 't aanzetten van Satan in zijn eeuwig verderf is gevallen, maar zelfs met geen enkel Woord aanroert, hoe toch de aanhitser zelf van God is afgevallen.

En hierdoor is 't gekomen, dat dweppers hebben gedroomd, dat Satan slecht en verkeerd, zoals hij hier wordt beschreven, is geschapen. Satans afval nu wordt door andere plaatsen van de Schrift bewezen. Maar het is een goddeloze daad, de schepping van enig kwaad, en van een bedorven natuur aan God toe te schrijven; want toen de wereld voltooid was, heeft Hij zelf aan al zijn werken het getuigenis gegeven, dat ze zeer goed waren.

Zonder tegenspraak moet dus worden vastgesteld, dat het beginsel des kwaads, waarmee satan behept is, hem niet van nature eigen is, maar door zijn afval is ontstaan, omdat hij van God, de Bron van alle gerechtigheid en rechtschapenheid, is afgeweken. Maar zijn val gaat Mozes thans voorbij, omdat hij zich heeft voorgesteld kort het bederf van de menselijke natuur te verhalen, opdat wij zouden weten, dat Adam niet is geschapen tot die veelvuldige ellenden, waaronder alle zijn

nakomelingen gebukt gaan, maar door eigen schuld daarin is gevallen. Als de mensen denken aan hoeveel en welke kwalen zij onderhevig zijn, kunnen zij zich niet weerhouden van 'te klagen en te murmureren tegen God, aan Wien zij ten onrechte de rechtmatige straf voor hun zonden wijten.

Bekend zijn de klachten, dat God barmhartiger heeft, gehandeld met zwijnen en honden. Vanwaar komt dit anders, dan dat wij die ellendige en verloren toestand waaronder wij kwijnen, niet zoals het betaamt, beschouwen als gevolg van Adams zonde? Maar dit is nog veel erger, dat wij de inwendige gebreken van de ziel, als daar zijn: een verschrikkelijke blindheid, opstand tegen God, verkeerde begeerten, hevige aanhitsingen tot het kwaad, op God werpen; alsof die gehele verkeerdheid van onze geest niet een bijkomend iets is. Mozes' doel was dus met weinige woorden samen te vatten, hoeveel onze tegenwoordige toestand verschilt van onze eerste afkomst opdat wij met een nederige belijdenis onzer schuld ons kwaad zouden leren betreuren. En daarom is 't niet te verwonderen, dat hij niet alles, wat ieder kan verlangen nagaat, terwijl hij al zijn aandacht wijdt aan de geschiedenis, die hij begon te verhalen.

Nu moet die kwestie worden opgelost, waarmee opgeblazen vernuften zich 't meest hebben druk gemaakt, nl. waarom God Adam aldus liet beproefd worden, daar toch deze zo droevige uitkomst allerminst voor Hem verborgen was. Dat Hij nu Satan de vrije teugel laat, om ons tot zondigen te verleiden, schrijven wij thans, nadat de mens van Hem is vervreemd, toe aan het oordeel en de vergelding.

Maar in de tot nog toe zuivere en ongeschonden natuur was dezelfde reden niet voorhanden. God gaf dus de mens, die zoals was aan Zijn Beeld, en nog in geen schuld gewikkeld, aan Satan over ter beproeving; ja zelfs gaf Hij hem de dieren, die anders nooit zouden gehoorzaamd hebben. Wat was dit anders dan de vijand te wapenen tot verderf des mensen?

Dit schijnt de aanleiding geweest te zijn dat de Manicheeën twee beginselen aannamen. Zij stellen zich dus voor, dat Satan, doordat hij niet onder God stond, tegen Diens wil de mens een hinderlaag heeft gelegd, en dat hij niet alleen de meerdere van de mens, maar ook van God geweest is. Zo zijn ze, om de dwaasheid die ze vreesden te ontvluchten, vervallen tot die monsterachtige dwalingen dat er twee goden zijn, dat er niet een Enige Schepper van de Wereld is, dat de rechtvaardige God door de tegenovergestelde is overwonnen.

Maar allen, die vroom en eerbiedig oordelen over Gods macht, erkennen dat dit niet zonder zijn toelating gebeurd is. Want dit moet men eerst toegeven, dat 't niet voor God verborgen was, hoedanig de uitslag zou zijn; vervolgens, dat Hij die, zo Hem dat behaagd had, had kunnen tegenhouden. Maar, als ik spreek van toelating, bedoel ik, dat 't bij Hem vast stond, wat Hij wilde, dat gebeuren zou.,

Hier nu ontstaat verschil, doordat velen denken, dat Adam aan zijn vrije wil aldus is overgelaten geweest; dat God zijn val niet heeft gewild. Zij houden het voor uitgemaakt, wat ik hun toegeef, dat niets minder waarschijnlijk is, dan God, Die door zoveel vreselijke straffen Zich heeft gewroken voor de Oorzaak van de zonde te houden.

Maar als ik zeg, dat Adam niet zonder Gods beschikking en toelating is gevallen, dan vat ik dit niet op alsof de zonde Hem ooit heeft behaagd, of Hij zomaar heeft gewild, dat Zijn gegeven bevel, werd geschonden. In zover Adams val afwijking was van de rechte en goed gestelde orde, opstand tegen God als Wetgever, en overtreding van het recht, is het zeker, dat hij in strijd is geweest met Gods wil. Hierin ligt echter geen bezwaar, dat Hij om zekere oorzaak, al is die ons onbekend, gewild heeft dat de mens zou vallen. Het kwetst sommige oren, als gezegd wordt: *'God heeft het gewild.'* Maar

ik bid u, wat anders is de *toelating* van Hem, die 't recht heeft om te verhinderen, ja in Wiens hand de gehele zaak ligt, dan een *willen*? O, dat de mensen zich liever door God lieten oordelen, dan dat zij zich die heiligschennende roekeloosheid aanmatigden om Hem te oordelen. Maar dit is de aanmatiging van het vlees om God te onderwerpen aan ons onderzoek. Ik houd mij aan dit grondbeginsel dat niets meer aan God vreemd is, dan dat wij zeggen, dat de mens door Hem was geschapen, opdat zijn toestand onzeker en twijfelachtig zou zijn.

En daarom stel ik vast, dat God zoals het de Schepper paste, eerst bij Zich had besloten, wat met de mens zou gebeuren. Verkeerd besluiten onkundigen daaruit, dat de mens niet door vrije wilsuiting heeft gezondigd. Want hij gevoelde zelf, door 't getuigenis van zijn eigen geweten overtuigd, dat hij in het zondigen al te vrij was geweest.

Of hij uit noodzaak of toevallig heeft gezondigd, is een andere kwestie. Zie daarover na de **Institutie** en mijn werk over de *Praedestinatie*.

En hij zeide tot de vrouw.

Deze tekst vallen goddeloze mensen, met hun spotternijen aan, omdat Mozes een dier laat spreken, dat slechts met zijn in tweeën gespleten tong onduidelijk sist. En allereerst vragen zij: *van wanneer af de dieren zijn begonnen stom te zijn, als zij toen een duidelijk en met ons gemeenschappelijk spraakvermogen hadden.*

Het antwoord ligt voor de hand, dat de slang niet van nature welbespraakt is geweest, maar dat, toen satan onder Gods toelating een instrument tot zijn beschikking heeft gekregen, hij ook met zijn tong woorden heeft gevormd, wat God eveneens heeft toegelaten. Ik twijfel niet, of Heva heeft gevoeld, dat dit buitengewoon was, en daarom vernam zij des te begeriger, wat zij bewonderde. Als zij nu fabelachtig verklaren, wat ongewoon is, zal het God daarom niet vrij staan enig wonder te doen? Door enig werk te openbaren, dat buiten 't gewone gebruik staat, dwingt God ons tot bewondering van Zijn macht. Zo wij onder dit voorwendsel Gods macht bespotten, omdat ze ons niet gewoon voorkomt, zijn wij dan niet meer dan onbeschaamd?

Bovendien, zo 't ongelooflijk schijnt, dat op Gods bevel dieren gesproken hebben, vanwaar komt bij de mens de spraak anders, dan doordien God zijn tong heeft geformeerd? Het Evangelie verkondigt, dat zonder tong een stem van de hemel kwam om Christus' heerlijkheid te openbaren. Dit is voor het vleselijk verstand veel minder waarschijnlijk, dan dat uit de mond van stomme dieren woorden zijn ontlokt. Wat zal dus de overmoed van de goddelozen hier vinden, dat van de spotternij waard is? Kortom, elk die een God in de hemel stelt, Die de wereld bestuurt, moet Hem ook de macht toekennen, om naar Zijn goedvinden stomme dieren te leren spreken, zoals Hij soms sprekende mensen stom maakt.

Voorts openbaart zich daarin satans slimheid, dat hij niet regelrecht de man aanpakt, maar op de persoon van de vrouw aanvalt, als door een loopgraaf. Deze listige manier van aanvallen is ons ook heden meer dan genoeg bekend. Och, mochten wij daardoor maar meer leren op onze hoede te zijn; want aan die kant, waar hij ons 't minst versterkt ziet, dringt hij zich heimelijk in, opdat hij niet worde opgemerkt, voordat hij tot zijn doel is doorgedrongen. De vrouw ontvlucht het gesprek van de slang niet, omdat destijds nog geen onderscheiding bestond. Zij beschouwde de slang dus niet anders als een huisdier. Er wordt gevraagd, wat toch satan heeft aangezet, om zich toe te leggen op het verderf des mensen. Nieuwsgierige sofisten hebben zich ingebeeld, dat zijn afgunst is ontbrand, omdat hij vooruitzag, dat de Zoon van God ons vlees zou aandoen; maar dit is een ijdele bespiegeling. Want, als Gods Zoon mens is geworden, om ons, die reeds verloren waren, uit de ellendige verstrooiing te verlossen, hoe kon

dan vooruit worden gezien, hetgeen niet zou gebeurd zijn, als de mens niet had gezondigd? Zo men toegeeft aan gissingen, is 't waarschijnlijk, dat hij (gelijk wanhopigen gewoon zijn) met zekere razernij is bezielde geweest, de mens met zich mee te slepen, om samen de eeuwige dood te ondergaan. Maar met die éne reden moeten wij tevreden zijn, dat hij, dewijl hij Gods tegenstander was, beproefd heeft de van Hem gestelde orde om te keren. En waar hij God van zijn standpunt niet kon aftrekken, heeft hij de mens aangevallen, in wie Gods Beeld weerkaatste. Hij wist, dat met 's mensen val, de verwarring van de gehele wereld vreselijk zou zijn, zoals ook is uitgekomen. Derhalve beijverde hij zich in de persoon van de mens Gods roem te verdonkeren. Laten wij met weglating van verzinnsels deze leer, die eenvoudig en hecht is, behouden.

Is het ook?

Dit wordt verschillend uitgelegd, ja, deze zin wordt verdraaid, deels omdat hij op zichzelf duister is, deels wegens de dubbelzinnige betekenis van 't Hebreeuwse partikel 'afki'. Bij de Hebreëen betekent dit woord soms zoveel als bij de Latijnen, 'Etiam si of enimvero'. (ja ook, inderdaad); soms 'Quanto, magis', (zoveel te meer). David Kimhi neemt het in deze laatste zin, en meent, dat over en weer veel woorden gewisseld zijn, omdat de slang hiertoe afdaalde, namelijk dat hij, na met andere woorden God beschuldigd te hebben, eindelijk deze sluitrede opmaakt: 'Hoe vijandig en kwaadwillig God zich jegens u heeft gedragen, blijkt nog meer hieruit, dat God u de boom van de kennis van goed en kwaad heeft verboden'.

Maar deze uitleg, behalve dat ze gedrongen is, wordt door het antwoord van Heva als vals voorgesteld. Beter omschrijft de Chaldeeuwse uitlegger: 'Is 't wel waar, dat God heeft verboden, enz. Voorts houden het enkelen voor eenvoudige ondervraging, anderen voor ironie. Eenvoudige ondervraging, die twijfel wekte, zou aldus zijn: 'Kan het ook wezen dat God het eten van allen boom heeft verboden?' De ironische echter, die ijdele vrees moet uitschudden: 'Er is God veel aan gelegen of gij eet van de boom; het is dus belachelijk, dat gij meent, dat hij u verboden is'.

De eerste zin onderschrijf ik liever daarom, omdat 't meer waarschijnlijk is, dat Satan, om meer heimelijk te bedriegen, langs draaijerige omwegen is voortgegaan, om de vrouw zachtens tot verachting van het goddelijk bevel te verleiden. Anderen echter menen, dat Satan beslist ontkent, dat hetgeen de mensen gehoord hadden, Gods Woord was. Anderen (bij wien ik mij beter kan voegen) menen dat, onder voorwendsel van te vragen naar de reden, hij zijdelings het geloof aan het woord tracht te doen wankelen. Ten minste ook de oude uitlegger heeft vertaald: 'Waarom zeide God?' Hoewel ik deze vertaling niet in zijn geheel goedkeur, toch twijfel ik niet, of de slang zet de vrouw aan, om naar de reden te vragen, daar hij anders haar gemoed van God niet kon aftrekken.

Zeer gevaarlijk is de verzoeking, als men ons aanraadt, God alleen te gehoorzamen, in zover als de reden van zijn bevel ons duidelijk is. Want de ware regel van de gehoorzaamheid is, dat wij tevreden met het bloot bevel, geloven, dat, al wat Hij beveelt, voor ons recht en goed is. Maar wie boven de maat zoekt wijs te zijn, die zal Satan met aflegging van alle eerbied voor God tot openlijke opstand vervoeren.

Wat de woordvormen betreft, oordeel ik dat vertaald moet worden: 'Is het ook, of is het zo?' De listige toelag van Satan moet worden opgemerkt. Want aan de vrouw wilde hij dit tot een steen des aanstoets voorwerpen, opdat zij zou geloven, dat dit niet Gods woord kon zijn omdat daarvoor geen aannemelijke reden bestond.

Van allen boom des hofs.

Een tweeledige zin voeren de uitleggers aan.

- De eerste is, dat Satan om des te grotere afkeer te verwekken, verzint dat alle bomen verboden waren. 'Heeft ook soms God bevolen, dat gij geen boom zult durven aanraken?'
- De andere is echter: 'Zo is u niet de vrijheid gegeven om, van welke boom gij wilt, te eten.'

De eerste mening past meer bij 't vernuft des duivels, zodat hij kwaadwillig de zaak vergroot. Ook schijnt Heva's antwoord dit te steunen; want als zij zegt: 'Van alle boomgin zullen, wij eten, één slechts uitgezonderd,' schijnt zij Satans lastering van een algemeen verbod te weerleggen.

Maar omdat het tot misleiding meer geschikt was, de kwestie over het eenvoudig en blote bevel Gods te berde te brengen, is het meer geloofwaardig, dat Satan, met zijn bekende sluwheid hiermee een begin van zijn beproeving gemaakt heeft: 'Kan het ook zijn, dat God niet heeft gewild, dat u van alle boom vrucht zou inzamelen?' Hetgeen de vrouw antwoordt, dat slechts één boom is verboden, doet zij tot verdediging van het bevel; alsof zij ontkende, dat het hard of lastig moest schijnen, dat God, zo'n overvloed en verscheidenheid toegestaan hebbende, slechts één uitzonderde.

Aldus ligt in deze woorden de toestemming, dat wel één boom verboden was; vervolgens een wederlegging van de beschuldiging, dat het niet hard, noch moeilijk was van een boom af te blijven, waar ontelbare voor de hand lagen, welker gebruik is toegestaan. Niet voorzichtiger, noch heldhafter kon Heva satans aanklacht weerleggen, dan als zij tegenwerpt, dat zij en haar man door de Heere zo mild behandeld werden, dat het vermogen, hetwelk toegestaan was, overvloedig genoegzaam moest zijn. Want zij duidt aan, dat zij al te ondankbaar zouden zijn, als zij met zovele schatten niet tevreden waren en; meer dan billijk was, zochten te verkrijgen.

Als zij zegt *dat God heeft verboden om te eten en aan te raken*, menen enkelen dat het tweede woord er aan is toegevoegd, alsof zij God beschuldigt van al te grote strengheid hierin, dat Hij ook het aanraken heeft verboden. Maar ik leg dit liever zo uit, dat zij tot hiertoe volhardde in gehoorzaamheid, en haar trouwe ijver uitdrukt in het zorgvuldig bewaren van Gods bevel. Alleen in 't vermelden van de straf wankelt zij, door het bijwoord 'misschien', daar toch God als zeker dit had uitgesproken: 'Gij zult de dood sterven.' Want hoewel bij de Hebreëen dit niet altijd twijfel aanduidt, wordt het echter meermalen in die zin genomen, en neem ik gaarne aan, dat de vrouw hier begon te aarzelen. Ten minste, de dood had zij niet voor ogen zoals behoorde, als zij aan God gehoorzaam was gebleven; maar zij toont het doodsgevaar slechts van ver en koud te gevoelen.

4. Toen zeide de slang tot de vrouw.

Reeds vrijer spot satan; en nu hij een nauwe spleet voor zich ziet open staan, valt hij regelrecht aan. Want hij pleegt nooit in het open veld samen te treffen, dan alleen als wij ons uit eigen beweging aan hem blootgeven en ongewapend onder schot komen. Eerst valt hij ons listig aan door vleierijen, maar zodra hij naderbij is gekomen, durft hij onbeschaamd en met trots zelfvertrouwen tegen God uit te varen. Zo ook dringt hij nu door de aarzeling, die Heva heeft aangegrepen, verder, zodat hij rondweg ontkent. Door zulke voorbeelden moeten wij leren, op onze hoede te zijn tegen zijn verleiding, opdat wij door bijtijds hem tegemoet te treden, hem ver van ons afweren, zodat de nadere toegang hem niet openstaat. Dus nu vraagt hij niet weifelend, zoals zo-even, of Gods bevel, dat hij bestrijdt, waar is, maar openlijk beschuldigt hij God van leugen.

Want hij verzekert dat het woord, waarmee de dood is aangekondigd, vals en bedriegelijk is. Verderfelijk is de verzoeking, als wij niet slechts rustig en gevoelloos blijven voor Gods bedreigingen, maar God zelfs bespotten

5. Maar God weet.

Er zijn er, die menen, dat hier God zeer listig door Satan wordt geprezen, alsof Hij nooit de mensen van die heilzame vrucht zou afgehouden hebben. Maar deze komen duidelijk met zichzelf in strijd, want ook zij stemmen toe, dat Satan in het eerste lid reeds geheel, het geloof aan God heeft weggenomen, alsof hij had gelogen. Anderen menen, dat God wordt beschuldigd van kwaadwilligheid en afgunst, daarin dat Hij de mens de hoogste volmaaktheid wilde onthouden; en het gevoelen van dezen heeft meer waarschijnlijkheid.

Intussen beproeft Satan, m. i. te bewijzen, wat hij zo even had gezegd, met een reden, genomen uit het tegenovergestelde. 'Dezen boom, zegt hij, heeft God u verboden, opdat Hij niet zou gedwongen worden u toe te laten' tot het deelgenootschap aan zijn heerlijkheid, en derhalve is de vrees voor straf overbodig.' Kortom, hij ontkent, dat de vrucht schadelijk is, omdat ze nuttig en heilzaam is. Als hij zegt, *dat God geweten heeft*, verwijt hij Hem jaloersheid, alsof Hij met opzet het bevel aangaande de boom had gegeven om de mens op een lagere trap te houden,

Gij zult als God zijn.

Enkelen vertalen: 'gelijk aan de Engelen', maar 't kan ook in het enkelvoudig getal vertaald worden 'als God'. Bij mij bestaat geen twijfel, of Satan belooft hun de Godheid, alsof hij had gezegd: 'met geen andere bedoeling onthoudt God u de boom van de kennis, dan omdat Hij vreest u tot medegenoten te hebben'. Overigens spreekt hij niet van de Goddelijke heerlijkheid of gelijkheid aan God in de volmaakte kennis van goed en kwaad, zonder een schijn van waarheid, maar het is slechts blanketsel, om de ongelukkige vrouw te verstrikken. Omdat aan allen van nature de lust om te weten is aangeboren, meent men, dat daarin het geluk gelegen is. Maar Heva dwaalde, als zij de manier om tot mate van weten te komen niet richtte naar de uitspraak Gods. En aan diezelfde kwaal lijden wij allen nog dagelijks, dat wij meer zoeken te weten, dan dienstig is en de Heere toestaat, terwijl toch het voornaamste hoofdstuk van de wijsheid is, een geregelde bedachtzaamheid om God te gehoorzamen.

6. En de vrouw zag.

Deze onreine en met het vergif van de begeerlijkheid besmette blik van Heva, was de voorbode en 't bewijs van een onzuiver hart. Tevoren had zij de boom goed kunnen aanzien, zonder dat enige lust tot eten haar gemoed raakte. Het geloof toch, dat zij bezat in Gods Woord, was de allerbeste bewaker van 't hart en de zinnen. Nu, nadat het hart van 't geloof en de gehoorzaamheid aan het woord is afgevallen, bederft het tegelijk alle zinnen, en de verkeerdheid is door alle delen, zowel van de ziel als van 't lichaam, verspreid. Dit is dus het teken van de goddeloze afval, dat de vrouw de boom goed oordeelt tot spijs, dat zij begerig zich vermaakt in zijn aanblik, dat zij zich wijs maakt, dat hij begeerlijk was, om verstand te bekomen, terwijl zij tevoren honderden malen met vrije en bedaarde blik hem was voorbijgegaan. Want nu de teugel is afgeworpen, wordt zij driest en onmatig geslingerd in het gemoed, en het lichaam sleept zij met zich tot dezelfde bandeloosheid.

Begerig kan tweeledig worden uitgelegd, namelijk dat de boom begeerlijk was om *aan te zien*, óf om *verstand te geven*. Dit laatste neem ik het liefste aan, omdat het beter beantwoordt aan de beproeving,

En zij gaf ook aan haar man, die bij haar was.

Uit deze woorden gissen sommigen, dat Adam tegenwoordig is geweest, toen de vrouw werd beproefd, en door de slang werd overreed, hetgeen in geen enkel opzicht geloofwaardig is. Toch kan 't gebeurd zijn, dat hij spoedig daarbij kwam, ja dat vóórdat de vrouw de vrucht des booms proefde, zij het met de slang gehouden gesprek verhaalde, en met hetzelfde bedrog, waarmee zij was bedrogen, hem heeft verstrikt.

Anderen laten het partikel עמה slaan op de huwelijksband, hetgeen men ook kan aannemen. Omdat echter Mozes eenvoudig verhaalt, dat hij, na uit dé handen van de vrouw de vrucht te hebben genomen, ook at, wordt algemeen deze mening aangenomen, dat hij meer door haar verleiding is overrompeld dan overreed door Satans bedrog. Tot dit einde wordt aangevoerd de tekst van Paulus: 'Adam werd niet bedrogen maar de vrouw' 1 Tim. 2 vers 14; maar Paulus spreekt daar slechts vergelijkenderwijs, om aan te tonen, dat de oorsprong des kwaads van de vrouw is gekomen. Dus niet zo zeer om de vrouw ter wille te zijn, heeft hij de hem gestelde wet overtreden, maar door haar tot de verderfelijke begeerlijkheid aangetrokken, werd hij medegenoot van dezelfde afval. En ook Paulus zegt elders, dat niet door de vrouw, maar door Adam zelf de zonde in de wereld is gekomen Rom. 5 vers 12.

Vervolgens toont het verwijt, dat een weinig verder volgt: 'Zie de mens is geworden als één van Ons' duidelijk, dat hij ook zelf dwaselijk meer heeft begeerd dan betaamde, en meer de bedriegerijen van Satan dan het heilige Woord Gods heeft geloofd.

Nu wordt gevraagd, *wat van beiden de zonde is geweest.*

Kinderachtig is, wat sommigen van de ouden verhalen, dat hij door onmatige eetlust is verlost. Want als zo grote menigte van de beste vruchten hem toevloede, welk een aantrekkelijkheid lag er dan in die éne soort? Juister is het, wat Augustinus zegt, *dat trotsheid het begin is geweest van alle kwaad*, en dat het menselijk geslacht door trotsheid is te gronde gegaan. Vollediger echter kan de bepaling van de zonde genomen worden uit de aard van de beproeving, zoals Mozes die beschrijft. Want van wege haar ongeloof wordt de vrouw afgetrokken van Gods woord, door de bedriegerijen van de slang. En daarom, 't begin van de verwoesting, waardoor 't menselijk geslacht is te gronde gericht, was afval van Gods heerschappij. Merk echter op, dat, de mensen reeds van God zijn afgefallen, toen zij met verlaten van zijn woord, het oor leenden aan Satans leugens.

Daaruit nu verstaan, wij, dat God wil, dat zijn woord geëerd en gevreesd worde, en dat alle ontzag voor Hem wordt uitgeschud, als Zijn woord wordt veracht. Deze leer, is zeer nuttig om gekend te worden, want bij weinigen houdt Gods woord zijn volle waardigheid. Velen, die met verachting ervan ongestraft voortdollen, matigen zich toch onder de dienaren Gods de voornaamste plaats aan. En daar God Zich niet anders aan de mensen openbaart dan door het Woord, zo ook houdt niet anders zijn Majesteit, noch zijn Dienst onder ons in stand, dan als wij Zijn woord gehoorzamen.

Voorts was ongeloof de wortel van de val, zoals het geloof alleen ons aan God verbindt. Daaruit vloede eerezucht en trotsheid, zodat eerst de vrouw, en later ook de man zich tegen God wilde verheffen, Want zij hebben waarlijk zich tegen God verheven, toen zij met de hun van Godswege geschonken eer en voortreffelijkheid niet tevreden, meer begeerden te weten, dan geoorloofd was, *namelijk om God gelijk te wezen.*

Ook openbaart zich daarin een grote ondankbaarheid. Naar de *gelijkenis Gods* waren zij gemaakt; dit schijnt hun te weinig toe, zo dat de 'gelijkheid' erbij moet komen. Het

baat dus slechte en verkeerde mensen weinig zich zoveel moeite te geven om de zonde van Adam en zijn vrouw te verkleinen. Want diefstal is geen lichte misdaad, maar een afschuwelijke zonde, waardoor zich de mens onttrekt aan 't gezag van zijn Schepper, ja Hem verwerpt en miskent. Voeg hierbij, dat het geen eenvoudige afval was, maar dat ze met verwijten en slechte smaadredenen tegen God is gepaard gegaan. Satan beschuldigt God van leugen, afgunst en kwaadwilligheid; en zulke slechte en verwenste lasteringen ondertekenen zij.

Eindelijk, met verachting van Gods bevel, geven zij niet alleen aan hun lusten toe, maar maken zich tot knechten des duivels. Wil iemand het korter hebben: het ongeloof zette de deur open voor eerezucht, maar de eerezucht was de moeder van weerspanningheid, zodat de mensen, de vreeze Gods afgeworpen hebbende, het juk afschudden.

Op die wijze leert Paulus, *dat door Adams ongehoorzaamheid de zonde in de wereld is gekomen*. Laten wij veronderstellen, dat het niets meer geweest is dan een overtreding van het bevel, toch komt men op die wijze niet veel verder, met het verminderen van Adams schuld. Toen God hem in alles vrijliet en hem tot koning van de wereld stelde, wilde Hij in 't onthouden van slechts één boom, zijn gehoorzaamheid op de proef stellen; deze voorwaarde behaagde de mens niet. Laten slecht gezinde redenaars tot verontschuldiging aanvoeren, dat de vrouw door de schoonheid van de boom is 'verlokt geworden, en dat de man door Heva's vleitaal is aangezet. Hoe zachter echter Gods heerschappij was, hoe minder de slechtheid van hun ongehoorzaamheid te verdragen is. Maar hoger moet de oorsprong en oorzaak van de zonde worden gezocht. Want nooit zouden zij tegen God hebben durven strijden, zo zij niet eerst ongelovig geweest waren aan zijn woord. Niets evenwel verlokte hen tot het nemen van de vrucht dan een dwaze eerezucht. Zolang zij gelovig aan Gods woord, van zelfs zich door Hem lieten regeren, hadden zij bedaarde en goed gestemde hartstochten. De beste teugel toch was de gedachte, die intrek had genomen in 't binnenste hunner ziel, *dat God rechtvaardig was, en dat niets beter was, dan Zijn bevelen te gehoorzamen, en dat het hoogste doelwit van een gelukkig leven was, door Hem bemind te worden*.

Maar nadat zij aan satans lasteringen toegegeven hadden, begonnen zij als betoverd zijnde, rede en oordeel te missen, ja, daar zij satans knechten waren, hield hij hun zinnen gebonden.

Bovendien weten wij, dat voor God de zonden niet worden beoordeeld naar hun uiterlijke schijn, maar naar de inwendige gezindheid. Dat nu de afval van de eerste mensen wordt gezegd *de ondergang van het gehele mensengeslacht geweest te zijn*, schijnt aan de meesten dwaas toe, en onder die naam brengen zij gaarne tegen God een aanklacht in.

Pelagius daarentegen, opdat hij niet het bederf van de menselijke natuur op God zou schuiven, (waarvoor hij een valse vrees koesterde) heeft het durven bestaan de erfzonde te ontkennen. Maar zo'n grote dwaling wordt niet alleen door duidelijke schriftuurplaatsen weerlegd, maar ook openlijk door de ervaring tegengesproken.

Aan de filosofen, hóezeer ze anders ook genoegzaam, ja meer dan scherpzinnig waren, was de slechtheid onzer natuur onbekend. En toch, die domheid was een schitterend getuigenis van de erfzonde; want zij, die nog niet geheel blind zijn, zien dat geen enkel deel in ons ongeschonden is; en dat het verstand met blindheid is geslagen, en met ontelbare dwalingen is besmet; dat alle hartstochten vol zijn van weerspanningheid en verkeerdheid, en dat daar óf slechte lusten, óf andere niet geringere kwalen heersen; en dat alle zinnen vol zijn van vele slechte dingen. Overigens, omdat

behalve God alleen, het aan niemand toekomt Rechter te zijn in deze zaak, moet men het oordeel, dat Hij in de Schriften heeft geopenbaard, toestemmen.

Bovenal leert de Schrift duidelijk, dat wij slecht en verkeerd geboren worden. IJdele spotternij van Pelagius was het, dat de zonde van Adam door navolging zou voortgeplant zijn. Immers, David, nog in de moederschoot zijnde, kon toch geen navolger zijn van Adam; en toch belijdt hij, dat hij in zonde is ontvangen. Ps. 51 vs. 7.

Voorts kan men het breder betoog dezer zaak en de omschrijving van de erfzonde in de **Institutie** vinden. Alleen met een enkel woord, zal ik hier uiteenzetten, hoe wijd ze zich uitstrekt. Al het slechte dat in onze natuur is, schuiven wij, omdat wij 't aan God niet mogen toeschrijven, terecht op de zonde. Nu leert Paulus in Romeinen 3, dat het bederf niet slechts in één deel zetelt, maar de gehele ziel en haar afzonderlijke delen omvat. Daaruit volgt, dat zij, die de erfzonde slechts in de zinnelijke lust en de ongeordende beweging van de begeerten stellen, kinderachtig dwalen, daar zij zelfs in de zetel van de rede en in 't hart heerst. Met de zonde is verbonden de schuld, of zoals Paulus zegt, Rom. 5 vr. 12, *door den mens is de zonde en door de zonde de dood*. En daarom zegt hij elders Ef. 2 vr. 3, dat wij kinderen des toorns zijn; waarmee hij ons aan een eeuwige vervloeking onderwerpt.

Kortom, dat wij beroofd zijn van de uitnemende gaven des Heiligen Geestes, van het licht der rede, van gerechtigheid, van heiligheid en tot alle kwaad geneigd; en voorts dat wij als verloren en veroordeelden aan de dood zijn onderworpen, daarin is onze toestand erfelijk, en tegelijk bestaat daarin de rechtvaardige straf, die God aan het menselijk geslacht in Adams persoon geeft opgelegd.

Als nu iemand tegenwerpt, *dat het onbillijk is, dat onschuldigen voor 't kwaad van anderen boeten*, antwoord ik, dat alle gaven, die God ons in Adams persoon had geschonken, met het grootste recht konden worden opgeheven, toen hij goddeloos is afgevallen. Ook is 't niet nodig de toevlucht te nemen tot dat oude verzinsel van sommigen, dat de zonde door voortplanting is ontstaan. Want niet langs natuurlijke weg hebben de nakomelingen door de afstamming uit Adam het bederf gekregen, maar veel meer door de beschikking Gods. De gehele natuur van het menselijke geslacht had Hij als het ware in één mens versierd met de meest uitnemende gaven, en zo ook heeft Hij het in dezelfde persoon daarvan ontbloot. Sinds wij in Adam bedorven zijn, dragen wij dus niet de straf van eens anders kwaad, maar staan wij schuldig door ons eigen kwaad.

Door sommigen wordt de vraag ter sprake gebracht aangaande *de tijd van de val*, of liever van de verwoesting.

De mening is algemeen verspreid geweest, dat ze op hun scheppingsdag ook gevallen waren; daarom schrijft Augustinus, dat ze maar zes uren zijn staande gebleven. Wat anderen gissen, dat de beproeving door satan is uitgesteld tot de Sabbatdag, om die heilige dag te ontheiligen, is al te zwak.

Door zulke bewijsgronden worden alle vromen aangemaand, om in twijfelachtige beschouwingen niet al te vrij de teugel te vieren. Ik voor mij, al heb ik geen grond om dit te bevestigen, meen toch uit Mozes verhaal te kunnen opmaken, dat zij hun verkregen waardigheid niet lang behouden hebben. Want zodra hij gezegd heeft, dat ze geschapen waren, gaat hij zonder iets anders te vermelden terstond over tot de val. Indien nu Adam enige tijd met zijn vrouw geleefd had, zou toch Gods zegening in het vermeerderen van het zaad niet zonder vrucht zijn gebleven. Mozes toont echter aan, dat zij van Gods weldaden beroofd zijn voordat zij aan 't gebruik gewoon waren.

Gemakkelijk onderschrijf ik derhalve de uitroep van Augustinus: 'o ongelukkige vrije wil, die, hoewel nog ongeschonden, zo weinig kracht bezat!' Maar om te zwijgen van de korthed van het tijdsbestek, vermeldenswaardig is de vermaning van Bernardus: 'Als wij lezen, dat zo'n vreselijke val in het Paradijs heeft plaats gehad, wat zal er dan van ons worden, op onze ashoop?'

Tevens hebben wij in 't oog te houden, onder welk voorwendsel onze eerste ouderen werden verleid tot de hoofdzonde voor zichzelf en al hun nakomelingen. Aannemelijk was satans vleitaal: 'Gij zult het goed en het kwaad kennen.' Maar daarom was dit weten vervloekt, omdat het buiten de genade Gods om werd gezocht. En daarom, zo wij niet uit eigen beweging in dezelfde strikken willen verward raken, laten wij dan leren, dat wij alleen van de wil Gods afhangen, die wij als de bewerker van alle goed erkennen. En omdat ons de Schrift overal aan onze naaktheid en ons gebrek herinnert, en toeroept, dat wij in Christus kunnen terugkrijgen, wat wij in Adam verloren hebben, laten wij daarom, met wegwerping van al ons zelfvertrouwen, ons bij Christus aanbieden, opdat Hij ons vervulle met Zijn rijkdommen.

7. En hun ogen zijn geopend.

Heva's ogen moesten bedekt blijven, totdat ook de man was bedrogen. En nu beginnen beiden door de band dezer ongelukkige overeenstemming verbonden, hun kwaad te gevoelen, schoon zij nog niet door de ernstige kennis hunner schuld worden gekweld. Zij schamen zich over hun naaktheid en toch, nu zij overtuigd zijn, vernederen zij zich niet voor God, vrezen zij Zijn oordeel niet, zoals hun betaamde. Integendeel, zij houden niet op met uitvluchten te zoeken. Toch is dit enige vooruitgang, dat, waar zij zo-even nog zoals reuzen de hemel bestormden, zij thans door schaamtegevoel overmand, naar een schuilhoek vluchten. Deze opening van de ogen bij de eerste mensen, opdat zij hun schande zouden zien, bewijst duidelijk dat zij ook volgens hun eigen oordeel schuldig waren. Nog zijn ze niet voor Gods rechterstoel geroepen; niemand is er, die hen in de engte drijft.

Maar is de schaamte, die hun vanzelf bevangt, niet de zekere aanwijzing van hun schuld? Niets ter wereld derhalve zal in staat zijn, hen van schuld vrij te pleiten, daar zij hun eigen geweten tot rechter hadden, om hen te overtuigen. Ja, veel meer past het ons allen de ogen te openen, opdat wij beschaamd over onze schande, aan God die eer geven, die Hij verdient.

Veranderlijk heeft God de mens geschapen; dat Hij beproefd werd, heeft Hij niet alleen toegelaten, maar gewild. Want ook de tong van de slang heeft hij de duivel ter beschikking gesteld boven 't gewone gebruik van de natuur, op dezelfde wijs als iemand een ander een zwaard en wapenen verstrekt. Ofschoon de treurige afloop Hem vooruit bekend was, bracht Hij niet zoals Hij kon doen, een middel daartegen aan.

Maar beschouwt men de val van de zijde des mensen dan zal men bevinden, dat hij uit eigen beweging heeft gezondigd, en dat hij zowel door vrije als door verkeerde gemoedsbeweging van God, zijn Maker, is afgevallen. Ook kan men niet zeggen, dat het een licht misdrijf geweest is, dat hij het geloof in Gods woord verzakende, met goddeloze en onheilige jaloersheid, tegen Hem zich verhief, dat hij niet onder Zijn gezag wilde staan, kortom, dat hij zowel trots als trouweloos van Hem afviel.

Derhalve, is al het zondige en het schuldige, in de val van de eerste mensen, aan hen zelf te wijten. De voorafgaande eeuwige raad Gods ontbreekt het niet aan een rechtvaardige reden, ofschoon deze voor ons is verborgen. Wel zien wij dagelijks uit deze zo vreselijke verwoesting, de vrucht voortkomen, dat wegens onze ellendige toestand God ons tot nederigheid aanspoort, en voorts dat daardoor Zijn goedheid te helderder

uitkomt. Want door Christus is een meer overvloedige genade in de wereld uitgestort, dan aan Adam van de beginne is geschonken. Waar echter de reden voor ons verborgen is, daar is 't geen wonder, dat Gods verborgen Raad voor ons gelijk is aan een doolhof.

En zij voegden bladeren samen.

Hetgeen ik zo-even heb gezegd; dat ze niet door ware schaamte, noch door ware vrees tot boete waren gebracht, komt nu beter uit. Uit bladeren hechten zij voor zich schootsvellen samen. Waartoe? Opdat zij, als door een onoverwinnelijke beschutting, God ver van zich. zouden afhouden. Het was dus slechts een verlegen en met stompzinnigheid vermengd gevoel van kwaad, zoals als in een onrustige droom, Niemand is er onder ons, die niet lacht om hun dwaasheid, want het was belachelijk, zo'n bedeksel tegen de ogen Gods te maken. Toch lijdten wij allen aan dezelfde kwaal, want bij de eerste prikkelingen van de consciëntie aarzelen wij wel, en schamen wij ons; maar voorts overvalt ons een toegevendheid, die ons vervoert tot dwaze beuzelingen, alsof het een lichte zaak is, met God de spot te drijven. Derhalve, zo 't geweten ons niet meer drukt, kan geen schijn van verontschuldiging zo nietig en zo zwak zijn, of wij leggen ons daarbij neer. Ja, als er geen voldoende verontschuldiging bestaat verschaffen wij onszelf afleiding, en na drie dagen van vergetelheid meen wij wederom goed beschut te zijn. Kortom, hier wordt door Mozes beschreven die koude en halfdode kennis van de zonde, zoals ze aangeboren is aan het menselijk verstand, waardoor zij alle verontschuldiging missen.

Toch kan gevraagd worden, als de gehele natuur besmet is met vlekken van de zonde, waarom blijkt dan slechts de ontaarding des lichaams aan één gedeelte daarvan. Want niet 't gelaat, noch de borst bedekken Adam en Heva, maar slechts die delen, welke wij schaamdelen noemen. Hierom, meen ik, heeft men algemeen geen ander bederf van 't leven erkend, dan in de zinnelijke lust. Toch moet men in aanmerking nemen, dat zij in de ogen en oren geen mindere oorzaak van schaamte hadden, dan in de geslachtsdelen. Deze waren door de zonde nog niet besmet, daar toch de ogen en de oren Adam en Heva hadden verontreinigd, en deze zich als 't ware aan de duivel tot wapenen gesteld hadden. Maar voor God was het genoeg, dat in 't menselijke lichaam enig teken van schaamte bestond, dat aan de zonde deed denken. zoals wij reeds gezegd hebben, kenden Adam en zijn vrouw hun schande nog niet, toen zij met zo'n lichte bedekking Gods blik poogden te ontvluchten,

8. Zij hoorden de stem des Heeren.

Zodra de stem Gods weerklinkt, gevoelen Adam en Heva, dat de bladeren, waarmee zij dachten goed beveiligd te zijn, hun niet baten. Niets verhaalt Mozes hier, wat ook thans nog voortleeft in de menselijke natuur, en daarin duidelijk wordt opgemerkt. In aller harten is het onderscheid van goed en kwaad ingegrift, zoals Paulus leert Rom. 2 vs. 15; maar met ijdele vijgenbladeren bedekken allen de schande van hun ondeugden, totdat God met Zijn stem van binnen tot hun consciënties doordringt. Vandaar het beangstigd geweten, als God ons met verdrijving onzer gevoelloosheid heeft gedwongen naar Zijn stem te horen.

Voorts, waar Hieronymus vertaalt 'aan de middagkoelte' vindt men in 't Hebreeuw 'aan de wind des daags'. ' De Grieken hebben, met weglating van het woord 'wind' gezet: 'tegen de avond'. Zo heeft de mening ingang gevonden, dat, toen Adam omstreeks tegen de middag had gezondigd, hij tegen de avond tot het oordeel werd geroepen.

Maar ik neig meer tot een andere gissing, namelijk dat zij, door hun bekleedsel bedekt, de nacht in rust en stilte hebben doorgebracht, terwijl de duisternis hun in 't

bedekken van hun veinzerij behulpzaam was; dat zij voorts omstreeks de morgen weer opnieuw, nadat zij wakker geworden waren, tot zichzelf zijn gekomen. Wij weten, dat met het opkomen van de zon van nature de wind opsteekt. Tegelijk met de wind verscheen God. Indien de avondkoelte verstaan moet worden, noemde Mozes die onnauwkeurig, *die van de dag*. Anderen vatten dit op als een streek of landschap uit het Zuiden, zoals soms bij de Hebreëen deze of geen streek van de wereld door zo'n woord wordt uitgedrukt. Anderen menen, dat een tijd wordt aangeduid, minder aan verschrikking onderworpen, want bij helder licht is de gerustheid groter. Aldus meen zij, dat vervuld is 't geen de Schrift zegt, dat zij die zich van kwaad bewust zijn, ook al is er geen gevaar, altoos onrustig en gejaagd zijn.

Hierop laten zij ook slaan hetgeen wordt gezegd aangaande deze wind, alsof Adam op 't geluid van een vallend blad was verschrikt. Maar wat ik bijgebracht heb, dat hetgeen door nachtelijk duister was verborgen door 't opkomen van de zon is ontdekt is het meest ware en eenvoudige. Ook twijfel ik niet, of in die wind was een zeker kenbaar teken van Gods tegenwoordigheid. Want ofschoon (gelijk ik straks gezegd heb) het opkomen van de zon dagelijks enige wind pleegt op te wekken, daarmee strijdt niet, dat God een buitengewoon teken Zijner komst heeft gegeven, om de consciëntieus van Adam en zijn vrouw te prikkelen. Want daar Hij onbegrijpelijk is, geeft Hij als Hij zich aan de mensen wil openbaren, zulke tekenen, dat Hij daaruit kan worden gekend. David noemt de winden *boden Gods, op wier vleugelen Hij rijdt*, Ps. 104 vs. 8, of liever, met ongelooflijke snelheid vliegt; maar zo dikwijls 't Hem goeddunkt, gebruikt Hij zowel de winden als andere schepselen boven de orde van de natuur, naar Zijn wil. Derhalve, wat Mozes hier zegt van de wind, betekent m. i. *dat een ongewoon en in 't oog vallend teken van de Goddelijke tegenwoordigheid* is geopenbaard, om de gemoederen van de eerste mensen geweldig te treffen.

Dit tweede redmiddel, dat zij gaan vluchten, is niet beter dan het eerste; want God weerhoudt de vluchtenden terstond enkel met zijn stem. Er is geschreven: 'Waarheen zou ik vluchten voor Uw aangezicht? Zo ik al over de zee trok, zo ik vleugelen aandeed en boven de wolken steeg, zo ik al afdwaalde in de diepte van de afgronden, Gij Heere, zijt overal.' Dat dit waar is, bekennen allen, en toch houden wij intussen niet op, ijdele uitvluchten te zoeken, en ons te verbeelden, dat enkele schaduwen uitnemende verdedigingsmiddelen zijn. Ook moet niet worden voorbij gezien, dat na ondervonden te hebben, dat weinige bladeren hem allermint van nut waren, hij de toevlucht nam tot gehele bomen. Want aldus plegen wij, als ijdele uitvluchten zijn afgesneden, nieuwe verontschuldigen te verzinnen, opdat die ons als een dichtere schaduw zouden bedekken.

Als Mozes zegt, dat Adam en Eva zich verborgen in het midden van 't geboomte van 't Paradijs, leg ik dit zo uit, dat het enkelvoudig getal in plaats van het meervoudige is genomen, alsof Hij had gezegd: 'tussen de bomen'.

9. En de Heere God riep Adam.

Reeds waren zij verschrikt door Gods stem, en verwonderd lagen zij onder de bomen, totdat een tweede stem tot hun harten meer krachtig doordrong. Mozes zegt, dat Adam door de Heere werd geroepen. Was hij dan niet eer geroepen? Jawel, maar dat was een verward geluid, dat nog geen kracht genoeg had om de consciëntieus te benauwen. Derhalve brengt God hem thans meer in de engte; en uit het dicht geboomte trekt God hem tegen zijn zin en tegenstribbelende te voorschijn.

Op dezelfde wijze worden ook wij door Gods stem verschrikt, zodra zijn wet in onze oren klinkt; maar spoedig zoeken wij uitvluchten, totdat hij ons heftiger dringt, als schuldigen voor zijn rechtbank te komen. Dit leven noemt Paulus *dat van de wet, wanneer deze, ons overtuigende van zonde, ons doodt*. Want zolang wij onszelf behagen, en met een verkeerde levensopvatting zijn behept, is de wet voor ons dood, omdat wij haar scherpste afweren door onze hardheid; maar als zij ons scherper treft, worden wij tot nieuwe verschrikkingen gedrongen.

10. Ik hoorde Uw stem.

Ofschoon dit een belijdenis schijnt te zijn van de gevallen en vernederden mens, blijkt het spoedig, dat hij nog niet recht tot staan en tot berouw gebracht was. Aan Gods stem en zijn eigen naaktheid wijt hij zijn vrees, alsof hij vroeger niet zonder vrees God hoorde spreken, en aangenaam door Zijn woord werd verblijd. Dat hij niet erkent, dat de oorzaak van de schaamte in de zonde lag, daarin komt zijn grote gevoelloosheid uit. Zo toont hij, dat hij straf gevoelde, zonder dat hij zijn misdaad had bekend. Intussen bewijst hij, dat het waar is, wat ik te voren heb gezegd, dat niet slechts in één deel van 't lichaam de erfzonde woont, maar dat deze heerschappij heeft in de gehelen mens, en zozeer de afzonderlijke delen van de ziel inneemt, dat geen enkel deel zijn zuiverheid behoudt. Want ondanks zijn vijgenbladeren huivert hij desniettemin bij het zien van God.

11. Wie heeft u gezegd ...

Dit is een indirect verwijt, om Adam van nalatigheid te beschuldigen, daar de straf hem geen schuldbekentenis afperst. 't Is alsof gezegd werd, dat Adam niet vreesde voor Gods stem, maar dat de stem van de rechter hem als overtreder schrik aanjaagt. Ook ligt hierin opgesloten, dat niet de naaktheid de oorzaak was van de vrees, maar de schande van de slechtheid, waarmee hij zich had bezoedeld. Ten minste, het is ook een onverdraaglijke lastering tegen God, de oorzaak van het kwaad in de natuur te zoeken. Ik zeg niet, dat hij in duidelijke woorden God aanklaagt; maar door zijn ellende te beween en intussen te ontkennen, dat hij zelf de bewerker daarvan is, schuift hij op God de misdaad, die hij op zich had moeten laden.

Wat de gewone Latijnse overzetting vertolkt door: 'Of hebt gij soms van de boom gegeten' is veeleer een ondervraging. Twijfelend vraagt God, niet alsof de zaak twijfelachtig was, maar om des te scherper de gevoelloze mens te treffen, die als een lijder aan een verborgen kwaal, zijn ziekte niet voelt. Hij is als een zieke, die roept dat hij brandt, en toch niet denkt aan de koorts. Laten wij overigens bedenken, dat wij door omwegen nooit zo ver zullen komen, of altoos betreft ons God door een rechtvaardige aanklacht in Adams zonde. In 't bijzonder is dit: 'waarvan Ik u had geboden, dat gij niet zoudt eten' er bij gevoegd, om het voorwendsel van onwetendheid weg te nemen. Want God bedoelt, dat Adam bij tijds vermaand is geweest, en dat hij om geen andere oorzaak is te gronde gegaan, dan doordat hij wetens en willens het verderf over zich gehaald heeft. Andermaal merkt men in de overtreding en weerspanning de snoodheid van de zonde. Want zoals voor God niets aangener is dan gehoorzaamheid, zo is niets minder verdraaglijk dan dat de mensen met verachting Zijner bevelen aan satan en eigen lust gehoorzamen.

12. De vrouw, die Gij mij gegeven hebt.

Nu komt meer duidelijk Adams overmoed te voorschijn; want zo weinig is hij nog vernederd, dat hij tot heftiger beschuldiging uitbreekt. Zwijgend had hij eerst met God

getwist, nu begint hij openlijk met Hem te kampen, ja, als 't ware met verbreking van alle hinderpalen valt hij aan.

Daaruit zien wij, welk een onbuigzaam en onbedwingbaar wezen de mens begon te worden, nadat hij zich van God vervreemd had. Want het levende beeld van de bedorven natuur wordt ons in Adam na zijn val voorgesteld. 'Ieder wordt verzocht van zijn eigene begeerlijkheid' zegt Jacobus hoofdstuk 1 vs. 14 en Adam is alleen door zijn eigen zin en wil opstandeling tegen God geworden. Alsof hij echter zich van geen kwaad bewust was, stelt hij de vrouw als schuldige in zijn plaats. *Daarom heb ik gegeten, zegt hij, omdat zij mij gaf.* En daarmee nog niet tevreden, betreft hij tegelijk God mede in de misdaad, door Hem voor de voeten te werpen, dat de vrouw, die 't verderf heeft aangebracht, *door Hem werd gegeven.*

Ook wij, onderwezen in de leerschool van de val van de zonde, zijn ook tot het zoeken van dergelijke uitvluchten maar al te zeer geneigd. Maar wij winnen er niets bij, want al zijn het influisteringen en ophitsingen van elders, die ons aanzetten, in ons hart is toch het ongelooft, dat ons van de gehoorzaamheid aan God afvoert, van binnen is de trots, die verachting voortbrengt.

13. En de Heere God zeide tot de vrouw ...

Niet verder twist God met de man, en 't is ook niet nodig; want eerst door zijn spitsvondige verdediging, en later door zijn goddeloos verwijt, heeft hij de beschuldiging eer verzaard dan verminderd. Kortom, schoon hij tegenstribbelt, toch is hij overtuigd.

Nu wendt de Rechter zich tot de vrouw, om, na van beider zaak kennis te hebben genomen, eindelijk het vonnis te vellen. Ook vertalen uitlegers de woorden Gods aldus: 'Waarom hebt gij dit gedaan?' Maar de Hebreeuwse zin heeft meer kracht, want God spreekt als iemand die zich bevreemdt over een wonderlijke zaak. Derhalve moet liever vertaald worden: *'Hoe hebt gij dit gedaan?'* Alsof Hij had gezegd: 'Hoe kan het in uw gemoed opkomen, voor uw man zo'n verkeerde raadgeefster te zijn?'

De slang heeft mij verleid.

Heva had moeten verstommen, ziende het gewicht van haar misdaad, waaraan zij herinnerd werd. Toch zwijgt ze niet, maar op 't voorbeeld van haar man laadt zij de schuld op een ander. Door de slang te beschuldigen meent zijzelf vrij te zijn. Voorwaar, zij handelt dwaas, onbeschaamd. Want hierop komt de tegenwerping neer: *ik heb van de slang gekregen, wat Gij verboden hadt, de slang is de overtreder geweest.*

Maar wie dwong Heva aan haar bedriegerijen het oor te lenen, ja deze liever te geloven dan het woord Gods? Tenslotte, waarom liet zij die toe? Zette zij niet de deur daarvoor open die de Heere genoegzaam had versterkt? In alles vertoont zich de vrucht van de eerste zonde. Daar zij blind is in haar veinzerij zou zij gaarne God het zwijgen opleggen.

En vanwaar komen dagelijks zovele klachten? Omdat God niet zwijgt, maar dat zo dikwijls onze zinnen verblind zijn.

14. En de Heere zeide tot de slang:

De slang neemt Hij niet in verhoor, zoals de man en de vrouw, omdat in het dier geen besef van de zonde was, en de duivel geen hoop op vergiffenis overbleef. Met recht had Hij ook onverhoord het vonnis kunnen vellen over Adam en Heva. Waarom anders roept hij hen dus tot onderzoek, dan omdat Hij hun zaligheid ter harte neemt?

Deze leer moeten wij tot ons nut aanwenden. Om ons te veroordelen was geen aanklacht, noch plechtige vorm van proces nodig. En daarom, als God het daarop toelegt, dat Hij ons een schuldbelijdenis ontlokt, handelt Hij meer als geneesheer dan als rechter. Dit is ook de reden, waarom de Heere, voordat Hij de mensen straf oplegt, een begin maakt met de slang. Want de andere straffen (zoals wij zullen zien) zijn terechtwijzend, en opgelegd met het doel om tot berouw te leiden, maar in deze ligt niets van die aard.

Maar het is twijfelachtig, tot wien de woorden worden gesproken, tot de slang of tot de duivel. Wel heeft Mozes verhaald, dat de slang een listig en sluw dier was; toch staat het vast, dat toen Satan het toelegde op 's mensen verderf, zij aan diens bedrog en kwaadwilligheid onschuldig is geweest. Daarom verklaren velen deze gehele tekst beeldsprakig; en de spitsvondigheden, die door hen worden uitgedacht, zijn vermakelijk. Maar wanneer zij alles meer van naderbij onderzoeken, bemerken de lezers, die met gezond verstand begaafd zijn gemakkelijk, dat de woorden gemengd zijn. Immers, God spreekt de slang zó aan, dat de slotrede op de duivel betrekking heeft. Schijnt het iemand ongerijmd toe, dat het stomme dier straf ontvangt voor eens anders bedrog, de oplossing ligt voor de hand. Daar zij toch was geschapen ter wille van de mens, werd zij niet zonder reden vervloekt, sinds zij zich gekeerd had tot zijn verderf. En door deze straf wilde God tonen, hoe hoog Hij 's mensen zaligheid schat: op dezelfde wijze als een vader het zwaard vervloekt, waarmee zijn zoon is gedood.

En hier moet in aanmerking genomen worden niet alleen, welke macht God bezat over Zijn schepselen, maar ook tot welk einde Hij ze schiep, zoals ik vroeger heb gezegd. Want de billijkheid van het Goddelijk oordeel hangt af van de natuurlijke orde, die Hij had gesteld, zodat het niet zoals staat met een blinde wraakneming. Evenzo worden de goddelozen naar het eeuwige vuur verwezen met hun lichamen, die schoon ze uit zichzelf geen beweging hebben, toch de instrumenten zijn om het kwaad te volvoeren. Zo wordt aan 's mensen handen toegeschreven, het misdadige, dat hij zelf heeft gepleegd, en worden zij daarom besmet geacht, schoon zij toch zichzelf niet bewegen, dan in zover dat zij, aangedreven door een verkeerden hartstocht, volbrengen, wat door deze is voorgenomen.

Naar deze wijze van spreken wordt van de slang gezegd, dat zij heeft gedaan 't geen de duivel door haar heeft verricht. Maar indien God 's mensen ondergang zo zwaar heeft gewroken op een redeloos dier, veel minder heeft Hij Satan, de bewerker van 't gehele kwaad gespaard, hetgeen uit de sluitrede nog duidelijker zal blijken.

Vervloekt zijt gij boven alle vee.

Die vervloeking Gods is nog van kracht in *de slang*, zodat zij verachtelijk is en ternauwernood geduld wordt door de hemel en de aarde, en een leven leidt, dat schadelijk is en vol van voortdurende verschrikkingen, kortom, zij is niet slechts gehaat bij ons, als de hoofdvijand van het menselijk geslacht, maar ook leeft zij afgezonderd van de andere dieren en voert enigermate oorlog met de natuur. Dat zij te voren mak geweest is hebben wij gezien, want de vrouw ontvluchtte haar vertrouwelijke omgang niet.

Maar het volgende heeft meer moeilijkheid in zich, omdat datgene wat God tot straf oplegt, haar van nature eigen schijnt te zijn, namelijk dat zij op haren buik zou kruipen en stof zou eten. Deze bedenking heeft enkele geleerden en scherpzinnige mensen bewogen om te zeggen, dat de slang vroeger, voordat Satan haar misbruikte, gewoon was rechtop te lopen.

Overigens ligt er niets ongerijmds in, als wij toestemmen dat de slang andermaal wordt verwezen naar de staat, waaraan zij van nature reeds was onderworpen. Want

zo toch moest zij vernederd worden, omdat zij tegen Gods Beeld zich had verheven. 't Is alsof gezegd werd: *Gij, ellendig en akelig dier, hebt u vermeten u te verheffen tegen de mens, die Ik de heerschappij van de gehele wereld had opgedragen, alsof het u paste, ofschoon gij aan de aarde zijt verbonden, tot de hemel op te klimmen. Derhalve tot de plaats waarvan gij hebt getracht af te wijken, breng Ik u terug, opdat gij zoudt leren tevreden te zijn, met uw lot, en niet meer buiten de orde te gaan tot nadeel des mensen.* Intussen wordt zij aldus terug geroepen van haar overmoed, tot haar gewone gang, dat zij tegelijk ook tot enige schande wordt veroordeeld.

Stof te eten, is het teken, van een lage en gemene natuur. M. i. is dit de eenvoudige zin, die ook door Jesaja's getuigenis wordt gestaafd in hoofdstuk 65 vs. 25. Want *terwijl hij de volle herstelling van de zuivere en goed geordende natuur belooft onder Christus' heerschappij*, vermeldt hij onder andere, dat het stof van de slang tot brood zal zijn. Daarom is er geen reden, om een buitengewone verandering te zoeken in de bijzonderheden, welke Mozes hier verhaalt.

15. Ik zal vijandschap zetten.

Ik versta eenvoudig hierdoor, dat er altoos vijandschap en strijd zal zijn tussen het menselijk geslacht en de slangen, zoals nog heden ten dage wordt gezien. Want door een verborgen gevoel in onze natuur heeft de mens van deze een afschuw. Dat enkele mensen ze aangenaam vinden, moet onder de onnatuurlijke dingen gerekend worden, en zo dikwijls 't zien van slangen ons schrik aanjaagt, wordt de herinnering aan onze val hernieuwd. In één onafgebroken zinsverband verbind ik dit met wat terstond volgt: 'datzelve zal u den kop vermorzelen en gij zult het de verzenen vermorzelen.' Immers Hij verkondigt, dat er zo'n haat zou zijn, dat zij over en weer voor elkander gevaarlijk zouden zijn, dat de slang de mensen vijandig zou zijn, en de mensen hunnerzijds zich op het uitroeien van de slangen zouden toeleggen.

Intussen zien wij, dat de Heere Zich barmhartig betoont in het straffen van de mens. Want terwijl Hij van de slang niet meer vrijheid veroorlooft dan *de hiel van de mens aan te raken*, staat Hij dezen toe *de kop van de slang* te vermorzelen. Want in de namen 'kop' en 'verzenen' ligt dezelfde onderscheiding als van het hogere en het lagere. En zo doet de Heere nog enige heerschappij aan de mens overig blijven, doordat Hij de wederkerige neiging om elkaar afbreuk te doen zo maakt, dat zij toch niet zoals staan, maar de mens de sterkere zal zijn in de strijd.

Dat Hieronymus in het eerste lid vertaalt: 'gij zult de kop vermorzelen' en in het tweede: 'gij zult op haar verzenen loeren' is zonder grond geschied. Immers hetzelfde woord wordt door Mozes herhaald; alleen moet bij de kop en de verzenen het verschil worden opgemerkt, zoals ik vroeger heb aangetoond. Het Hebreeuwse woord echter, hetzij het van שׁוּפ of van שׁפָּה wordt afgeleid, vertalen sommigen door vermorzelen; anderen door treffen; anderen door bijten. Voor mij lijdt het geen twijfel, of Mozes heeft willen zinspelen op de naam van de slang, die in het Hebreeuws zo wordt genoemd!

Thans past het ons van de slang over te gaan op de bewerker van het kwaad zelf, en dit niet alleen door vergelijking, want er bestaat ook een werkelijke letterkundige aanduiding. God koelt dus niet Zijn toorn aan een uitwendig instrument, om de duivel te sparen, bij wie de gehele schuld berustte. Opdat dit te zekerder bij ons zou vaststaan, is het van belang eerst na te gaan, dat de Heere niet terwille van de slang maar van de mensen heeft gesproken. Immers waartoe zou het dienen, tegen de slang met voor haar onverstaanbare woorden te spreken? Daarna hield God rekening met de mensen, opdat zij met grotere schrik voor de zonde zouden vervuld worden, ziende hoezeer

deze Gode mishaaft, en bovendien daaruit troost in hun ellende zouden genieten, dat zij gevoelden, dat God hun nog gunstig was. Maar elk gevoelt ook, welk een zwak en zinledig bewijs van goede hoop dit zou zijn, als alleen van de slang melding werd gemaakt, want dan zou alleen gezorgd zijn voor het bouwvallige en vergankelijke leven des lichaams. Intussen zouden de mensen slaven van satan blijven, die trots over hen zou triomferen, en op hun hoofden zou rijden. En daarom, opdat God de bezweken harten van de mensen zou oprichten, en deze, door wanhoop neergedrukt, zou doen herleven, was het nodig, dat de overwinning op satan door wiens listen zij waren omgekomen, in de toekomst hun beloofd werd. Dit was toch het enige heilzame geneesmiddel, dat verlorenen kon oprichten, en doden het leven kon terugschikken. Derhalve stel ik vast, dat God onder de naam van de slang 't allermeest hier *satan* bedoelt, en tegen hem de bliksem Zijns oordeels slingert. Dit nu geschiedt om tweërlei oorzaak: ten eerste, opdat de mensen zouden leren zich voor Satan te wachten als voor een doodsvijand, en vervolgens opdat zij met hen zouden strijden in 't vaste vertrouwen van te overwinnen. Overigens, schoon niet allen in hun harten van satan afkerig zijn, ja zelfs het grootste deel al te vriendschappelijk met hem omgaat, zo is toch in werkelijkheid Satan hun vijand, zelfs zij, die hij anders niet met zijn listen betovert, houden niet op hem te schuwen. En omdat hij weet dat 's mensen verstand afkerig van hem is, dringt hij zich listig door slinkse middelen in en bedriegt ons in een vreemd masker. Kortom, 't is ons van nature aangeboren, satan, als onze vijand te ontvluchten. En om aan te duiden, dat de haat niet slechts één eeuw zal bestaan, zegt God uitdrukkelijk: 'tussen u en het zaad van de vrouw', dus zover zich 't geslacht van de mensen zal uitbreiden. De vrouw noemt Hij daarom met name, omdat aangezien zij was bezweken voor Satans sluwheid, en eerst bedrogen zijnde haar man tot deelgenoot had gemaakt van haren val, zij ook een bijzondere troost nodig had.

Datzelve zal vermorzelen.

Deze plaats strekt tot een duidelijk bewijs, hoe groot de onwetendheid, de slordigheid en zorgeloosheid is van alle leeraars van het Pausdom. Het vrouwelijk geslacht is in hun vertaling ingeslopen voor het mannelijke of onzijdige. Niemand onder hen was er, die de Hebreeuwse of Griekse handschriften raadpleegde, of die ten minste de Latijnse afschriften met elkaar vergeleek. Derhalve werd door gemeenschappelijke dwaling de slechtste lezing aangenomen. Vandaar is uitgevonden de goddeloze uitleg, dat zij op *de heilige moeder Christi* laten slaan, wat van *het zaad* is gezegd. Toch is in Mozes woorden niet de minste dubbelzinnigheid; maar over de zin ben ik 't met anderen niet eens. Want het zaad nemen zij zonder tegenspraak voor Christus, alsof gezegd was, dat uit het zaad van de vrouw iemand zou opstaan, die de kop van de slang zou vermorzelen. Gaarne zou ik hun gevoelens met mijn oordeel steunen, zo ik niet inzag, dat het woord '*zaad*' al te gewelddadig door hen werd verdraaid.

Immers, wie zal toestaan dat een verzamelwoord slechts van één mens wordt gebezigd? Daarom zoals de voortduur van de strijd wordt vermeld, zo ook wordt gedurende een doorlopende reeks van tijden de overwinning beloofd aan de menselijke nakomelingschap. Derhalve laat ik het woord '*zaad*' slaan *op de gehele nakomelingschap*.

Maar doordat de ervaring leert, dat het er ver van af is, dat alle zonen Adams als overwinnaars van de duivel uit de strijd komen, is het nodig te komen tot één hoofd, om uit te vinden, wie de overwinning zullen behalen. Zo leidt ons Paulus van 't zaad Abrahams tot Christus, omdat velen ontaarde zonen waren, en het grootste deel bastaarden wegens hun ongeloof, waaruit volgt, dat de eenheid des lichaams uit het hoofd niet vloeit. En daarom is m. i. de zin, dat het menselijk geslacht, dat satan heeft

getracht te onderdrukken, eindelijk de overhand zal behouden. Intussen hebben wij ons te houden aan de wijze van overwinnen, zoals de Schrift beschrijft in Joh. 12 vs. 31. Alle eeuwen door neemt satan kinderen van de mensen gevangen naar hartelust, en nog lieden zet hij die rampzaligen triomf voort. Waarom hij ook overste van de wereld genoemd wordt. Maar omdat van de hemel de sterkere is nedergedaald, die hem overwon, daardoor komt liet, dat gelijkelijc de gehele kerke Gods onder haar Hoofd hem honend uitdaagt.

Daarop ziet ook dit woord van Paulus in Rom. 16 vs. 20: 'De Heere zal welhaast satan onder uw voeten verpletteren.' Met die woorden toont hij aan, dat de kracht om satan te verpletteren wordt uitgestort op de gelovigen, en dat alzo de zegening aan de gehele kerk toekomt, maar tegelijc leert hij, dat in deze wereld slechts een begin gemaakt wordt, omdat de Heere alleen de welbeproofde strijders kroont.

16. Tot de vrouw zeide Hij.

Om Zijn majesteit als Rechter te helderder te laten uitblinken, gebruikt God geen langdurig onderzoek. Daaruit zien wij ook, hoe weinig onze wegeringen bij Hem betekenen. Door de slang op de voorgrond te doen treden meende Heva, dat zij ontsnapt was; God spreekt met weglating van die uitvluchten haar vonnis uit. Wanneer hij voor de rechterstoel Gods is gekomen, houdt dus de zondaar op met twisten, om niet Gods toorn, die hij reeds meer dan genoeg opwekte, nog meer op zich te laden. Laten wij thans nagaan, welk soort van straf van de vrouw wordt opgelegd. Als Hij zegt: Ik zal uw smarten vermenigvuldigen', vat Hij samen alle kwalen, die de vrouwen krijgen, zodra zij zwanger worden: afkeer van spijs, lust, vermoeidheid en andere ontelbare dingen, totdat zij toekomen aan het baren, dat de vreselijcste kwellingen met zich brengt. Want het is geloofwaardig, dat de vrouw zonder smart, of ten minste zonder zo'n kwelling zou gebaard hebben, zo zij in de eersten staat ware blijven staan, maar de afval van God onderwierp haar aan kwalen van die aard. Smarten en dracht houde men bij wijze van omzetting voor smarten, die uit de dracht voortkomen.

De tweede straf, die Hij oplegt, is de onderwerping; want deze uitspraak: *Tot uw man zal uw begeerte zijn;* betekent 't zelfde, alsof Hij haar ontzegde vrij te zijn en eigen recht te hebben, maar beval onder de heerschappij van haar man te staan, om van zijn wil af te hangen. 't Is alsof Hij zeide 'voor u zal geen ander verlangen zijn, dan wat de man wil'. Evenzo wordt beneden hoofdstuk 4 vs. 7 gezegd: 'Zijn begeerte is tot u'. Zo brengt God de vrouw, die onbeschaamd buiten haar perken gegaan was, tot haar orde terug. Vroeger was zij wel aan haar man onderworpen geweest, maar de onderwerping was vrijwillig en in 't geheel niet hard, maar nu wordt zij tot slavernij gebracht.

17. Maar tot Adam zeide Hij.

In de eerste plaats moet worden opgemerkt, dat de straf niet op de eerste mensen wordt gelegd, zodat ze voor hen beiden alleen van kracht zou zijn, maar dat zij in 't algemeen wordt uitgestrekt tot alle nakomelingen. Wij moeten dus weten, dat in hun personen het menselijk geslacht is vervloekt, vervolgens, dat zij slechts aan tijdelijke straffen werden onderworpen, opdat zij uit de matiging van de Goddelijc toorn hoop op vergiffenis zouden putten. Door de oorzaak aan te halen, waarom Hij aldus de man berispt, snijdt God hem de gelegenheid tot murmureren af. Immers alle verontschuldiging miste hij, daar hij meer zijn vrouw had gevolgd dan God, ja God had veracht om zijn vrouw te behagen, aan satans verloksele, waarvan zij de bode en dienaar was, zoveel geloof gevende, dat hij niet aarzelde, om zijn Maker trouweloos te verloochenen. Ofschoon Hij beknopt en kortweg met Adam handelt, neemt Hij toch

het voorwendsel, waardoor deze had getracht te ontkomen, weg om des te gemakkelijker hem tot berouw te brengen.

Nadat Hij kortelijk over Adams zonde gesproken heeft, verkondigt Hij, dat de aarde om zijnentwille vervloekt zou zijn. De oude Latijnse overzetter vertaalde 'in uw werk', maar de lezing moet behouden worden, waarin alle Hebreeuwse handschriften overeenstemmen, dat *wegens Adam* de aarde werd vervloekt.

Gelijk toch in de Schrift de zegening van de aarde wordt genoemd de vruchtbaarheid, die God door zijn verborgene kracht haar schenkt, zo is de vervloeking niets anders dan de tegenovergestelde beroving, zodra God Zijn gunst onttrekt. Ook moet het ons niet ongerijmd toeschijnen, dat de straf van 's mensen zonde op de aarde, ofschoon onschuldig, neerkomt. Want zoals de eerste bewegende kracht alle hemellichamen met zich rond voert, zo stortte 's mensen ondergang alle schepselen in 't verderf, die om hem geschapen en aan hem onderworpen waren. Wij zien ook, dat voortdurend de toestand van de wereld verandert ten gevolge van de mensen, naardat God op hen toorn of hun Zijn gunst schenkt. Voeg hierbij, dat eigenlijk gezegd, niet van de aarde zelf, maar van de mens alleen de gehele straf wordt geëist; want niet van zichzelf brengt de aarde vruchten voort, maar opdat zij uit haar ingewanden ons voedsel zou doen toekomen. Overigens wilde de Heere Zijn toorn zoals een stroom uitstorten op alle delen van de wereld, opdat waarheen de mens het oog richtte, de zwaarte van de zonde zich aan zijn blikken zou vertonen.

Vóór de val was de toestand van de wereld, de schoonste en aller genotvolste schouwplaats van Gods gunst en Vaderlijke goedheid jegens de mens. Thans zien wij in alle delen van de natuur onze vervloeking. En ofschoon tot hiertoe, (gelijk David zegt) *de aarde vol is van Gods goedertierenheid*, zo komen toch de duidelijke tekenen Zijner afschrikwekkende bevreemding van ons te voorschijn, en zo wij door deze niet bewogen worden, tonen wij onze blindheid en gevoelloosheid. Alleen opdat de droefheid en de vrees ons niet zouden verteren, strooit God overal tekenen Zijner goedheid uit. Overigens, ofschoon nergens de zuivere en onvervalste zegening Gods wordt gezien, zoals ze bestond zolang de mens nog ongeschonden was, als het overblijvende op zichzelf wordt beschouwd, roept David naar waarheid en terecht uit, *dat de aarde vol is van de goedertierenheid Gods*. Met het eten van de aarde bedoelt Mozes het eten van de vruchten, die uit haar voortkomen. Het woord dat men door *smart* vertaalt, kan ook als moeite en inspanning worden opgevat. In deze tekst is dit de tegenstelling van de genotvolle arbeid, waarin Adam zich te voren zo oefende, dat het hem was als een spel, want hij was niet geschapen tot luiheid, maar om iets te doen. Daarom had God hem over de hof gesteld, om die te bebouwen. Maar terwijl in die arbeid een zoet genot lag, wordt hem thans slaafs werk opgelegd, evenals wanneer iemand tot de steengroeve wordt veroordeeld.

Toch wordt ook van deze straf de hardheid verzacht door de barmhartigheid Gods, zodat met de arbeid van de mensen enige blijdschap wordt vermengd, opdat zij niet geheel in ongenade zouden zijn, zoals ik straks in 't volgende vers andermaal zal aantonen.

18. Doorn en distel zal zij u voortbrengen.

Hier breidt God verder uit, wat Hij had aangeroerd omtrent het verkrijgen van de vruchten met arbeid en moeite. Ook toont Hij de oorzaak aan, dat de aarde niet dezelfde als vroeger zal zijn, en reine vruchten zal voortbrengen. Want het zal zijn, zo verkondigt Hij, dat de vruchtbaarheid van de aarde ontaardt tot het voortbrengen van doornen en schadelijke hindernissen. Wij weten dus, dat al het schadelijke, dat geboren wordt, geen oorspronkelijke vrucht is van de aarde, maar een bederf, dat in de

zonde zijn oorsprong heeft. Geen reden is er dus om te twisten met de aarde, als zij aan onze wensen en de arbeid van haar bebouwers niet beantwoordt, alsof zij ons kwaadwillig bedroog, maar bij haar onvruchtbaarheid hebben wij Gods toorn te overdenken en over onze zonden te zuchten. Vals is ook wat enkelen zeggen, dat de aarde na lang tijdsverloop zal uitdrongen, alsof het voortdurend voortbrengen haar zou vermoeien. Beter is het gevoelen van hen, die erkennen, dat door het toenemen van 's mensen kwaadwilligheid de overblijvende zegening Gods langzamerhand vermindert en verzwakt. Tenminste er is gevaar, tenzij de wereld zich bekeert, *dat het grootste deel van de mensen door hongersnood en andere grote ellenden spoedig zal vergaan.*

Wat straks volgt 'ge zult het kruid des velds eten' verklaart men (naar mijn oordeel) al te bekrompen, als men meent, dat Adam van alle vruchten, die hij vroeger mocht eten, beroofd is geworden. Alleen bedoelt God, dat hij slechts de vorige weelde zou missen, zodat hij gedwongen werd de kruiden, alleen voor de redeloze dieren bestemd, tot zijn onderhoud dooreen te mengen. Want het voedsel, dat in de beginne in die gezegende en zo genotvolle overvloed was toegestaan, was veel heerlijker dan het latere. Daarom drukt God een deel van dat gemis uit door de naam van kruid, evenals wanneer een koning een van de zijn van de voornaamste tafel, tot de mindere en slechtere verwijst, of een vader zijn zoon, door wie hij beledigd is, voedt met het zwarte brood van de slaven, niet om hem alle andere spijzen te ontzeggen, maar om de gewone mildheid te verminderen. Toch zou men kunnen aannemen, dat dit bij wijze van troost was toegevoegd, alsof gezegd werd: 'Ofschoon de aarde met doornen en distels begroeid is, terwijl ze een moeder alleen van goede vruchten moest zijn, toch brengt ze tevens voedsel voort, waarvan gij kunt eten.'

19. In het zweet uws aanschijns.

Anderen vertalen, 'arbeid' maar dat is gedrongen. Door zweet toch wordt verstaan, harde arbeid, die vol is van vermoeienis en walging, die door zijn moeilijkheid het zweet uitperst. Evenwel is dit een herhaling van de vorige zin, waarin gezegd was: 'gij zult van haar eten door arbeid'. Verkeer willen enkele onervarenen onder voorwendsel van deze tekst alle mensen tot handenarbeid verplichten. Want God is hier niet aan het onderwijzen als Meester of Wetgever, maar als Rechter legt Hij straf op. En waarlijk, zo hier een regel werd voorgeschreven, zou 't nodig zijn, dat wij allen landbouwers werden, en geen plaats zou er overblijven voor werktuigkunde, en buiten de wereld zou men om een kleed, en om andere levensbehoeften moeten vragen. Wat dan? God spreekt als van Zijn Rechterstoel uit, dat voortaan het leven van de mensen moeitenvol zal wezen, omdat Adam zich die rustige, gelukkige en blijde staat, waartoe hij geschapen was, onwaardig heeft betoond.

Zo iemand mocht tegenwerpen, *dat er veel onkundigen en luien zijn*, is dat geen bezwaar waarom deze vervloeking zich niet over het gehele geslacht van de mensen uitstrekken zou. Ik zeg, dat niemand zo gevoelloos is en zo lui, of hij wordt gedwongen te ervaren, dat dit op allen past. Enkelen ontvluchten de moeiten, de meesten zoeken zoveel mogelijk vrijstelling daarvan, maar de Heere legt op allen tegelijk het juk van de slavernij. Overigens moet worden aangenomen, dat niet aan elk gelijke arbeid wordt opgelegd, maar de één meer, de ander minder. Daarom wordt de arbeid beschreven, die gemeenschappelijk voor 't gehele lichaam geldt en niet in 't bijzonder voor elk lid, dan in zover het de Heere behaagt, aan elk uit de algemene massa kwalen een zekere mate toe te delen.

Intussen moet worden opgemerkt, dat zij, die zich rustig aan de zorgen onderwerpen, Gode een welgevallige gehoorzaamheid bewijzen, zo namelijk met het dragen des

kruises kennis van zonden gepaard ga, die hen leert nederig te zijn. Dus het geloof alleen brengt dit offer aan God. Maar hoe zwaarder de gelovigen arbeiden, om hun voedsel te verkrijgen, hoe sterker ook de drang is tot bekering, en hoe meer zij zich gewennen aan het doden des vleses. Maar opdat zij niet onder deze last zouden bezwijken, scheldt God vaak Zijn kinderen een deel dezer vervloeking kwijt. En hierop ziet Psalm 127 vs. 2. *Laten anderen vroeg opstaan, laat naar bed gaan en eten het brood van de smarte, de Heere geeft het zijn beminden in de slaap.* Omdat door de genade van Christus wordt hersteld, wat in Adam werd bedorven, gevoelen de vromen meer Gods weldadigheid, terwijl zij meer het zoete van Zijn Vaderlijke toegevendheid ervaren. Aangezien ook in de besten onder hen het vlees moet worden ten onder gebracht, zo gebeurt het echter vaak, dat de vromen met zware arbeid gekweld worden en honger moeten lijden. Daarom is er niets beters, dan wakker geschud te worden door de zorgen van dit tegenwoordige leven, zijn zonden te betreuren en verlichting te zoeken in de genade van Christus, die de bitterheid van de smart verzacht en de lijdensbeker met iets lieflijks vermengt.

Niet alle kwalen, die de mens zich door de zonde op de hals heeft gehaald, noemt Mozes op. Wel staat dit vast, dat alle zorgen van het tegenwoordige leven, die ontelbaar blijken te zijn, uit dezelfde bron zijn voortgekomen. Ongunstig weer, vorst, donder, stortregens, brand, hagel en al het ongeregelde in de wereld, is vrucht van de zonde. Zij alleen is de eerste oorzaak van de kwalen, zoals ook heidense gedichten ongetwijfeld uit oude overleveringen ons meedelen. Zo ontstond ook dit gedicht van Horatius (1e boek, derde ode)

'Nadat het vuur uit de hemelse woning was ontvoerd, kwam magerheid en een menigte van vreemde kwalen op de aarde. Het uur des doods, dat vroeger toefde, werd nu verhaast.'

Maar Mozes legt zich gewoonlijk op korthed toe. Daarom stelde hij zich tevreden, naar de bevatting zijns volks, met een korte beschrijving van het allerduidelijkste gevolg van de zonde. Aldus wil hij ons uit één voorbeeld leren, dat door 's mensen zonde de gehele orde van de natuur is omgekeerd.

Werpt iemand mij tegen, *dat bijna alle ellenden, die op de man worden gelegd ook de vrouw treffen*, zo antwoord ik, dat dit met opzet geschiedt, opdat wij zouden leren, dat de vervloeking door Adams zonde gemeenschappelijk op beide geslachten rust. Zo getuigt ook Paulus Rom. 5 vs. 12, *dat allen in Adam gestorven zijn.*

Nu is er nog een moeilijkheid, die moet worden opgelost. Als God Zich eerst gunstig betoont tegenover Adam en Zijn vrouw, door hoop op vergiffenis te schenken, waarom begint Hij dan nu op nieuw hen straf op te leggen? In de belofte, het zaad van de vrouw zal de kop van de slang vermorzelen, lag immers de vergeving van de zonden opgesloten, en de genade van de eeuwige gelukzaligheid? Het is toch ongerijmd, dat God na de verzoening metterdaad toornig blijft?

Om deze moeilijkheid op te lossen heeft men de onderscheiding uitgevonden van een dubbele vergeving, nl. *van schuld en van straf*. Hieraan is later het verzinsel van de onderscheidene voldoeningen vastgeknoopt. Men heeft verzonnen, dat God aldus de mensen vrijspreekt van schuld, dat Hij toch het recht behoudt hen te straffen, met al de hardheid van Zijn oordeel, althans tijdelijk.

Maar zij, die in de straffen een soort van voldoening zagen, hebben Gods oordelen geheel verkeerd opgevat. Want bij het kastijden van de gelovigen houdt God niet hun verdienste in 'toog, maar hun toekomend welzijn. Hij is meer hun Geneesheer, dan wel hun Rechter. Als Hij dus zijn kinderen kwijtschelding verleent, doet Hij dat niet ten halve, maar ten volle. Dat Hij hen in genade aanneemt en daarna toch straft, die

kastijding heeft de kracht van een medicijn met het oog op de toekomst. Ze moet niet worden beschouwd als straf voor de begane zonde. En zo wij letten op de ongevoeligheid van des mensen geest, op de bandeloosheid, de onstuimigheid, de wuftheid, de vergeetachtigheid, zo zal ons de gestrengheid Gods in het beteugelen daarvan niet bevreedden. Zo Hij met woorden vermaant, hoort men niet, zo Hij slagen toevoegt, vordert Hij niets. En wordt Hij nog gehoord, zo is toch het vlees onbeschaamd weerspanning. Maar erger nog dan die teugelloosheid, is die hardnekkige weerspanning, die zich moedwillig tegen God verzet. Is iemand zo zachtmoedig, dat hij niet weigert aan God te gehoorzamen, nauwelijks heeft hij één zonde bedreven, en is hij aan Gods hand ontkomen, of hij valt terug in dezelfde kwaal, tenzij hij met krachtige hand wordt tegengehouden.

Daarom moet als algemene grondregel worden aangenomen; dat alle ellenden, waaraan het menselijke leven onderworpen is, noodzakelijke oefeningen zijn, waardoor God ons eensdeels uitlokt tot bekering, anderdeels leert nederig te zijn, en ons voor 't vervolg meer op, onze hoede doet zijn voor de verlokkingen van de zonde.

Totdat ge wederkeert.

God verklaart, dat de dood het einde des levens zal zijn, alsof Hij zeide, dat Adam door allerhande onophoudelijke kwalen eindelijk zou komen tot het uiterste van alle kwaad. Dit is de vervulling van hetgeen wij te voren gezegd hebben, dat Adams dood terstond na de val is begonnen. Want het vervloekte leven van de mens kan niets anders zijn, dan het begin van de dood.

Maar waar blijft nu de overwinning van de slang, zo de dood zich tenslotte meester maakt van de mens? Immers deze woorden betekenen niets anders, dan dat de mens door de dood zal overweldigd worden. Dan toch verdwijnt de pas gegeven belofte in het niet, wanneer Adam niets overhoudt bij de dood.

Voeg hierbij, dat de hoop op het terugkrijgen van de zaligheid in zeer zwakke en duistere vorm is gegeven. Ik voor mij twijfel niet, of deze krachtige woorden hebben de bovendien reeds door droefheid neergeslagen gemoederen zwaar getroffen. Maar doordat ze door de plotselinge ramp verschrikt, en niet door de kennis van de zonde waarlijk verslagen waren, zo is het geen wonder, dat God meer nadruk legt op de vermelding van de straffen, om als met verdubbelde slagen hen nog meer ter neer te slaan. Ofschoon de troost op zich zelve duister en zwak was, zorgde God toch, dat ze voldoende was om hun hoop te ondersteunen, opdat de grootheid van de kwalen hen geheel zou verpletteren. Intussen moest God met een grote opeenhoping van kwalen hen overstelpen, totdat Hij het ware en ernstige berouw in hen zou verwekt hebben. Overigens, schoon hier de dood in de laatste plaats wordt genoemd, moet men dit toch op de mens laten slaan, omdat in Adam niets wordt gevonden dan de dood. Op deze wijze wordt hij aangespoord het geneesmiddel te zoeken, dat in Christus is.

Want gij zijt stof.

Daar hetgeen God hier uitspreekt tot de natuur en niet tot het kwaad of de schuld behoort, heeft het de schijn, dat de dood voor de mens niet toevallig is geweest. Daarom vatten enkelen het eerste gezegde 'gij zult sterven' geestelijk op, menende, dat al had Adam niet gezondigd, toch zijn lichaam van zijn ziel zou hebben moeten scheiden. Maar doordat Paulus' gevoelen. duidelijk is, dat allen in Adam sterven, zoals zij in Christus worden levend gemaakt, Rom. 5 v. 24, staat het vast, dat ook deze wonde door de zonde is te weeg gebracht.

Ook is het niet moeilijk deze vraag te beantwoorden, waarom God uitspreekt, *dat hij tot stof zal wederkeren, omdat hij uit stof genomen is.* Want zodra hij tot zo'n

waardigheid was opgevoerd, dat in hem de heerlijkheid van het Goddelijk Beeld uitblonk, was daarmee de aardse afkomst van zijn lichaam bijna uit 't oog verloren. Thans, nu hij van de Goddelijke en hemelse heerlijkheid is ontbloot, wat blijft er anders over, dan dat hij zelfs bij het eindigen van het leven zou bemerken, dat hij stof is? Vandaar komt het, dat wij voor de dood schrikken, omdat de scheiding, die aan de natuur vijandig is, niet op natuurlijke wijze kan begeerd worden. Wel zou de eerste mens tot een beter leven zijn overgegaan, zo hij ongeschonden was staande gebleven. Maar toen was er nog geen verhuizing van de ziel uit het lichaam, geen bederf, geen soort van ondergang, kortom geen gewelddadige scheiding.

20. **En Adam noemde.**

Hier kan men uit twee dingen kiezen. Men kan nemen de voltooid verleden tijd, *Adam had genoemd*. Als we deze lezing volgen, is de bedoeling van Mozes, dat Adam zich zeer heeft bedrogen, toen hij zijn leven en dat zijner nakomelingen verwachtte uit deze vrouw, die later de oorzaak werd van zijn verderf. Mozes heeft echter het gebruik (zoals wij reeds gezien hebben) om niet de volgorde van de geschiedenis te bewaren, maar soms achteraan te plaatsen, wat eer geschied is.

Zo, men dit leest in de verleden tijd: 'hij noemde,' kan men het of goed of kwaad opvatten. Want er zijn er, die menen, dat Adam, door de hoop op een betere staat opgebeurd, nu God had beloofd, dat de kop van de slang zou vermorzeld worden door het zaad van de vrouw, haar heeft genoemd 'levendmakende.' Zo prijzenswaardig, ja heldhaftig zou de kracht van zijn gemoed geweest zijn, daar hij toch niet zonder zware en moeilijke strijd, haar voor de moeder van de levenden kon houden, die, voordat nog enig mens was geboren, allen voor eeuwig had ten gronde gericht.

Maar doordat ik vrees, dat deze gissing gebrekkig is, moeten de lezers eens nagaan, of Mozes niet meer Adams onbedachtzaamheid wilde laken, daar hij verzonken in de dood, toch aan zijn vrouw zo'n verheven naam heeft gegeven. Toch twijfel ik niet, of hij is herademd en tot zichzelf gekomen, bij het horen van Gods woord over de verlenging van zijn leven, en heeft toen als opnieuw geschapen, zijn vrouw een naam gegeven, ontleend aan het leven. Maar daaruit volgt niet, dat hij zo zuiver heeft geloofd in Gods woord, dat hij zoals het behoorde, over de dood heeft getriomfeerd. Dit is dus mijn uitleg, dat Adam, nadat hij de dood voor het ogenblik was ontkomen, enigermate verlicht is, en de weldaad Gods, die hem boven verwachting was ten deel gevallen, in de naam van zijn vrouw heeft verheerlijkt.

21. **En de Heere God maakte voor Adam ...**

Zonder geleerdheid verhaalt Mozes, dat de Heere aan Adam en zijn vrouw deze kunst heeft geleerd, om zich klederen van huiden aaneen te hechten. Want niet aldus mag men zijn woorden opvatten, dat God huiden maakte, of hielp in het aaneenvoegen van de klederen. Immers het is niet te geloven, dat de huiden door het toeval hun zijn gebracht. Aangezien de dieren vroeger bestemd waren tot hun gebruik, zijn zij door een bijkomende noodzakelijkheid gedwongen enige te slachten, met wier huid zij zich konden dekken. Ook zijn zij tot het nemen van dit besluit, van Godswege geleid, en daarom noemt Mozes God de Maker van die kleren. Het komt mij voor, dat de reden waarom de Heere hen huiden van dieren heeft aangetrokken, deze is, dat zij door kleren van deze stof meer hun schande gevoelden, dan door linnen of wollen kleren. God wilde dus, dat de eerste mensen, in deze kledij, evenals te voren in hun naaktheid, hun slechtheid zouden zien, en aldus aan hun zonde herinnerd worden. Intussen is het niet te ontkennen of God stelde ons een voorbeeld, om ons aan nuttige en eenvoudige kledij te gewennen. Mochten weelderige mensen dit maar meer voor de aandacht

hebben, die geen gewaad sierlijk achten, dan dat van weelde overvloeit. Niet dat alle kledij te veroordelen is; maar als men nieuwsgierig haakt naar onmatige pracht en opschik, veracht men niet alleen de Leermeester, die wilde dat de kleding zou zijn het teken van schaamte, maar voert men ook enigmate oorlog tegen de natuur.

22. Zie Adam is als Onzer EEN.

Dit is een verwijt vol ironie, waardoor God 's mensen hart niet slechts treffen, maar geheel doorboren wilde. Niet dat Hij wreed een ellendige en verslagene beledigt, maar naar de eis van de kwaal wendt Hij een krachtiger middel aan. Want ofschoon Adam door zijn onheil in de war gebracht en verschrikt was, toch begreep hij de oorzaak van het kwaad niet genoeg, om met walging van zijn trotsheid de ware nederigheid te omhelzen. Voeg hierbij, dat God evenzeer tegen hem als zijn nakomelingen deze spot heeft gericht, opdat Hij aan alle eeuwen matigheid zou aanbevelen.

Het bijwoord 'zie' beduidt dat de zin ontleend wordt aan een zaak die tegenwoordig is: En ja, het was een droevig en afschrikwekkend schouwspel, dat hij, in wie nog onlangs het sieraad van het Goddelijk beeld schitterde, zich verborg onder stinkende huiden, om zijn schaamte te bedekken, en dat in het dode dier meer sieraad was dan in de levende mens.

Het gedeelte, dat terstond hieraan wordt toegevoegd '*kennende goed en kwaad*' drukt de oorzaak uit van deze grote ellende en de oorsprong daarvan, nl. dat Adam, ontevreden met zijn lot, hoger beproefde te klimmen, dan geoorloofd was. Alsof gezegd werd: *Zie nu eens, in welke ellende uw eerzucht en uw verkeerde begeerte naar de verboden kennis u gebracht heeft.* Dat de Heere hem, ofschoon Hij hem zelfs geen samenspraak waardig keurt, toch verachtelijk voorstelt, is een nog grotere schande. Zo moest zijn stalen trots gefnuikt worden, opdat hij eindelijk in zichzelf afdalende, meer en meer zichzelf zou mishagen.

Onzer Één.

Enkelen laten het meervoudig getal op de Engelen slaan, alsof God de mens, een aards en veracht wezen, van de hemelse schepselen onderscheidde, maar dit lijkt mij een vergezochte verklaring te zijn. Eenvoudiger zal de zin zijn, als ge die zo verklaart: *'Na dezen zal Adam Mij gelijk zijn, zodat wij elkanders medegenoten zijn'* De Christenen bewijzen met deze plaats de leer van de drie Personen. Maar ik vrees dat het bewijs niet sterk genoeg is. Want hier is de verhouding niet dezelfde als op de vroegere plaats 'laten Wij de mens maken' omdat hier Adam onder de uitdrukking 'Ons' wordt begrepen, en daar enige onderscheiding in het Wezen Gods wordt uitgedrukt.

Nu dan, dat hij niet soms ...

De rede is afgebroken; maar ik meen, dat ze zo moet worden aangevuld: *'Nu blijft nog over, dat hij voor 't vervolg geweerd worde van de vrucht des levens.'* Want met deze woorden wordt Adam vermaand, dat de straf, waartoe hij verwezen is niet maar één ogenblik of weinige dagen zal duren, maar dat hij voor altoos van de Boom des levens verstoken zijn zal. Zij dwalen, die menen, dat ook dit ironie is, alsof God wilde zeggen, dat de Boom des levens de mens niet van voordeel zou zijn, al at hij daarvan. Want veel meer is dit waar, dat als Hij hem van het teken berooft, Hij de betekende zaak tegelijkertijd wegneemt. Wij weten, welke kracht de sacramenten hebben, en boven is aangetoond, dat de boom was gegeven tot onderpand des levens. En opdat hij zou verstaan, dat hij van 't vorige leven verstoken was, wordt hier een plechtige uitsluiting daaraan toegevoegd. Niet dat God hem alle hoop op de zaligheid wilde afsnijden, maar Hij wilde alleen opheffen, wat Hij gegeven had, opdat de mens elders

nieuwe hulpbronnen zou zoeken. Overig bleef de verzoening door offeranden, om Hem weder te brengen tot het leven, dat hij verloren had. Te voren was de gemeenschap met God voor Adam levendmakend; zodra hij daarvan vervreemd was, moest hij het leven terug zoeken te krijgen in Christus dood, door Wiens leven Hij bleef voortleven. Dit is zeker, dat de mens, al had hij de gehele boom verslonden, tegen Gods wil het leven niet kon genieten. Maar God houdt rekening met Zijn instelling en laat het leven met het uitwendig teken verbonden blijven, totdat de belofte daarvan wordt opgeheven. Want nooit bezat de boom enige kracht in zichzelf, maar doordat God de mens zijn genade had verzegeld door 't gebruik daarvan, maakt Hij die boom levenwekkend. Het is dus zeker, dat Hij niet bedrieglijk ons iets inbeeldt, maar dat zijn spreken altijd vruchtgevolg heeft. Kortom, God wilde het toevertrouwde pand uit 's mensen hand rukken, opdat hij zich over de voortduur van het leven, dat hij verloren had, geen ijdele hoop zou vormen.

23. En de Heere verdreef hem.

Deels vervolgt Mozes hier, wat hij gezegd had van de opgelegde straf, deels prijst hij Gods goedheid, waardoor de strengheid van het vonnis werd verzacht. Barmhartig verzacht God de ballingschap voor Adam, door hem een woonplaats op aarde te doen overblijven, en te bepalen, dat hij levensonderhoud zou vinden door de arbeid, ofschoon deze moeitevol zou zijn. Want daaruit kon Adam besluiten, dat de Heere nog zorg voor hem had, die getuigt van vaderlijke liefde. Over de straf nu spreekt Mozes andermaal, als hij verhaalt, dat de mens verdreven is, en dat Cherubim niet het lemmet van een zich omkerend zwaard geplaatst zijn, om hem te weren van de ingang des hofs. Mozes zegt, *dat Cherubim geplaatst zijn aan de oostzijde*, aan welke kant de mens de toegang open stond, zo hij niet verhinderd was geworden. Tot het aanjagen van vrees werd daar bijgevoegd: *een zich omkerend zwaard*, of dat aan beide zijden scherp was. Mozes toch gebruikt een woord, dat afgeleid is van schittering of heftigheid. Derhalve toen God Adam het leven toestond, en voor levensonderhoud zorgde, beperkte Hij zodanig zijn weldaad, dat hem altoos enige tekenen van Zijn toorn voor ogen zouden staan. Hij moest bedenken, dat hij om te komen tot het leven waaruit hij viel, door onophoudelijke ellenden, door tijdelijke ballingschap, en de dood moest doorgaan. Want men moet in gedachtenis houden, hetgeen wij zeiden, dat Adam niet zo verstoten is geweest, of er bleef voor hem hoop op vergiffenis over.

Hij was balling uit het koninklijk paleis, waarvan hij heer was geweest. Maar hij kreeg elders een plaats om te wonen. Van de vorige genietingen was hij verstoken, maar levensonderhoud bleef er, hoe dan ook, nog voor hem over. Van de Boom des levens was hij uitgesloten, maar een nieuw geneesmiddel wordt hem aangeboden in de offeranden.

Enkelen verklaren de uitdrukking, *dat het zwaard zich omkeerde zó*, dat het niet altijd met de scherpe kant naar de zijde van de mensen zwaaide, maar nu en dan zijn platte zijde vertoonde, om gelegenheid te geven tot berouw.

Deze beeldspraak is echter ongepast, daar God voornemens was de mens geheel van de tuin uit te sluiten, opdat hij elders zijn levensonderhoud zou gaan zoeken. En zodra de gezegende overvloed en lieflijkheid van die plaats ophield, was ook het vrees inboezemend zwaard overbodig.

Zonder twijfel duidt Mozes met Cherubim Engelen aan, en schikt hij zich hier naar de bevassing zijn volks. God had bevolen, dat op de ark des verbonds twee Cherubim zouden geplaatst worden, die met hun vleugelen het deksel bedekten. Zo wordt van God dikwijls gezegd, *dat Hij woont tussen de Cherubim*. Dat Hij onder dezen vorm Engelen liet afbeelden geschiedde ongetwijfeld uit toegevendheid aan de onkunde van

het oude bondsvolk. Voor die tijd wareneerste beginselen nodig, als voor kinderen, zoals Paulus leert Galaten 4 vs. 3. Daarom heeft Mozes als naam van de Engelen gekozen Cherubim, om de mensen te gewennen aan de openbaringsvorm, die hij van Godswege had ontvangen en getrouw had overgeleverd. God wilde; dat hetgeen Hij als nuttig voor Zijn volk beschouwde, in 't heiligdom zou worden bekend gemaakt. En hieraan hebben wij ons ongetwijfeld te houden, om in 't besef van onze zwakheid niet te trachten zonder hulpmiddelen ten hemel op te klimmen, anders zullen wij midden op onze tocht onze zinnen zien verdwijnen. Als ladder en voertuig deden destijds dienst het heiligdom, de ark des Verbonds, het altaar en de tafel van de toonbroden met zijn toebehoren.

Ik noem ze *voertuigen en ladders*, omdat de symbolen allerm minst waren opgesteld, opdat de gelovigen God in de tabernakel als in een gevangenis zouden opsluiten, of Hem aan aardse dingen zouden verbinden. God wilde hem met gepaste en geschikte middelen helpen om opwaarts te klimmen. David en Hiskia, mannen, begaafd met een helder inzicht in geestelijke zaken, waren toch zeker geheel vreemd van die grove verzinselen, volgens welke men God aan een bepaalde plaats verbindt. Nochtans aarzelen zij niet God te noemen als Degene, *Die tussen de Cherubim is of woont*. Zij schikken zich dus naar het opvoedkundig karakter van de wet. Kortom, de Engelen worden hier op dezelfde wijze Cherubim genoemd, als het heilig brood in het Avondmaal *Christus' lichaam* heet.

Wat de woordafleiding betreft, daarover zijn zelfs de Joden 't niet eens. De meest aangenomen mening is, dat de letter כ 'Ke' van slaven wordt gebruikt, een teken van gelijkheid is, en dat Cherub zoveel betekent als slaaf. Maar doordat Ezechiël hiervan verschilt, en deze gemeenschappelijke naam aan verschillende gedaanten geeft, is het m. i. beter met anderen hierin een geslachtsnaam te zien. Dat men dit woord laat slaan op de Engelen, is overigens meer dan genoegzaam bekend. Daarom duidt ook Ezechiël in hoofdstuk 28 vs. 14 de trotse koning van Tyrus met deze titel aan, als hij hem met de opperste Engel vergelijkt.

EINDE HOOFDSTUK 3